

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ – ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΝΕΩΝ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Η υγειονομική κρίση covid19 στις ελληνικές θρησκευτικές
ιστοσελίδες»**

ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ ΕΛΕΝΗ-ΕΙΡΗΝΗ

ΡΟΔΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2022

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ – ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΝΕΩΝ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ»**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ ΕΛΕΝΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΑΜ:4132020017**

**«Η υγειονομική κρίση covid19 στις ελληνικές θρησκευτικές
ιστοσελίδες»**

«The health crisis covid19 on Greek religious websites»

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ
ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΚΑΡΑΜΟΥΖΗΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ**

**ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΑΛΙΒΙΖΟΣ ΣΟΦΟΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΚΑΤΣΑΔΩΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΑΙΓΑΙΟΥ**

ΡΟΔΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2022

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η υγειονομική κρίση Covid-19 στις Ελληνικές θρησκευτικές ιστοσελίδες

*

The Covid-19 health crisis on Greek religious websites

ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ ΕΛΕΝΗ-ΕΙΡΗΝΗ

Επιβλέπων: Καραμούζης Πολύκαρπος, Καθηγητής ΠΤΔΕ Παν. Αιγαίου

Εγκρίθηκε από την τριμελή εξεταστική επιτροπή στις 22 Σεπτεμβρίου 2022

1. Καραμούζης Πολύκαρπος, Καθηγητής ΠΤΔΕ Παν. Αιγαίου

2. Κατσαδώρος Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής ΠΤΔΕ Παν. Αιγαίου

3. Σοφός Αλαβίζος, Καθηγητής ΠΤΔΕ Παν. Αιγαίου

ΡΟΔΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2022

Δηλώνω υπεύθυνα ότι είμαι η συγγραφέας αυτής της πρωτότυπης μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, ότι έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες και ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για το συγκεκριμένο Π.Μ.Σ.

Κυριαζοπούλου Ελένη Ειρήνη

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία αποτελεί διπλωματική εργασία στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής- Εκπαίδευση με Χρήση Νέων Τεχνολογιών». Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα της εργασίας μου, κ Πολύκαρπο Καραμούζη, Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου, για την πολύτιμη καθοδήγηση του, την εμπιστοσύνη, την ευγένεια που έδειξε καθώς και την υπομονή του.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, τον σύζυγο και τα παιδιά μου για τη στήριξη, τη βοήθεια και την υπομονή τους σε όλη την διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου.

Αφιέρωση

Στα παιδιά μου
Δήμητρα και Φίλιππο

Περίληψη

Η πανδημία βοήθησε καταλυτικά στη περαιτέρω ψηφιοποίηση της καθημερινής ζωής μας καταναλώνοντας περισσότερο χρόνο στον εικονικό κόσμο του διαδικτύου όπως εκπαίδευση, προϊόντα πρώτης ανάγκης, ψυχαγωγία και άλλα. Το κλείσιμο των Ιερών ναών ωστόσο στη αρχή της πανδημίας οδήγησε και την Εκκλησία να προσαρμοστεί στην καινούργια πραγματικότητα εισέχοντας στην ψηφιακή εποχή. Ένας μεγάλος αριθμός επίσημων ιστοσελίδων με θρησκευτικό περιεχόμενο αυξάνουν το έργο τους για την απομακρυσμένη επικοινωνία με τους πιστούς με σκοπό την ενημέρωση, τη συμμετοχή σε ιερές ακολουθίες καθώς και συνάξεις με ψυχωφελή θεματολογία.

Λαμβάνοντας υπόψη τα προρρηθέντα, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει ένα δείγμα επίσημων θρησκευτικών ιστοσελίδων και να αποτυπώσει τον τρόπο με τον οποίο αντέδρασαν κατά την διάρκεια της πανδημίας του COVID-19. Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα είναι:

- Ποια ψηφιακά μέσα αξιοποίησαν οι θρησκευτικές ιστοσελίδες κατά τη διάρκεια της πανδημίας;
- Με ποια συχνότητα οι θρησκευτικές σελίδες προέβαιναν σε αναρτήσεις που αφορούσαν την πανδημία;
- Ποιο ήταν το περιεχόμενο των αναρτήσεων που έκαναν οι θρησκευτικές ιστοσελίδες την περίοδο του Covid-19;

Abstract

The pandemic has catalyzed the further digitization of our daily lives by consuming more time in the virtual world of the internet such as education, essentials, entertainment and more. However, the closure of the Holy temples at the beginning of the pandemic led the Church to adapt to the new reality by entering the digital age. A large number of official websites with religious content are increasing their work for remote communication with believers for the purpose of information, participation in sacred services as well as gatherings with soul-beneficial themes.

Taking into account the foregoing, the purpose of this paper is to examine a sample of official religious websites and capture the way in which they reacted during the COVID-19 pandemic. Individual research questions are:

- What kind of digital media the religious websites utilize during the pandemic;
- How often did religious pages post about the pandemic?
- What was the content of the posts made by the religious websites during the period of Covid- 19?

-Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	5
Αφιέρωση	6
Περίληψη.....	7
Abstract	8
Κατάλογος Πινάκων.....	11
Κατάλογος Γραφημάτων	12
Κατάλογος Εικόνων	13
Εισαγωγή.....	15
1 ^ο Κεφάλαιο: Θεωρητικό Μέρος	18
1.1 Διαδίκτυο / Κοινωνία της πληροφορίας/Διαδικτυακές ομάδες.....	18
1.2 Θρησκεία.....	20
1.2.1 Οι θρησκείες στο διαδίκτυο.....	22
1.2.2 Χριστιανισμός και διαδίκτυο	24
1.2.3 Η Ορθοδοξία στο διαδίκτυο.....	26
1.3 Η ιστορία της πανδημίας COVID-19.....	28
1.3.1 Οι επιπτώσεις της υγειονομικής κρίσης στην εκπαίδευση	36
1.3.2 Οι επιπτώσεις της υγειονομικής κρίσης στη θρησκεία	38
1.3.3 Η αντίδραση της Ελληνικής Εκκλησίας στην υγειονομική κρίση	40
2 ^ο Κεφάλαιο: Βιβλιογραφική Ανασκόπηση	44
3 ^ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία Έρευνας.....	52
3.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα	52
3.2 Επιλογή μεθόδου.....	53
3.3 Δείγμα Πληθυσμός	54
3.4 Εργαλεία έρευνας.....	55
3.4.1 Κριτήρια Αξιολόγησης Δομής Ιστοσελίδων.....	55
3.4.2 Κριτήρια Αξιολόγησης περιεχομένου.....	57
4 ^ο Κεφάλαιο: Ανάλυση.....	59
4.1 Ανάλυση του επίσημου ιστότοπου της Εκκλησίας της Ελλάδος	59
4.2 Ανάλυση της ιστοσελίδας www.pentapostagma.gr	65
4.3 Ανάλυση της ιστοσελίδας www.romfea.gr	72
4.4 Ανάλυση της ιστοσελίδας www.pemptousia.gr	81
5 ^ο Κεφάλαιο. Αποτελέσματα	88
5.1 Αποτελέσματα για την Αξιολόγηση της Δομής των Ιστοσελίδων: Πρώτο ερευνητικό ερώτημα.....	88

5.2 Αποτελέσματα για την Αξιολόγηση της συχνότητα των αναρτήσεων στις ιστοσελίδες την περίοδο του Covid: Δεύτερο ερευνητικό ερώτημα	92
5.3 Αξιολόγηση περιεχομένου Ιστοσελίδων: Τρίτο ερευνητικό ερώτημα	94
6° Κεφάλαιο: Συζήτηση	98
7° Κεφάλαιο: Διατύπωση προτάσεων για περαιτέρω έρευνα	101
Βιβλιογραφία.....	102

Κατάλογος Πινάκων

	Σελ.
Πίνακας 2.1: Πίνακας με τα ποσοστά αύξησης χρήσης της διαδικτυακής δραστηριότητας	49
Πίνακας 4.1: Πίνακας με τον αριθμό των αναρτήσεων για την ιστοσελίδα ecclesia.gr	59
Πίνακας 4.2: Πίνακας με τον αριθμό των αναρτήσεων για την ιστοσελίδα pentapostagma.gr	66
Πίνακας 4.3: Πίνακας με τον αριθμό των αναρτήσεων για την ιστοσελίδα romfea.gr	73
Πίνακας 4.4: Τίτλοι θεολογικών άρθρων που δημοσιεύτηκαν στην ιστοσελίδα romfea.gr	74
Πίνακας 4.5: Πίνακας με τον αριθμό των αναρτήσεων για την ιστοσελίδα reptousia.gr	82
Πίνακας 5.1: Αξιολόγηση της δομής της κάθε ιστοσελίδας	88
Πίνακας 5.2: Αξιολόγηση της δομής της κάθε ιστοσελίδας με βάση ΤΠΕ	90
Πίνακας 5.3: Κατηγοριοποίηση του περιεχομένου των αναρτήσεων της κάθε ιστοσελίδας	96

Κατάλογος Γραφημάτων

	Σελ.
Γράφημα 2.1: Τα ποσοστά χρήσης κάθε πλατφόρμας πριν και μετά τον Κορωνοϊό	46
Γράφημα 2.2: Περιοριστικοί παράγοντες που επηρεάζουν την κοινότητα για τη χρήση ΤΠΕ	47
Γράφημα 4.1: Ραβδόγραμμα του αριθμού των άρθρων στο www.ecclesia.gr	59
Γράφημα 4.2: Ραβδόγραμμα του αριθμού των άρθρων στο www.pentapostagma.gr	65
Γράφημα 4.3: Ραβδόγραμμα του αριθμού των άρθρων στο www.romfea.gr	72
Γράφημα 4.4: Ραβδόγραμμα του αριθμού των άρθρων στο www.pemptousia.gr	81
Γράφημα 5.1: Ραβδόγραμμα του ποσοστού μεταβολής του αριθμού των αναρτήσεων για κάθε ιστοσελίδα	93

Κατάλογος Εικόνων

	Σελ.
Εικόνα 2.1: Στιγμιότυπο από το 1 ^ο Ψηφιακό Αρχονταρίκι από την ιστοσελίδα www.rempitousia.gr	50
Εικόνα 3.1: Ιστοσελίδες για Θρησκεία και Πνευματικότητα	53
Εικόνα 4.1: Άρθρο για τον εμβολιασμό στον επίσημο ιστότοπο της Εκκλησίας της Ελλάδος από την ειδική κατηγορία θεμάτων «Μηνύματα προς τον Λαό»	61
Εικόνα 4.2: Ανακοινώσεις από τον επίσημο ιστότοπο της Ελληνικής Εκκλησίας για να τηρηθούν τα μέτρα την πανδημίας που εφαρμόζει το Κράτος	63
Εικόνα 4.3: Ανακοίνωση από την Διαρκή Ιεράς Σύνοδο στον επίσημο ιστότοπο της Εκκλησίας της Ελλάδος περί του μυστηρίου της θείας ευχαριστίας	64
Εικόνα 4.4: Αρθρογραφία από την ιστοσελίδα pentapostagma περί της θείας Κοινωνίας κατά την περίοδο της πανδημίας	67
Εικόνα 4.5: Άρθρο του π. Γεωργίου Κελεμπέκη για το κλείσιμο των Ιερών Ναών	68
Εικόνα 4.6: Αρθρογραφία από την ιστοσελίδα Pantapostagma.gr για τον εμβολιασμό ιεραρχών καθώς και του οικουμενικού πατριάρχη κ. Βαρθολομαίου	69
Εικόνα 4.7: Αρθρογραφία από την ιστοσελίδα Pantapostagma.gr για τις εντάσεις στις εκκλησίες λόγω των μέτρων για τον κορωνοϊό.	70
Εικόνα 4.8: Αρθρογραφία από την ιστοσελίδα romfea.gr για τον εμβολιασμό ιεραρχών και επισκόπων	75
Εικόνα 4.9: Άρθρο από την ιστοσελίδα romfea.gr του Αρχιμ. Κυρίλλου Κωστόπουλου, Ιεροκήρυκα στην Ιερά Μητρόπολη Πατρών για τον Κορωνοϊό και την θεία κοινωνία	76
Εικόνα 4.10: Άρθρο από την ιστοσελίδα romfea.gr για την πανδημία και την ηλεκτρονική διακυβέρνηση	77
Εικόνα 4.11: Άρθρο από την ιστοσελίδα rempitousia για το κλείσιμο των ιερών ναών	84
Εικόνα 4.12: Άρθρα από την ιστοσελίδα rempitousia με απόψεις για την	85

πανδημία από τον Μητροπολίτη Φθιώτιδος Συμεών και τον π. Αγαθοκλέους
Εικόνα 4.13: Βίντεο από την 3^η ιερατική διαδικτυακή σύναξη περί των
εμβολίων με ομιλητή τον Μητροπολίτη Μεσογαίας

86

Εισαγωγή

Η υγειονομική κρίση της COVID-19 ανάγκασε τις κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο να λειτουργήσουν σε ένα πλαίσιο ριζοσπαστικής αβεβαιότητας και να αντιμετωπίσουν δύσκολους συμβιβασμούς δεδομένων των υγειονομικών, οικονομικών και κοινωνικών προκλήσεων που εξέγειρε. Μέχρι τον Νοέμβριο του 2020, η COVID-19 εξαπλώθηκε σε όλες σχεδόν τις χώρες του πλανήτη και επηρέασε περισσότερους από 50 εκατομμύρια ανθρώπους.

Τόσο στην Ελλάδα όσο και στις άλλες χώρες της Ευρώπης και της υφηλίου, η υγειονομική κρίση της Covid-19 και κυρίως, η υποχρεωτικότητα των εμβολιασμών και της χρήσης μάσκας, είχαν ως αποτέλεσμα την αντίδραση μιας μερίδας πολιτών. Πολλοί αντιστάθηκαν στα μέτρα προστασίας, με ορισμένους εξ αυτών να αμφισβητούν και την ίδια την ύπαρξη της νόσου, θεωρώντας την ένα ακόμα πολιτικό παιχνίδι. Αυτές οι αντιδράσεις είχαν ως αποτέλεσμα την αμηχανία της ελληνικής κυβέρνησης και την δημιουργία αντικρουόμενων ομάδων εντός της ελληνικής κοινωνίας. Ενδιαφέρον προκαλεί, επίσης, και ο τρόπος με τον οποίο διάφοροι φορείς αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν την υγειονομική κρίση της COVID-19, όπως η Εκκλησία, οι πολιτικοί καθώς και η κοινή γνώμη.

Στην προώθηση όλων των παραπάνω μηνυμάτων δεν πρέπει να αγνοηθεί η σημασία που έχει ο ρόλος που διαδραματίζει η τεχνολογία. Τις τελευταίες δεκαετίες η ταχεία ανάπτυξη και εξάπλωση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας (ΤΠΕ) έχει αλλάξει ριζικά πολλές πτυχές της ανθρώπινης ζωής παγκοσμίως. Οι ΤΠΕ, και ιδιαίτερα το διαδίκτυο, έχουν καταστεί αναπόσπαστο μέρος του σύγχρονου πολιτισμού και της καθημερινότητάς μας, επηρεάζοντας σημαντικά τον τρόπο που ζούμε, επικοινωνούμε, ψυχαγωγούμαστε και κοινωνικοποιούμαστε. Είναι γεγονός πως οι ΤΠΕ έχουν διαμορφώσει καθοριστικά τις κοινωνίες και τις οικονομίες, εισάγοντάς τες επίσημα στην κοινωνία της πληροφορίας.

Η έξαρση της πανδημίας που οφείλεται στον κορωνοϊό SARS-CoV-2 προκάλεσε, εκτός της ευρείας υγειονομικής κρίσης, μία γενικότερη κοινωνική αναταραχή και αίσθηση ανασφάλειας, επιφέροντας παράλληλα ανατροπές στην καθημερινότητα μας. Σύμφωνα με τον Sweney (2020), η εταιρεία Vodafone καταγράφει αύξηση άνω του 50% στη παγκόσμια διαδικτυακή κυκλοφορία, καθώς οι

πολίτες οδηγούνται ολοένα και περισσότερο προς διάφορες μορφές τηλεργασίας και τα νοικοκυριά στη χρήση ποικίλων διαδικτυακών υπηρεσιών για λόγους επικοινωνίας, ψυχαγωγίας και ενημέρωσης(<https://www.theguardian.com/business/2020-mar/vodafone-rise-data-usage-more-people-work-from-home-coronavirus>). Η μετάβαση από τη δια ζώσης στην ψηφιακή αλληλεπίδραση δημιούργησε ένα νέο πλαίσιο επικοινωνίας και ενημέρωσης με αποτέλεσμα τη ραγδαία αύξηση χρήσης επίσημων ιστοσελίδων και μέσω κοινωνικής δικτύωσης. Έντονη δραστηριότητα κατά την περίοδο της πανδημίας του κορωνοϊού SARS-CoV-2 παρουσίασαν ιστοσελίδες με θρησκευτικό περιεχόμενο, λόγω της απαγόρευσης προσέλευσης φυσικών προσώπων σε όλους τους χώρους λατρείας όλων των θρησκευτικών κοινοτήτων με τον νόμο Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΚΥΑ) Δ1α ΓΠ. οικ. 25763 16-4-2020, Β' 1471. Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος έγινε με κριτήριο την ραγδαία χρήση του διαδικτύου και συγκεκριμένα των ιστοσελίδων μετά την εμφάνιση της υγειονομικής κρίσης του covid 19.

Λαμβάνοντας υπόψη τα προρρηθέντα, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει ένα δείγμα επίσημων θρησκευτικών ιστοσελίδων και να αποτυπώσει τον τρόπο με τον οποίο αντέδρασαν κατά την διάρκεια της πανδημίας του COVID-19. Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα είναι:

- Ποια ψηφιακά μέσα αξιοποίησαν οι θρησκευτικές ιστοσελίδες κατά τη διάρκεια της πανδημίας;
- Με ποια συχνότητα οι θρησκευτικές σελίδες προέβαιναν σε αναρτήσεις που αφορούσαν την πανδημία;
- Ποιο ήταν το περιεχόμενο των αναρτήσεων που έκαναν οι θρησκευτικές ιστοσελίδες την περίοδο του Covid-19;

Προκειμένου να ικανοποιηθεί ο σκοπός της εργασίας και να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα, η δομή της εργασίας έχει ως εξής:

- Στο πρώτο μέρος της παρουσιάζεται το θεωρητικό υπόβαθρο της μελέτης. Αρχικά πραγματοποιείται μια παρουσίαση γενικότερων πληροφοριών που αφορούν το διαδίκτυο, την εξέλιξη του στο χρόνο καθώς και τα πλεονεκτήματα της χρήσης του σε όλους τους τομείς. Έπειτα, αναπτύσσεται η παρουσία της θρησκείας στο διαδίκτυο και αναλύεται η διαφορά μεταξύ της online θρησκείας και θρησκείας online. Στη συνέχεια, αναλύονται η παρουσία των θρησκειών στο διαδίκτυο ως προς τον τρόπο παρουσίασης τους αλλά κυρίως τον σκοπό της διαδικτυακής εμφάνισής τους. Ειδική

μνεία γίνεται για τον χριστιανισμό και την ορθοδοξία με αναφορά σε πολλές θρησκευτικές ιστοσελίδες. Στο τελευταίο κεφάλαιο, του πρώτου μέρους, καταγράφεται η πορεία της πανδημίας, λόγω Covid-19, όπου επισημαίνεται πως ξεκίνησε, τόσο σε παγκόσμιο, όσο και σε πανελλαδικό επίπεδο. Ακολούθως αναφέρονται οι επιπτώσεις της πανδημίας στη ψυχική υγεία των ανθρώπων καθώς επίσης για την αντίδραση της εκπαίδευσης και της θρησκείας στην πανδημία.

- Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η βιβλιογραφική ανασκόπηση και πιο συγκεκριμένα καταγράφεται η αντίδραση της θρησκείας στο διαδίκτυο κατά την περίοδο της πανδημίας.
- Το τρίτο κεφάλαιο αποτελεί τη Μεθοδολογία της έρευνας, όπου αποσαφηνίζεται ο τρόπος που πραγματοποιήθηκε η έρευνα, καταγράφοντας το δείγμα και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν.
- Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται η ανάλυση των ευρημάτων.
- Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της έρευνας και οι προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

1^ο Κεφάλαιο: Θεωρητικό Μέρος

1.1 Διαδίκτυο / Κοινωνία της πληροφορίας/Διαδικτυακές ομάδες

Η τεχνολογία εξελίχθηκε με σκοπό να καλύψει τις ανάγκες του ανθρώπου για έκφραση και επικοινωνία. Τις τελευταίες δεκαετίες η ψηφιακή τεχνολογία έχει οδηγήσει στη δημιουργία ενός εικονικού κόσμου, μιας νέας πραγματικότητας με απεριόριστες δυνατότητες. Ειδικά το διαδίκτυο είναι το πρώτο μέσο μαζικής επικοινωνίας που παρέχει στο χρήστη τη δυνατότητα της άμεσης επικοινωνίας σε πραγματικό χρόνο, μια μορφή «διάδρασης» εντελώς διαφορετική από τις προγενέστερες τεχνολογικές δυνατότητες επικοινωνίας.

Σε μια εννοιολογική ανάλυση του όρου, η λέξη «Διαδίκτυο» προέρχεται από τη σύνθεση των επιμέρους όρων «δια» και (σύνδεση) «δικτύων». Μπορεί να οριστεί ως ένα δίκτυο, μέσω του οποίου συνδέονται εκατομμύρια ηλεκτρονικοί υπολογιστές και δίκτυα υπολογιστών παγκοσμίως, με βάση συγκεκριμένα και συμφωνημένα πρωτόκολλα.

Οι απαρχές του διαδικτύου τοποθετούνται στο περιβάλλον του Ψυχρού Πολέμου. Το 1969 ιδρύθηκε στις Η.Π.Α. η εταιρία «*Advanced Research Project Agency*» (ARPA), εξαρτώμενη από το Τμήμα Αμύνης, η οποία δημιούργησε το δίκτυο ARPA net, με σκοπό τη μετάδοση ψηφιακών πληροφοριών κάθε είδους, από μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου μέχρι ψηφιακές σελίδες, φωτογραφίες και μουσικά κομμάτια (Τσίλης, 2013). Το δίκτυο χρησιμοποιούνταν τόσο για στρατιωτικούς σκοπούς όσο και ως μέσο συνεργασίας ανάμεσα σε αμερικάνικα πανεπιστήμια, με σκοπό την αναβάθμιση της επιστημονικής εργασίας (Halabi, 2012). Πριν τη δημιουργία του Ιστού, στις υπηρεσίες του δικτύου προστέθηκαν το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, τα mailing lists, τα newsgroup και τα chats. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 δημιουργήθηκε από το CERN το Διαδίκτυο ως *World wide Web*, ένα νέο μέσο μαζικής επικοινωνίας, με δυνατότητες μετάδοσης πληροφοριών και εγγράφων σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ταυτόχρονα, ιδιαίτερα εντυπωσιακά χαρακτηριστικά του, μέσα από το πλήθος των διορθώσεων, βελτιστοποιήσεων και αναβαθμίσεών του συνιστά η έκταση και η ταχύτητα που παρουσίασε για την επιτέλεση των προσφερόμενων δυνατοτήτων, με αποτέλεσμα το διαδίκτυο να «αγκαλιάσει» ένα ευρύτατο φάσμα ανθρώπων σε μικρό

σχετικά χρονικό διάστημα. Υπολογίζεται ότι οι χρήστες του διαδικτύου ήταν 16 εκατομμύρια το 1995, 378 εκατομμύρια το 2000, (Dawson&Cowan, 2004), σχεδόν 1,7 δισεκατομμύρια το 2009, ενώ οι πιο πρόσφατες μελέτες εκτιμούν ότι οι ενεργοί χρήστες του διαδικτύου ανέρχονται σε 4,66 δισεκατομμύρια παγκοσμίως (www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/). Στην Ελλάδα, σύμφωνα με την «Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από Νοικοκυριά και Άτομα» που διεξήγαγε η Ελληνική Στατιστική Αρχή, το 2021 είχε πρόσβαση στο διαδίκτυο το 85,1% των νοικοκυριών (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2021).

Είναι εύκολα αντιληπτό ότι η νέα ψηφιακή πραγματικότητα του διαδικτύου έχει αλλάξει τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την καθημερινότητα και παρουσιάζει επιπτώσεις που εδράζονται σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας. Κομβικής σημασίας συνέπεια της χρήσης του διαδικτύου είναι η μετάβαση από την εποχή της μαζικής επικοινωνίας, όπου επικρατούσαν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (τύπος, ραδιόφωνο, τηλεόραση), στην εποχή της κοινωνίας της πληροφορίας, όπου ο άνθρωπος μετατρέπεται από παθητικό δέκτη σε πρωταγωνιστή. Η πληροφορία διαδίδεται πια χωρίς χώρο-χρονικούς περιορισμούς, με ασύλληπτες ταχύτητες, «τέτοιες που δημιουργούν αρκετά προβλήματα στην ανθρώπινη πρόσληψη του κόσμου» (Παπαϊωάννου, 2021). Μολονότι η πρόσβαση σε πληροφορίες για το καθετί μέσω του διαδικτύου είναι σήμερα πιο εύκολη από ποτέ, αυτή η πληροφοριακή υπερφόρτωση και η συχνή χειραγώγηση της πληροφορίας προκαλεί σύγχυση στους χρήστες, καθώς η αναζήτηση της σωστής και έγκυρης πληροφορίας τροχοπεδείται από πλήθος παραγόντων.

Επιπλέον, εκτός από χώρο διακίνησης πληροφορίας, ο κυβερνοχώρος μπορεί να οριστεί και ως ένας νέος χώρος επικοινωνίας και κοινωνικότητας. Το διαδίκτυο μειώνει τις αποστάσεις και δημιουργεί κοινότητες νέου τύπου, οι οποίες απομακρύνονται από τους παραδοσιακούς και οριοθετημένους κοινωνικούς δεσμούς και διαμορφώνουν χαλαρούς και ευέλικτους σχηματισμούς με ισχυρή διαδραστικότητα και αλληλεπίδραση (Τσίλης, 2013). Έτσι, οι διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα στις διαδικτυακές (online) κοινότητες είναι πιο ευκαιριακές και εν πολλοίς ενεργοποιούνται με άξονα τα κοινά ενδιαφέροντα των μελών τους, όπως είναι ενδεικτικά η θρησκεία, ο πολιτισμός, η οικονομία κλπ. (Halabi, 2012).

Σύμφωνα με τους Dawson & Cowan (2004), «το διαδίκτυο είναι τόσο καθρέφτης όσο και σκιά του offline κόσμου. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν ελάχιστα

πράγματα στον αληθινό κόσμο που δεν αναπαριστούνται online, όπως και ελάχιστα πράγματα online που δεν έχουν μια αφετηρία ή αναφορά στον offline κόσμο» (Dawson&Cowan, 2004). Αυτή η συνέχεια ανάμεσα στην πραγματική ζωή και τη ζωή στον κυβερνοχώρο ισχύει και στην περίπτωση της θρησκείας, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια.

1.2 Θρησκεία

Είναι γεγονός ότι η θρησκεία, προκειμένου να προσαρμοστεί στις εξελίξεις της τεχνολογικής κοινωνίας, προχώρησε στην ψηφιοποίηση πλήθους εργασιών της με θρησκευτικό περιεχόμενο. Διαδικτυακή παρουσία διαθέτουν τόσο οι μεγάλες θρησκείες και δόγματα, όσο και ιδιώτες που ασχολούνται με θρησκευτικά ζητήματα, ή ακόμα και ψηφιακές θρησκείες.

Οι δυνατότητες που παρέχονται στους χρήστες είναι απεριόριστες: «κανείς μπορεί να διαβάσει κείμενα σχετικά με τη θρησκεία, να κατεβάσει άρθρα, να αγοράσει θρησκευτικά βιβλία και αντικείμενα, να ξεναγηθεί εικονικά σε ναούς και θρησκευτικά κέντρα, να συμμετάσχει σε θρησκευτικές τελετουργίες ή προσκυνήματα, να ακούσει θρησκευτική μουσική, προσευχές ή συζητήσεις. Σύντομα μάλιστα θα είναι σε θέση να νιώσει την υφή αντικειμένων που παρουσιάζονται στην οθόνη του ή να μυρίσει το εικονικό θυμίαμα» (Dawson, 2008). Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι για όσους ενδιαφέρονται για θρησκευτικά ζητήματα το διαδίκτυο δεν είναι απλώς ένα μέσο πληροφόρησης αλλά προσφέρει ευρύτερους ορίζοντες βιωματικής εμπειρίας και πρακτικής.

Ήδη πριν από την εμφάνιση του Παγκόσμιου Ιστού, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, είχε αρχίσει να κάνει την εμφάνισή του θρησκευτικό περιεχόμενο στο διαδίκτυο. Το 1983 δημιουργήθηκε, στο πλαίσιο του δικτύου USENET, μια χωριστή ομάδα, το net.religion, ένα διαδικτυακό φόρουμ ανταλλαγής απόψεων για θρησκευτικά θέματα (Helland, 2007). Οι νέες δυνατότητες που προέκυψαν με την ανάπτυξη του παγκόσμιου ιστού εκτόξευσαν τις αναρτήσεις θρησκευτικού ενδιαφέροντος. Μάλιστα, τα στοιχεία δείχνουν ότι η θρησκεία κατέχει σημαντική θέση στο νέο μέσο: ήδη το 2000 το 21% των χρηστών στις ΗΠΑ αναζήτησε κάποια μορφή θρησκευτική πληροφορία, με το ποσοστό να εκτινάσσεται στο 64% το 2004 (Παπαϊωάννου, 2021).

Σκόπιμο θεωρείται στο σημείο αυτό να γίνει μια διάκριση ανάμεσα στη «θρησκεία online» που αφορά την παροχή στον ενδιαφερόμενο βασικών πληροφοριών σχετικά με τη θρησκεία (ανάλυση του δόγματος, πολιτική της θρησκείας, πίστη, θρησκευτικά βιβλία και άρθρα), και την «online θρησκεία» που δίνει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να «πραγματώσει τρόπους πρακτικής της θρησκείας», όπως θεία λειτουργία, προσευχές, δεήσεις, ακόμα και εξομολόγηση (Dawson & Cowan, 2004; Τσίλης, 2013). Μια περαιτέρω διαφοροποίηση αφορά στην παρουσία στο διαδίκτυο τόσο της επίσημης θρησκείας, με περιεχόμενο που πηγάζει από οργανωμένες θρησκευτικές ομάδες, όσο και περιεχομένου που προέρχεται από ομάδες μη αναγνωρισμένες από τις επίσημες θρησκείες (Παπαϊωάννου, 2021).

Η συσχέτιση των θρησκευτικών αναγκών του ανθρώπου με τις νέες τεχνολογίες μας οδηγεί στη συζήτηση για την εμφάνιση μιας νέας θρησκευτικότητας. Η ανάδυση νέων θρησκευτικών ρευμάτων έχει διαψεύσει τις θεωρίες που υποστήριζαν ότι η κοινωνική και τεχνολογική εξέλιξη οδηγεί αναπόφευκτα στην ύφεση της θρησκευτικότητας (Τσίλης, 2013). Οι νέες τεχνολογίες, πιο συγκεκριμένα, με την ευκολία πρόσβασης και διάδρασης που τις χαρακτηρίζει, προσφέρουν τη δυνατότητα νέων εμπειριών και πρακτικών θρησκευτικού χαρακτήρα, πολλές φορές εκτός του πλαισίου των παραδοσιακών θρησκευτικών δομών εξουσίας.

Κατά αποτέλεσμα, η θρησκευτικότητα σήμερα συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τις online κοινότητες, οι οποίες έχουν απομακρυνθεί από τους δεσμούς φυσικής παρουσίας και πίστης των παραδοσιακών κοινοτήτων και έχουν μετεξελιχθεί σε κοινότητες με οριζόντιες σχέσεις χωρίς ιεραρχικές δομές (Παπαϊωάννου, 2021). Τα μέλη των online κοινοτήτων, μέσω των νέων μορφών επικοινωνίας που προσφέρει ο κυβερνοχώρος, ικανοποιούν τις προσωπικές θρησκευτικές τους ανάγκες μέσω προσωπικών αφηγήσεων, με τη μορφή του θρησκευτικού blogging (Τσίλης, 2013).

Στις μέρες μας μια απλή περιήγηση στο διαδίκτυο μέσω των μηχανών αναζήτησης είναι αρκετή για να αποδείξει περίτρανα ότι η θρησκεία και η πνευματικότητα έχουν ισχυρή παρουσία στον κυβερνοχώρο. Υπάρχουν πολλές ιστοσελίδες που προάγουν τον δια-θρησκειακό διάλογο, βασιζόμενες στον πλουραλιστικό τους προσανατολισμό. Μία από τις πιο αξιόπιστες ιστοσελίδες αυτού του είδους είναι το www.beliefnet.com που λειτουργεί από το 1999 και διακρίνεται για την οικουμενική του οπτική και την αξιολογική αρθρογραφία του. Ο χρήστης μπορεί να βρει κουίζ όπως «Ποιος είναι ο τύπος πνευματικότητάς σου;», να απευθύνει ερωτήσεις σε εκπροσώπους διαφόρων θρησκειών, να εξασκηθεί σε διαλογισμό

διαφορετικών μορφών ή να διαβάσει άρθρα πάνω στην ηθική, την κουλτούρα ή την οικογενειακή ζωή (Carrigan, 2001).

Άλλος ένας γενικός ιστότοπος θρησκευτικού προσανατολισμού είναι το www.religioustolerance.org της ομάδας *Ontario Consultants on Religious Tolerance*. Σύμφωνα με την περιγραφή που περιέχεται στην αρχική σελίδα: «Προσπαθούμε να ερμηνεύσουμε τα δόγματα και τις πρακτικές από ένα ευρύ φάσμα θρησκειών και θρησκευτικών ομάδων. Προάγουμε τον διαθρησκευτικό διάλογο, την ανεκτικότητα, τη συνύπαρξη και τη συνεργασία». Η ιστοσελίδα περιλαμβάνει πλούσιο περιεχόμενο, από ιστορικές μελέτες για διάφορες θρησκευτικές παραδόσεις μέχρι άρθρα για σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα (Carrigan, 2001).

1.2.1 Οι θρησκείες στο διαδίκτυο

Όλες οι θρησκείες εμφανίζονται στο διαδίκτυο, ωστόσο διαφέρουν ως προς τους τρόπους και τους σκοπούς τους. Υπάρχουν θρησκείες που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο μόνο για ενημερωτικούς σκοπούς, άλλες που έχουν στόχο να οργανώσουν τους πιστούς και να τους φέρουν σε επικοινωνία, ενώ άλλες που θεωρούν το διαδίκτυο ως ιερό χώρο και αναπόσπαστο κομμάτι των νέων, σύγχρονων μορφών θρησκευτικότητας (Halabi, 2012).

Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν είναι όλες οι θρησκείες το ίδιο δεκτικές στη χρήση των νέων τεχνολογιών. Η δεκτικότητά τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ιστορική και κοινωνική παράδοση της πίστεως που πρεσβεύουν. Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί αδρομερώς ο βαθμός αξιοποίησης του διαδικτύου από τις γνωστότερες θρησκευτικές κοινότητες.

- **Ιουδαϊσμός.** Η χρήση του διαδικτύου υπήρξε ένα ιδιαίτερο αμφιλεγόμενο ζήτημα στις κοινότητες των Ιουδαίων, λόγω του γενικότερου φόβου τους απέναντι στις νέες τεχνολογίες, ενώ δεν έλειψαν και οι απαγορεύσεις πρόσβασης στο internet. Σταδιακά, ωστόσο, η αρνητική αυτή στάση περιορίστηκε και άρχισαν να εμφανίζονται ιστοσελίδες με ειδήσεις και άρθρα, portals με discussionforums για θρησκευτικά θέματα (όπως τα kikarhashabat.co.il, kipa.co.il, bhol.co.il). Οι σελίδες αυτές στοχεύουν στην παροχή πληροφόρησης που προέρχεται από τις Υπέρ-Ορθόδοξες κοινότητες και στη δημιουργία διαδικτυακών χώρων που σέβονται τα όρια και τις αντιλήψεις αυτών των κοινοτήτων (Campbell, 2011; Τσίλης, 2013). Επίσης, μία από

τις πιο ενδιαφέρουσες ιστοσελίδες που σχετίζονται με τον Ορθόδοξο Ιουδαϊσμό είναι το <http://torah.org>, όπου ο χρήστης μπορεί να διαβάσει αποσπάσματα από την Τορά και να ενημερωθεί για την σωστή ορθόδοξη ιουδαϊκή ζωή (Carrigan, 2001).

- **Ισλαμισμός.** Η τεχνολογία έχει αναδειχθεί σε σημαντικό μέσο διάδοσης και μελέτης του Κορανίου, ενώ στο διαδίκτυο αποτυπώνονται όλες οι τάσεις και οι κατευθύνσεις της ισλαμικής θρησκείας, καταδεικνύοντας την έντονη δυναμική της. Μέσα από τα μουσουλμανικά portals προσφέρονται πληροφορίες για το Κοράνι μαζί με εξειδικευμένη ισλαμική γνώση, ζωντανές συνδέσεις με τη Μέκκα και διαφόρων ειδών ισλαμικό software. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του portal *IslamicCity* (www.islamicity.org) που ιδρύθηκε στην Καλιφόρνια από κάποια Σαουδαραβική εταιρία. Πρόκειται για μια καλά οργανωμένη πηγή που λειτουργεί ως αφετηρία για την εξερεύνηση της ισλαμικής πίστης στο διαδίκτυο, με πλούσια πληροφόρηση για την ιστορία και τα δόγματα του Ισλάμ αλλά και chat rooms με συζητήσεις πάνω σε ζητήματα που ενδιαφέρουν τους πιστούς (Τσίλης, 2013;·Bunt, 2004;·Carrigan, 2001).

- **Ινδουισμός.** Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διαδικτυακοί τόποι που παρέχουν στους Ινδούς της διασποράς τη δυνατότητα ενός εικονικού προσκυνηματικού ταξιδιού στους τόπους καταγωγής τους. Ιστοσελίδες, όπως η <http://saranam.com>, προσφέρουν στους πιστούς εικονικές επισκέψεις σε ινδουιστικούς ναούς, με σκοπό να παρακολουθήσουν τελετές σχεδιασμένες ειδικά γι' αυτούς. Τα εικονικά αυτά προσκυνήματα έχουν γίνει αρκετά δημοφιλή, χωρίς ωστόσο να θεωρείται ότι υποκαθιστούν την αληθινή ατμόσφαιρα μιας τέτοιας συλλογικής εμπειρίας (Τσίλης, 2013;·Helland, 2004).

- **Βουδισμός.** Η κυριότερη έκφραση του βουδισμού στον κυβερνοχώρο είναι η διαδικτυακή cybersangha, η επέκταση της παραδοσιακής βουδιστικής κοινότητας (sangha) σε όλο το κόσμο μέσω του Internet. Μέσω των ψηφιακών αυτών κοινοτήτων οι βουδιστές πιστοί συναντιούνται και ανταλλάσσουν απόψεις πάνω σε ζητήματα πίστης, με σκοπό την καλύτερη κατανόηση των βουδιστικών αρχών (Τσίλης, 2013). Παράλληλα, ήδη από τη δεκαετία του 1990 είχαν δημιουργηθεί εικονικές βιβλιοθήκες βουδιστικών και θιβετιανών σπουδών (όπως η *BuddhistStudiesWWWVirtualLibrary*) (Campbell, 2011; Prebish, 2004), ενώ η ιστοσελίδα www.buddhanet.net παρέχει μια κατατοπιστική επισκόπηση πάνω στην ιστορία και τις διδασκαλίες του Βουδισμού (Carrigan, 2001).

- **Νέα θρησκευτικά κινήματα.** Ο νέος δημόσιος χώρος του διαδικτύου έχει επιτρέψει σε εναλλακτικά ή περιθωριακά θρησκευτικά κινήματα να αναπτυχθούν και να διαδοθούν με ελάχιστο κόστος. Έτσι, διάφορες ομάδες, όπως νέο-παγανιστές, οπαδοί της μαγείας ή πιστοί της αρχαίας αιγυπτιακής θρησκείας συναντώνται διαδικτυακά και τα μέλη τους γίνονται κοινωνοί μιας εικονικής ατμόσφαιρας «θρησκευτικής ευλάβειας», χωρίς κανόνες και λογοκρισίες. Ενδεικτικές είναι οι ιστοσελίδες www.kemet.org και www.netjer.org, όπου ο χρήστης μπορεί να βρει πληροφορίες για την αρχαία αιγυπτιακή θρησκεία, ακόμα και εικονικούς χώρους λατρείας, βωμούς και θυσιαστήρια (Τσίλης, 2013; Krogh&Pillifant, 2013).

1.2.2 Χριστιανισμός και διαδίκτυο

Ο Χριστιανισμός εκπροσωπήθηκε από πολύ νωρίς στο χώρο του διαδικτύου. Πολλοί διαδικτυακοί τόποι έθεσαν ως στόχο τους την προαγωγή του δια-θρησκειακού διαλόγου ή την επικοινωνία ανάμεσα στις διάφορες χριστιανικές ομολογίες, ενώ όλες οι παραδοσιακές, «θεσμικές» Εκκλησίες δημιούργησαν ιστοσελίδες με ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, όπως πληροφορίες για τα βασικά δόγματα και τη δομή της κάθε κοινότητας, άρθρα για διάφορα ζητήματα, χώρος αποστολής μηνυμάτων και άλλα.

Η παλαιότερη, όμως διαδραστική χριστιανική κοινότητα στο διαδίκτυο είναι το www.ecunet.org. Σύμφωνα με τη δική του περιγραφή, το Ecunet στοχεύει «στη διαδικτυακή συνάντηση των χριστιανών, προκειμένου να ανακαλύψουν πόσοι δυνατοί μπορούν να γίνουν δύο ή περισσότεροι αν συγκεντρωθούν μαζί». Η συγκεκριμένη ιστοσελίδα επιχειρεί να αρθρώσει μια οικουμενική φωνή, προκειμένου χριστιανοί από διαφορετικά δόγματα να μπορούν να συνομιλούν ελεύθερα μεταξύ τους (Τσίλης, 2013; Carrigan, 2001).

Από τις πρώτες, επιπλέον, πρωτοβουλίες παρουσίας στο διαδίκτυο ήταν αυτές των Ευαγγελιστών, οι οποίοι ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 δημιούργησαν πλατφόρμες για εθελοντές Ευαγγελικούς, όπως το «*The Internet Evangelism Coalition*» (www.webevangelism.com) και το «*Internet Evangelism Day*» (www.internet-evangelismday.com). Επίσης, το 1992 σχεδιάστηκε από έναν Πρεσβυτεριανό πάστορα η ιστοσελίδα www.godweb.org, η οποία χαρακτηρίζεται ως η πρώτη εκκλησία του κυβερνοχώρου. Εκεί οι χρήστες μπορούν να συμμετάσχουν

καθημερινά σε ένα ιδιαίτερα ζωντανό chat room, ενώ παρά τον βασικό της προσανατολισμό προς τον Χριστιανισμό παρέχει γνώσεις και για άλλες θρησκείες (Carrigan, 2001; Τσίλης, 2013).

Το Βατικανό δημιούργησε το 1995 τη δική του ιστοσελίδα (www.vatican.va), η οποία υλοποιήθηκε από μια ομάδα Βενεδικτίνων μοναχών από το Νέο Μεξικό. Πρόκειται για έναν εντυπωσιακό ιστότοπο, ο οποίος περιλαμβάνει ένα τεράστιο αρχείο και παρέχει πληροφορίες για το δόγμα, την ιστορία της Εκκλησίας και την καθολική παράδοση (Helland, 2007). Στο χώρο του Καθολικισμού εντάσσονται, επίσης, οι ιστότοποι www.catholic.org, μια παγκόσμια καθολική βιβλιοθήκη όπου ο χρήστης μπορεί να στείλει αίτημα προσευχής, και thesundaymass.org, όπου οι πιστοί μπορούν να παρακολουθήσουν τη θεία λειτουργία και να ανάψουν ένα κερί (Τσίλης, 2013).

Ταυτόχρονα, και ο θρησκευτικός χώρος του Προτεσταντισμού διατηρεί μια σημαντική παρουσία στον κυβερνοχώρο, ειδικότερα στην Αμερική, όπου σχεδόν κάθε χριστιανική ομολογία ή αίρεση εκπροσωπείται στο διαδίκτυο. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής ιστοσελίδες:

- Η online κοινότητα «*The Anglican Communion*» (<http://www.anglicancommunion.org/>), η οποία στοχεύει στο να μάθουν οι πιστοί τα πιστεύω της Αγγλικανικής Εκκλησίας και να διαμορφώσουν μια κοινή ταυτότητα, λειτουργώντας ως μικρόκοσμος στον ευρύτερο χώρο του αγγλικανισμού (Campbell, 2005)(Τσίλης, 2013).
- Η Ευαγγελική Εκκλησία της Γερμανίας έχει δημιουργήσει πρωτοπόρες σελίδες, όπως η www.ekd.de που προσφέρει διαδραστική επικοινωνία και πλούσιες πληροφορίες για δογματικά και κοινωνικά θέματα. Ενδιαφέρον είναι και το διαδικτυακό περιοδικό www.theology.de, το οποίο προσφέρει πληροφόρηση για θέματα που αφορούν τη θεολογία και το internet (Τσίλης, 2013).
- Στην Αμερική, το σύνολο σχεδόν των προτεσταντικών διακλαδώσεων εκπροσωπείται στο διαδίκτυο, όπως η Σύνοδος των Νότιων Βαπτιστών (www.sbc.net, www.abc-usa.org), η Ευαγγελική Λουθηρανική Εκκλησία της Αμερικής (www.elca.org), η Εκκλησία των Μεθοδιστών (www.umc.org), η Επισκοπική Εκκλησία της Αμερικής (www.episcopalchurch.org), η Πρεσβυτεριανή Εκκλησία της Αμερικής (www.pcusa.org), αλλά και μικρότερες ομάδες, όπως η United Church of Christ (www.ucc.org) και οι Κουάκεροι (www.quaker.org) (Τσίλης, 2013).

- Το φαινόμενο των «μέγα – εκκλησιών» (Megachurches) αναπτύσσεται ραγδαία τόσο στην Αμερική όσο και στον Τρίτο Κόσμο και εντάσσεται στην ευρύτερη τάση της εποχής για «νέου τύπου εκκλησίες». Σύμφωνα με τον Τσίλη, πρόκειται για «υβρίδια μεταξύ της θρησκευτικής συνάθροισης, της εκστατικής εμπειρίας και του πολύ- θεάματος». Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Church Online (<http://live.lifechurch.tv/>) που δημιουργήθηκε από μια megachurch στην Οκλαχόμα και προσφέρει videos από τις συνάξεις που οργανώνει η συγκεκριμένη εκκλησία, παρέχοντας τη δυνατότητα σε εκατομμύρια χρήστες να συμμετέχουν στην εν λόγω (Τσίλης, 2013).
- Στον τομέα της Ομιλητικής και του Κηρύγματος παρατηρείται μια εκτεταμένη χρήση του διαδικτύου. Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν ιστοσελίδες, όπως το www.textweek.com, το οποίο διευκολύνει τη μελέτη του κηρύγματος μέσω αναφορών σε θρησκευτικά κείμενα διαφόρων ομολογιών (ρωμαιοκαθολικά, λουθηρανικά, κλπ.), το www.sermonillustrations.com, το οποίο παραθέτει μια σειρά θεμάτων ή προσώπων της χριστιανικής παράδοσης και ο χρήστης μπορεί να διαβάσει μια αναφορά κηρύγματος για το λήμμα που επιλέγει, το www.desperatepreacher.com, όπου με πιο διασκεδαστικό τόνο ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να σχολιάσει τα θέματα που παρουσιάζονται, και τέλος το www.homileticonline.com, με πλούσια θεματολογία στο ζήτημα της Ομιλητικής αλλά και σε σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα (Τσίλης, 2013). Αναφορικά με το χώρο της διαδικτυακής εκπαίδευσης μπορούν να αναφερθούν οι ιστότοποι www.ccel.org, με μεγάλο πλούτο εκκλησιαστικών κειμένων, και www.crosscurrents.org/articlelist.htm, με θεματολογία από όλα τα σύγχρονα θεολογικά ρεύματα και εκτός Χριστιανισμού (Τσίλης, 2013).

1.2.3 Η Ορθοδοξία στο διαδίκτυο

Στην περίπτωση όμως της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η χρήση των νέων τεχνολογιών και ιδιαίτερα του Internet γέννησε προβληματισμούς και αντιμετωπίστηκε με καχυποψία, θεωρώντας σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα τους κινδύνους που μπορεί να εγκυμονούν για τους πιστούς χριστιανούς. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από κείμενο του Αρσένιου Μέσκου στην ιστοσελίδα antifono.gr/: «Ο αντιτεχνολογικός αυτός παράγων προκαλεί κλυδωνισμούς,

συγκρούσεις και μακριές συζητήσεις κάθε φορά που εμφανίζεται στον κοινωνικό μας χώρο μια τεχνολογική καινοτομία... Πράγματι όταν σκεπτόμαστε την Πληροφορική και την Εκκλησία, ένα κεντρικό ερώτημα που απασχολεί τον μέσο πιστό, είναι το αν υπάρχει περίπτωση να ξεπεταχτεί από την οθόνη του υπολογιστή κάποιο 666, κυριολεκτικά ή μεταφορικά, αν δηλαδή η πληροφορική έχει αντίχριστο χαρακτήρα, αν συνιστά απειλή εν τέλει για τους ευσεβείς χριστιανούς. Βέβαια 10 και περισσότερα χρόνια μετά από την είσοδο του υπολογιστή στην ζωή μας, οι φόβοι αυτοί έχουν σε μεγάλο βαθμό ξεπερασθεί, πλην όμως ξαναήρθαν στο προσκήνιο όταν εμφανίσθηκε το Ιντερνέτ και οι διάφοροι προβληματισμοί που το συνοδεύουν» (Μέσκος, 2007).

Τέτοιου είδους προβληματισμοί οδήγησαν στη σχετικά καθυστερημένη αξιοποίηση από την Ορθόδοξη Εκκλησία, των δυνατοτήτων που προσφέρει το τεχνολογικό εργαλείο του διαδικτύου. Στη σύγχρονη εποχή, παρουσία στο διαδίκτυο διαθέτουν πολλά Ορθόδοξα Πατριαρχεία, Μητροπόλεις και Επισκοπές (Για τις ορθόδοξες ιστοσελίδες κατατοπιστική είναι η σελίδα blog.feedspot.com/orthodox_blogs/).

Αξιοσημείωτη είναι και η ιστοσελίδα της Ελληνικής Ορθόδοξης Αρχιεπισκοπής της Αμερικής (www.goarch.org/), μία από τις δημοφιλέστερες ιστοσελίδες για την Ορθοδοξία παγκοσμίως. Διαθέτει πλούσιο περιεχόμενο και προσφέρει στον χρήστη δυνατότητες, όπως η ζωντανή αναμετάδοση της θείας λειτουργίας και η πρόσβαση σε ψηφιοποιημένα λειτουργικά κείμενα της Ορθόδοξης Εκκλησίας (Halabi, 2012).

Οι ιστοσελίδες της Εκκλησίας της Ελλάδος (www.ecclesia.gr), της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου (churchofcyprus.org.cy) και του Πατριαρχείου Αλεξάνδρειας (www.patriarchateofalexandria.com) είναι ενημερωτικού χαρακτήρα, με ειδήσεις, θέματα επικαιρότητας και άλλες πληροφορίες, όπως εγκύκλιοι, συναξαριστής κλπ.

Οι περισσότερες από τις θεσμικές ορθόδοξες ιστοσελίδες, όπως φαίνεται και ανωτέρω, εστιάζουν κατά κύριο λόγο στην ενημέρωση και την ειδησεογραφία, με αποτέλεσμα να απουσιάζει σε μεγάλο βαθμό η διαδραστικότητα και η δυνατότητα αλληλεπίδρασης με τους διαδικτυακούς επισκέπτες. Επίσης, μπορεί να παρατηρηθεί μια διστακτική στάση ως προς την κριτική και την συζήτηση αναφορικά με τρέχοντα ζητήματα της επικαιρότητας ή θέματα της ορθόδοξης πίστης. Τέλος, γίνεται φανερό ότι οι ιστοσελίδες αυτές απευθύνονται κυρίως σε ορθόδοξους πιστούς και όχι γενικά στη χριστιανική κοινότητα (Τσίλης, 2013).

Την έλλειψη σχολιασμού και ανοιχτού διαλόγου που παρατηρούμε στις ελληνορθόδοξες θεσμικές ιστοσελίδες έρχονται να καλύψουν ιστότοποι που

προέρχονται από άλλα «εξωθεσμικά» ή ιδιωτικά κέντρα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι ιστοσελίδες της Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου www.diakonima.gr και www.pemptousia.gr, οι οποίες διαθέτουν ένα πλούσιο περιεχόμενο από ειδήσεις, απόψεις, σχόλια και αφηγήσεις, αποτελώντας, σύμφωνα με τον Τσίλη, «τον ενδιάμεσο πόλο ανάμεσα σε μία θεσμική ιστοσελίδα και ένα προσωπικό αφηγηματικό blog» (Τσίλης, 2013). Αξίζει, επίσης, να αναφερθούν οι ιστοσελίδες «*Το Μανιτάρι του Βουνού*» (manitaritoubounou.wordpress.com) που προσεγγίζει περισσότερο την κατηγορία του «προσωπικού ημερολογίου» (blog) και ασχολείται με κοινωνικά και πολιτικά θέματα, εξετάζοντάς τα από την ορθόδοξη σκοπιά, καθώς και «*Αντίφωνο*» (antifono.gr), που φιλοξενεί μια ποικίλη αρθρογραφία, συνδυάζοντας την κριτική σκέψη με την ορθόδοξη παράδοση.

Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι δύο παρακάτω online κατάλογοι ορθόδοξων πηγών: α. το ορθόδοξο [portal](http://portalhttp://orthodox-world.org/world_index.php)http://orthodox-world.org/world_index.php που καταγράφει μέσω διαδικτυακών χαρτών και φωτογραφιών την παγκόσμια κληρονομιά και κοινωνική δραστηριότητα (όπως μοναστήρια, εκκλησίες, ιεραποστολές, ορφανοτροφεία, μουσεία, σχολεία κλπ.) των απανταχού ορθόδοξων και β. ο οδηγός ορθόδοξων πηγών στο διαδίκτυο www.orthodoxos-christianismos.com που παρέχει πρόσβαση σε όλες τις εκφάνσεις της Ορθοδοξίας (Αυτοκέφαλες Εκκλησίες, επισκοπές, μοναστήρια, περιοδικά, εφημερίδες, τηλεοράσεις, ιστολόγια κλπ.) (Παπαϊωάννου, 2021· Τσίλης, 2013).

Πέρα από τις αξιόλογες περιπτώσεις ορθόδοξων ιστοσελίδων που αναφέρθηκαν παραπάνω, στις μέρες μας το διαδίκτυο κατακλύζεται από ιστολόγια συναφούς θεματολογίας, τα οποία φιλοξενούν θεολογικά άρθρα αμφιβόλου εγκυρότητας και επιδίδονται ανώνυμα σε μια ατέρμονη προφητολογία ή θαυματολογία, με προφανή στόχο την υψηλή επισκεψιμότητα (Παπαϊωάννου, 2021· Τσίλης, 2013).

1.3 Η ιστορία της πανδημίας COVID-19

Στις 31 Δεκεμβρίου 2019, το Γραφείο του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ) της Κίνας έλαβε πληροφορίες σχετικά με την ύπαρξη αυξανόμενων περιπτώσεων πνευμονίας στην πόλη Γουχάν της επαρχίας Χουμπέι. Η αιτία ήταν ακόμα άγνωστη, αν και η κλινική εκδήλωση έμοιαζε με πνευμονία ιογενούς προέλευσης. Ως αποτέλεσμα, ο ΠΟΥ συνέστησε στις υγειονομικές αρχές να

αυξήσουν την ευαισθητοποίηση για τον περιορισμό της εξάπλωσης των αναπνευστικών λοιμώξεων μέσω ταξιδιών, χωρίς να προτείνουν μέτρα περιορισμού των μετακινήσεων ή του εμπορίου (WHO, 2021).

Μέχρι τα τέλη Φεβρουαρίου ο ιός είχε εξαπλωθεί σε χώρες σε όλο τον κόσμο (WHO, 2020) και στις 11 Μαρτίου ο ΠΟΥ κήρυξε την COVID-19 ως πανδημία, τοποθετώντας την Ευρώπη στο επίκεντρο, με πάνω από 20.000 επιβεβαιωμένα κρούσματα και έως και 1.000 καταγεγραμμένους θανάτους. Το πρώτο επιβεβαιωμένο κρούσμα COVID-19 στην Ελλάδα ήταν μια Ελληνίδα που είχε μόλις επιστρέψει από τη Βόρεια Ιταλία. Το περιστατικό αναφέρθηκε στις 26 Φεβρουαρίου στη Θεσσαλονίκη. Ήδη από την επόμενη ημέρα η ελληνική κυβέρνηση άρχισε να επιβάλλει μέτρα κατά της εξάπλωσης της COVID-19.

Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, και αφού τα κρούσματα είχαν αυξηθεί σε 89, η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε το κλείσιμο όλων των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων σε εθνικό επίπεδο στις 10 Μαρτίου. Μετά την αναφορά του πρώτου θανάτου που σχετιζόταν με την COVID-19 στις 12 Μαρτίου, η ελληνική κυβέρνηση κλιμάκωσε γρήγορα τα περιοριστικά μέτρα μέχρι τις 22 Μαρτίου, όταν ο Έλληνας πρωθυπουργός ανακοίνωσε τον περιορισμό της κυκλοφορίας των πολιτών άνευ σοβαρού λόγου σε ολόκληρη τη χώρα, ξεκινώντας από τις 23 Μαρτίου έως τις 6 Απριλίου.

Ο εθνικός αποκλεισμός επιβλήθηκε εγκαίρως, με τον αριθμό των θετικών κρουσμάτων της COVID-19 να φτάνει τους 695 ασθενείς και τον αριθμό των σχετιζόμενων με αυτή θανάτων να καταγράφεται στους 17 (NPHO, 2020). Με άλλα λόγια, σε λιγότερο από ένα μήνα μετά την ανακοίνωση του πρώτου θετικού κρούσματος της COVID-19 στην Ελλάδα, η ελληνική κυβέρνηση επέβαλε απαγόρευση κυκλοφορίας για να αποτρέψει άσκοπες μετακινήσεις, δημιουργώντας μια κατάσταση που αποτέλεσε μια πρωτόγνωρη εμπειρία για τους Έλληνες πολίτες.

Στην ιστορική της επιδημιολογική πορεία, η Ελλάδα έχει υποστεί ενδημικές νόσους και επιδημίες, όπως είναι το ξέσπασμα του ιού του Δυτικού Νείλου (2010-2011) και τον ιό της ανθρώπινης ανοσοανεπάρκειας (HIV). Σε αυτές τις περιπτώσεις, αν και ο ψυχολογικός αντίκτυπος στον γενικό πληθυσμό δεν αξιολογήθηκε, ήταν πιθανότατα χαμηλός, καθώς ο αριθμός των θανάτων λόγω του ιού του Δυτικού Νείλου ήταν περιορισμένος, ενώ η επιδημία HIV περιορίστηκε σε έναν συγκεκριμένο υποπληθυσμό (Bonovas&Nikolopoulos, 2012). Όσον αφορά την επιδημία SARS 2003, αν και τα ελληνικά νοσοκομεία έλαβαν μέτρα και προετοιμάστηκαν να δεχτούν

πιθανά κρούσματα, η επιδημία δεν επηρέασε την Ελλάδα (Schimmenti, Billieux&Starcevic, 2020).

Όσον αφορά στην πανδημική γρίπη τύπου A/H1N1, μια επιδημιολογική μελέτη παρέχει στατιστικά δεδομένα που σχετίζονται με τα θανατηφόρα κρούσματα σε μια προσπάθεια να αναδειχθούν οι παράγοντες κινδύνου που σχετίζονται με την κακή πρόληψη (Athanasίου et al, 2010). Πιο συγκεκριμένα, μέσα σε 10 μήνες (Μάιος 2009-Φεβρουάριος 2010) στην Ελλάδα σημειώθηκαν 140 θάνατοι που σχετίζονταν με την H1N1 μεταξύ 18.075 εργαστηριακά επιβεβαιωμένων κρουσμάτων (<https://www.cdc.gov/>), ενώ σε αντίστοιχο διάστημα 2 μηνών (26 Φεβρουαρίου-27 Απριλίου 2020) η Ελλάδα κατέγραψε 136 θανάτους που σχετίζονταν με την COVID-19 μεταξύ 2.534 εργαστηριακά επιβεβαιωμένων κρουσμάτων (ΕΟΔΥ, 2020).

Αν και οι ψυχολογικές επιπτώσεις της H1N1 στον ελληνικό γενικό πληθυσμό δεν έχουν διερευνηθεί, σε μελέτη των εργαζομένων στον τομέα της υγείας σημειώθηκε ότι ένα σημαντικό ποσοστό (πάνω από τους μισούς συμμετέχοντες) ανησυχούσαν για την πανδημία, αναφέροντας μέτρια ως μεγάλη ανησυχία (Gouliatai, 2010). Επιπλέον, ο «ιός του φόβου» που εξαπλώθηκε από τα μέσα ενημέρωσης συνδέθηκε με μια αρνητική στάση απέναντι στον εμβολιασμό κατά του H1N1, με αποτέλεσμα να καταγράφονται χαμηλά ποσοστά συμμόρφωσης για την πρόληψη (Tsoucalas&Sgantzos, 2016).

Έναν αιώνα μετά την ισπανική γρίπη, η Ελλάδα, όπως και η συντριπτική πλειοψηφία των χωρών του κόσμου, βίωσε ξανά αυστηρούς κανονισμούς που επιβλήθηκαν για τον περιορισμό της εξάπλωσης της COVID-19. Η πανδημία διατάραξε την οικογενειακή, κοινωνική και επαγγελματική ζωή, την εκπαίδευση, τις μεταφορές, τα ταξίδια και άλλες πτυχές της καθημερινότητας, περιορίζοντας τους ανθρώπους στο περιχαρακωμένο όριο της κατοικίας τους. Επηρέασε την Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Πάσχα που συνιστά τη μεγαλύτερη θρησκευτική γιορτή για τους ορθόδοξους χριστιανούς της χώρας, μια εορτή που συνδέεται παραδοσιακά με μαζικές εκδηλώσεις χαράς και οικογενειακές επανενώσεις σε όλη τη χώρα.

Επιπλέον, σημειώθηκαν σημαντικές επιπτώσεις και στον τουρισμό, την βαριά βιομηχανία της ελληνικής οικονομίας, αλλά και σε άλλες πτυχές της οικονομικής ζωής της χώρας. Σύμφωνα με την έκθεση World Economic Outlook που δημοσιεύθηκε από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), το ποσοστό ανεργίας της Ελλάδας αναμένεται να αυξηθεί κατά 5 μονάδες λόγω της πανδημίας, αυξανόμενο από το 17,3% στο 22,3%. Ο αντίκτυπος, έτσι, στην ψυχική ευεξία λόγω της

επακόλουθης χρηματοπιστωτικής κρίσης, αναμένεται να παραταθεί και να εντοπίζεται και σε μελλοντικές μελέτες (Pappas, 2020).

Οι πρώτες μελέτες των ψυχολογικών επιπτώσεων της COVID-19 στον γενικό πληθυσμό διεξήχθησαν στην Κίνα, όπου πρωτοεμφανίστηκε ο ιός. Μια έρευνα που διεξήχθη σε ένα δείγμα κινεζικού πληθυσμού, 2 εβδομάδες μετά την εκδήλωση της πανδημίας, ανέφερε μέτρια έως σοβαρή επίδραση σε περισσότερους από τους μισούς συμμετέχοντες. Περίπου ένας στους τρεις ερωτηθέντες εμφάνισε μέτρια έως σοβαρά συμπτώματα άγχους, ενώ αρκετοί άλλοι συμπτώματα κατάθλιψης και αυξημένα επίπεδα άγχους. Ο ψυχολογικός αντίκτυπος ήταν μεγαλύτερος στις γυναίκες, τους μαθητές, τα άτομα με σωματικά συμπτώματα που μοιάζουν με την COVID-19 και τα άτομα με κακή αυτοαναφερόμενη κατάσταση υγείας (Mertensetal, 2020).

Εν συνεχεία, διαφορετική μελέτη στην ελληνική επικράτεια κατέδειξε ότι το 35,7% των συμμετεχόντων εξέφρασαν υψηλά επίπεδα φόβου που σχετίζονται με την COVID-19 (Parlapanietal, 2020). Επιπλέον, το 22,8% των συμμετεχόντων ανέφεραν μέτρια έως σοβαρά καταθλιπτικά συμπτώματα, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό, το 77,4% των ερωτηθέντων, ανέφερε μέτρια έως σοβαρά συμπτώματα άγχους. Τα ποσοστά μέτριας έως σοβαρής κατάθλιψης και συμπτωμάτων άγχους βρέθηκαν πολύ υψηλότερα από τα ποσοστά που αναφέρθηκαν σε έναν κινεζικό πληθυσμό (28,8% και 16,5% αντίστοιχα) (Parlapanietal, 2020).

Εκτός, όμως από το διαφορετικό κοινωνικό-πολιτιστικό υπόβαθρο, ίσως η προηγούμενη εμπειρία σε μια επιδημία μπορεί να επηρεάσει την αντίδραση ενός γενικού πληθυσμού στην πανδημία COVID-19, εξηγώντας τα διαφορετικά ποσοστά σοβαρών συμπτωμάτων κατάθλιψης και άγχους μεταξύ Ελλήνων και Κινέζων. Η τελευταία φορά που η Ελλάδα επλήγη από μια τέτοια πανδημία ήταν πριν από έναν αιώνα, επομένως η πανδημία COVID-19 είναι μια νέα εμπειρία για ολόκληρο τον ελληνικό πληθυσμό και οι νέες εμπειρίες τείνουν κατά κανόνα να είναι πιο έντονες. Αντίθετα, η προηγούμενη εμπειρία της Κίνας με την επιδημία SARS ήταν πιο πρόσφατη. Συγκεκριμένα, στις αρχές Φεβρουαρίου, ο ΠΟΥ ανακοίνωσε το όνομα "COVID-19" για τη νόσο που προέρχεται από τον ιό SARS-CoV-2. Το όνομα αυτό προηγήθηκε της δημόσιας επικοινωνίας παγκοσμίως, κυρίως για την προστασία του πληθυσμού, ιδίως των Ασιατών, από τις συλλογικές μνήμες της επιδημίας SARS το 2003 (Parlapanietal, 2020).

Πιο συγκεκριμένα, για τον ψυχολογικό αντίκτυπο της πανδημίας, οι γυναίκες παρουσίασαν σημαντικά υψηλότερα επίπεδα φόβου που σχετίζονται με την COVID-

19, καθώς και πιο σοβαρά συμπτώματα άγχους σε σύγκριση με τους άνδρες. Αυτό το εύρημα είναι σύμφωνο με τα στοιχεία που δείχνουν ότι οι γυναίκες αναφέρουν περισσότερο φόβο και άγχος από τους άνδρες (McLean&Anderson, 2009). Επιπλέον, οι γυναίκες παρουσίασαν πιο σοβαρά καταθλιπτικά συμπτώματα από τους άνδρες. Με βάση το γεγονός ότι η κατάθλιψη είναι πιο συχνή στις Ελληνίδες, δηλαδή επτά στους δέκα ασθενείς με κατάθλιψη είναι γυναίκες (Parlapanietal, 2020), ήταν αναμενόμενο ότι αυτές θα εκδήλωναν πιο σοβαρά καταθλιπτικά συμπτώματα από τους άνδρες (Parlapanietal, 2020).

Συνολικά, η έρευνα διαπίστωσε μια μεγαλύτερη ψυχολογική επιβάρυνση στις γυναίκες σε σύγκριση με τους άνδρες που συμμετείχαν. Αυτή η παρατήρηση είναι σύμφωνη με τα ευρήματα άλλων μελετών, όπως, για παράδειγμα, μια μελέτη ενός γερμανικού πληθυσμού που ανέφερε μεγαλύτερη ανησυχία για την COVID-19 στις γυναίκες σε σύγκριση με τους άνδρες, καθώς και μια μελέτη ενός κινεζικού πληθυσμού που αποκάλυψε μεγαλύτερη ψυχολογική επίδραση της COVID-19 στις γυναίκες, δηλαδή υψηλότερα επίπεδα άγχους και κατάθλιψης, σε σύγκριση με τους άνδρες (Parlapanietal, 2020).

Η πανδημία, κατά συνέπεια, είναι μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης για τη δημόσια υγεία, μια κατάσταση απειλητική για τη ζωή με αντίκτυπο στην κανονική λειτουργία της κοινότητας. Ακόμη και προτού η πανδημία φτάσει σε μια χώρα και, πόσο δε μάλλον κατά τη διάρκειά της, προκαλείται έντονη ψυχολογική επιβάρυνση στον γενικό πληθυσμό. Το άγχος, ο φόβος και η αβεβαιότητα είναι κοινές ψυχολογικές αντιδράσεις σε αυτή την απειλητική κατάσταση (PAHO, 2020).

Το ξέσπασμα μιας μολυσματικής ασθένειας προκαλεί αυτόματα μια προειδοποίηση που μπορεί να σχετίζεται με τη συλλογική μνήμη των θανατηφόρων περιστατικών της πανώλης, ανασύροντας έτσι υγειονομικές κρίσεις του παρελθόντος (VanDamme & VanLerberghe, 2000).

Από εξελικτική άποψη, ο φόβος συνδέεται με αυτοπροστατευτικές αντιδράσεις και συνεπώς συμπεριφορές αποφυγής κινδύνου (Steimer, 2002). Η συμμόρφωση με τις οδηγίες των υγειονομικών αρχών και της κυβέρνησης ήταν ένας τρόπος για την πρόληψη της εξάπλωσης της COVID-19. Η τελευταία φορά που η Ελλάδα βίωσε μια τέτοια πανδημία ήταν πριν από έναν αιώνα. Έκτοτε, δεν ήταν αναγκαία η λήψη αυστηρών περιοριστικών μέτρων για την αποφυγή εξάπλωσης ενός ιού.

Στις περιπτώσεις όμως εμφάνισης μιας κρίσης ή/και μιας μεγάλης συλλογικής απειλής, ο φόβος και η αίσθηση ότι το άτομο είναι γενικά ευάλωτο, ενεργοποιούν την

ικανότητα των σύγχρονων ανθρώπων να δρουν ως πολίτες που οφείλουν την προστατευόμενη κοινωνική ύπαρξή τους στην πολιτική κοινότητα στην οποία ανήκουν. Σύμφωνα με τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από την έρευνα της εταιρείας «διαΝΕΟσις» (Φαναράς, 2020), η καλή διαχείριση της υγειονομικής κρίσης από πλευράς του κράτους ήταν ο λόγος για τον οποίο τα αισθήματα φόβου και άγχους των Ελλήνων κατά τη διάρκεια της έξαρσης της πανδημίας διατηρήθηκαν εντός των φυσιολογικών ορίων. Τα μέτρα περιορισμού των μετακινήσεων, κυρίως κατά την διάρκεια της πρώτης περιόδου της πανδημίας, δηλαδή το Μάρτιο του 2020, έγιναν αποδεκτά με υπομονή από ένα μεγάλο ποσοστό της ελληνικής κοινωνίας. Σε αντίστοιχα συμπεράσματα καταλήγει και μια σχετική έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο της Νότιας Καλιφόρνιας (Future, 2020), σύμφωνα με την οποία ένα μεγάλο μέρος των Αμερικανών εντός της πανδημίας έτειναν να αφιερώνουν περισσότερο χρόνο προς τους συντρόφους και τα παιδιά τους και να ασχολούνται με τα χόμπι τους και άλλες δημιουργικές δραστηριότητες. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι κατά την έρευνα του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών τα υψηλά επίπεδα φόβου από πλευράς των πολιτών αναφέρονταν περισσότερο στην οικονομία (92%) και λιγότερο στην υγεία (82%) (Σιώμκος, 2020).

Πιο αναλυτικά, είναι εύκολα αντιληπτό ότι η έκρηξη της πανδημίας του COVID το 2019 αποτέλεσε, εκτός από ένα υγειονομικό ζήτημα, και παράγοντα διαιώνισης του ήδη υπάρχοντος άγχους γύρω από τις ασθένειες. Πιο συγκεκριμένα, είναι δικαιολογημένη η συγκεκριμένη αντιμετώπιση για μία τόσο μολυσματική νόσο, η οποία στέρησε τη ζωή εκατομμυρίων ατόμων ανά την υφήλιο, και της οποίας τα στατιστικά δεδομένα μεταδίδονταν καθημερινά από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, μιας και στην ιεραρχία των αγαθών του ατόμου, η υγεία του συνιστά θεμελιακή προτεραιότητα (Γονιδάκης, 2021).

Ταυτόχρονα, το ατομικό αγαθό της υγείας ακριβώς επειδή, σε περίπτωση επιδημιών βάλλεται συθέμελα, ακόμη και οι μη νοσούντες φαίνεται να ήρθαν αντιμέτωποι με τα συμπτώματα της αγχώδους διαταραχής, μιας και ως ζήτημα με τις προεκτάσεις που έλαβε αντιμετωπίστηκε περισσότερο σαν υγειονομική κοινωνική κρίση, παρά σαν μεμονωμένα περιστατικά μιας πάθησης. Έτσι, τα άτομα βίωσαν τον τρόπο για την δική τους υγεία, τον κίνδυνο για την υγεία των οικείων τους αλλά και το τεράστιο πλήγμα που υπέστη η ανθρωπότητα λόγω του χαμού τόσων συνανθρώπων (Κατσαμπούρης, 2022).

Από την άλλη, τα μέτρα που λήφθηκαν από τις κυβερνήσεις όλων των χωρών είναι φανερό ότι στόχευαν αρχικά στην εξασφάλιση της αποφυγής εξάπλωσης της νόσου σε μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, και σε δευτερογενές στάδιο αντιμετωπίστηκαν οι μακροπρόθεσμες συνέπειες του COVID- 19 στην ψυχική υγεία των πολιτών. Έτσι, εκδόθηκαν αυστηρά μέτρα για την τήρηση κανόνων κοινωνικής απομόνωσης και αποστάσεων ασφαλείας και στη συνέχεια προωθήθηκε δειλά η απόσβεση του έντονου κοινωνικού άγχους που περιέβαλε τη νόσο και είχε ήδη επηρεάσει βαθιά την ψυχική υγεία των πολιτών (Μακένζι, 2022).

Μεγάλο πλήγμα, βέβαια, συγκριτικά με το σύνολο των ατόμων που εκδήλωσαν συμπτώματα άγχους γύρω από την νόσο, δέχτηκε το υγειονομικό προσωπικό. Οι γιατροί, το νοσηλευτικό προσωπικό και όλοι οι παράγοντες για την υπερ-λειτουργία των νοσοκομείων στη διάρκεια του περιορισμού του COVID- 19, ήρθαν αντιμέτωποι με τον θάνατο των ασθενών τους σε καθημερινή και συνεχή βάση, έχοντας ως επιπλέον υποχρέωση να κάνουν και την διαλογή ανάμεσα σε ασθενείς που έχουν περισσότερες πιθανότητες για ανάρρωση από άλλους που θα κατέληγαν σύντομα (Παπαδημητριάδης, 2021).

Αυτή η εξαναγκασμένη, δηλαδή διάκριση που έπρεπε να κάνουν στους ασθενείς τους, λόγω της έλλειψης κλινών ΜΕΘ και προσωπικού, επιδείνωσε την ψυχική υγεία του πυλώνα της υγειονομικής ασπίδας, λαμβάνοντας βεβαίως υπόψιν και το καθήκον των γιατρών να σώζουν ζωές, μιας και η υγεία των νοσούντων αποτελεί την ύψιστη προτεραιότητά τους (Fardin, 2020). Έτσι, οι γιατροί χωρών με μεγάλη θνησιμότητα, όπως στην περίπτωση του Bergamo της Ιταλίας επωμίστηκαν ένα τεράστιο άγχος, μιας και οι ίδιοι παρά το πλήθος των ιατρικών γνώσεων που κατείχαν δεν ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν την θεραπεία των ασθενών τους ή έστω την δυνατότητα να πεθαίνουν, έχοντας λάβει το σύνολο της ιατρικής φροντίδας, μιας και δεν υπήρχε ιατρικό προσωπικό για να κατανεμηθεί και να επικεντρωθεί στις ανάγκες του κάθε ασθενούς (Κατσαμπούρης, 2022).

Επιπλέον, εκτός από το υγειονομικό προσωπικό, το κοινωνικό άγχος που προέκυψε για τους πολίτες ήταν τεράστιο, μιας και την εν λόγω νόσο συνόδευσε ο φόβος για την σοβαρότητά της, το έντονο αίσθημα απομόνωσης και τήρησης μέτρων καραντίνας με ποινικές- διοικητικές κυρώσεις αλλά και η συνεχής ενημέρωση για την τραγωδία στα νοσοκομεία, μέσω των ΜΜΕ, διαμόρφωσαν τις προϋποθέσεις για την γενικευμένη συσσώρευση εκτεταμένου πανικού και κοινωνικού άγχους γύρω από το θέμα της ευαλωτότητας του αγαθού της υγείας και της προσωπικής ευημερίας. Έτσι,

παρατηρήθηκε ότι η εισροή πληροφοριών για την πορεία διασποράς του COVID- 19 και την αύξηση των ποσοστών θνησιμότητας δεν είχε απλώς πληροφοριακό χαρακτήρα για τους πολίτες, αλλά εγκυμονούσε έντονο στρες για την αβέβαιη πορεία της ανθρωπότητας και της βιωσιμότητάς της (Μακένζι, 2022).

Παράλληλα, σημαντικός παράγοντας για την αύξηση του άγχους γύρω από την πανδημία του COVID- 19 αποτέλεσε το γεγονός ότι η επιστημονική κοινότητα δεν είχε να προσφέρει σαφείς απαντήσεις αναφορικά με την επίλυσή της, με αποτέλεσμα η εμπιστοσύνη στα πορίσματα της επιστήμης να κλυδωνίζεται και να επιτρέπει σε καιροσκόπους της παραπληροφόρησης να εισρέουν πληροφορίες για την κατάσταση στα νοσοκομεία, η οποία ενέτεινε το άγχος και την απόγνωση (Salari et al, 2020). Επιπλέον, το άγχος των πολιτών φάνηκε και στην υπεραγορά νοσηλευτικών και ιατρικών προϊόντων, όπως προστατευτικά γάντια, μάσκες και αντισηπτικές ουσίες, εκδηλώνοντας καταφανώς έναν κοινωνικό παλμό αδύναμο να διατηρήσει την ψυχραιμία του και να περιορίσει την αρνητική συναισθηματική του φόρτιση (Κατσαμπούρης, 2022).

Κατά συνέπεια, η πανδημία έφερε στο προσκήνιο ένα κοινωνικό ζήτημα που ήταν η αύξηση των ατόμων που υποβλήθηκαν σε περιόδους έντονου άγχους λόγω του καταγισμού των αρνητικών πληροφοριών, της απουσίας σοβαρών απαντήσεων από την επιστημονική ιατρική κοινότητα για τον περιορισμό των μεταλλάξεων και των συνεπειών της ασθένειας αλλά και της ίδιας της πραγματικότητα που ελλόχευε κινδύνους για το ίδιο το αγαθό της ζωής και της υγείας. Έτσι, κρίνεται αναγκαίο, ενώ ακόμα η πανδημία του COVID- 19 δεν έχει εξαλειφθεί, να ληφθούν μέτρα προστασίας για την προώθηση της ψυχικής υγείας των πολιτών που βίωσαν το έντονο άγχος και τον κοινωνικό πανικό για την γενικευμένη ζοφερή κατάσταση της νόσου. Με αυτόν τον τρόπο, οι πολίτες θα μπορέσουν να επανενταχθούν πιο ομαλά στον κοινωνικό βίο που στερήθηκαν ουσιαστικά τα τελευταία δύο χρόνια, και να ανακουφιστούν ψυχικά από το αίσθημα του φόβου και του κινδύνου της μολυσματικής νόσου (Μακένζι, 2022).

Από την άλλη πλευρά, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι ελλείψεις στην εφοδιαστική αλυσίδα επηρέασαν κάποιους συγκεκριμένους τομείς, κυρίως εξαιτίας του πανικού που επικράτησε στους πολίτες, της αύξησης κατανάλωσης ορισμένων αγαθών που θα συνέβαλαν στην καταπολέμηση της πανδημίας καθώς και των προβλημάτων ανεφοδιασμού που παρατηρήθηκαν. Πιο συγκεκριμένα, υπήρξε πλήθος αναφορών για ελλείψεις στον εφοδιασμό φαρμακευτικών και μεταποιημένων

προϊόντων, καθώς ένας σημαντικός αριθμός πολιτών έσπευσαν να προμηθευτούν και να αγοράσουν είδη πρώτης ανάγκης, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί μία σημαντική έλλειψη σε τρόφιμα και άλλα βασικά είδη (Sirletti, Remondini & Lepido, 2020).

Επίσης, ο Κουβέλης (2020) εκτίμησε ότι ο αντίκτυπος που θα έχει η πανδημία στην εφοδιαστική αλυσίδα πρόκειται να φτάσει τα 300 δις δολάρια και το λιγότερο εκτιμώμενο διάστημα που θα διαρκέσει θα ήταν δυο έτη. Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνταν και οι εκτιμήσεις του Οργανισμού Εξαγωγών Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών, ο οποίος ανέφερε ότι αναμενόταν μεγάλη αύξηση στις τιμές του πετρελαίου, μετά την απότομη πτώση τους, η οποία οφειλόταν, κυρίως, στην χαμηλότερη ζήτηση από πλευράς της Κίνας. Η οικονομική επίπτωση που είχε η πανδημία στους τομείς του εμπορίου και των ταξιδιών υπολογίζεται σε δισεκατομμύρια δολάρια. (Ζειμπέκης, 2021).

1.3.1 Οι επιπτώσεις της υγειονομικής κρίσης στην εκπαίδευση

Ο τομέας της εκπαίδευσης είναι ένας ακόμα τομέας που έχει επηρεαστεί άμεσα από την πανδημία. Ειδικότερα, από τον Μάρτιο του 2020 ένας πολύ μεγάλος αριθμός χωρών παγκοσμίως προχώρησαν στην άρση της διά ζώσης λειτουργίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, με σκοπό τον περιορισμό της εξάπλωσης της πανδημίας. Στο πλαίσιο αυτό, εκπαιδευτικοί, μαθητές και γονείς κλήθηκαν να προσαρμοστούν σε έναν πρωτόγνωρο τρόπο εκπαίδευσης, αυτόν της τηλεεκπαίδευσης.

Αυτή η μετάβαση είχε τόσο αρνητικές όσο και θετικές επιπτώσεις. Ειδικότερα, σε ότι αφορά στις αρνητικές συνέπειες, πολλοί εκπαιδευτικοί που δεν είχαν εξοικείωση με την τεχνολογία κλήθηκαν να διδάξουν μέσω ψηφιακών μέσων, ενώ από την άλλη, μαθητές που δεν είχαν την οικονομική ευχέρεια να αγοράσουν έναν υπολογιστή δεν είχαν την δυνατότητα να παρακολουθήσουν τα μαθήματα. Στα θετικά της τηλεεκπαίδευσης εντάσσεται η προσαρμοστικότητα που πρέπει να έχει το εκπαιδευτικό σύστημα, ώστε η εκπαίδευση να μην σταματά να προσφέρεται και να λειτουργεί, ακόμα και στις πρωτόγνωρες συνθήκες της πανδημίας.

Επομένως, γίνεται φανερό ότι το γεγονός της πανδημίας δεν άφησε ανεπηρέαστο και τον τομέα της εκπαίδευσης, καθώς τα μέτρα κοινωνικής απομόνωσης επέβαλαν την απουσία συναθροίσεων και την τήρηση εκ του σύνεγγυς του ημερήσιου σχολικού προγράμματος σπουδών. Έτσι, τα παιδιά όλων των

βαθμίδων όφειλαν να διαθέτουν, «εν μία νυκτί», τον απαραίτητο ηλεκτρονικό εξοπλισμό, για να μπορέσουν να έχουν πρόσβαση στην δωρεάν υποχρεωτική εκπαίδευση, γεγονός που αποδεικνύει μια κατάσταση οξύμωρη και εμφανώς ικανή να δημιουργήσει χάσμα σε βάρος των μειονεκτούντων μαθητών. Με αυτόν τον τρόπο γίνεται σαφές ότι οι μαθητές έπρεπε να προσαρμοστούν σε ένα νέο ιδιότυπο σχολικό περιβάλλον, το οποίο ταυτιζόταν με τον χώρο της οικείας τους, δημιουργώντας μια κατάσταση σύγχυσης στο μυαλό των παιδιών και ενός διαφορετικού σχολικού κλίματος (Μακένζι, 2022).

Σε αυτήν την γενικευμένη αρνητική κατάσταση του άγχους από την σχολική πραγματικότητα εν μέσω της πανδημίας, δεν ελλείπει το έντονο άγχος εκπαιδευτικών και γονέων. Από τη μία, οι πρώτοι, με τις απότομες προσαρμογές σε πλατφόρμες εικονικής μάθησης όφειλαν να διδάξουν τα ίδια μαθήματα με διαφορετικό διδακτικό υλικό, το οποίο δεν προλάβαιναν να διαμορφώσουν εξ αρχής για τις νέες ανάγκες. Έτσι, μαθήματα των θετικών επιστημών επηρεάστηκαν σημαντικά από την διαφορετική διδασκαλία σε σύγκριση με την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, ειδικά αν ληφθεί υπόψιν το γεγονός ότι ο καθηγητής δεν είχε την πλήρη εποπτεία της σχολικής τάξης και κατά συνέπεια δεν μπορούσε να ελέγχει την προσοχή των μαθητών καθ' όλη τη διάρκεια της διδασχής (Παπαδημητριάδης, 2021).

Επιπλέον, δεν μπορούσε να βοηθήσει τα παιδιά να έρθουν σε πρακτική επαφή με το διδασκόμενο αντικείμενο, μιας και δεν βρίσκονταν στον ίδιο χώρο για να μπορέσει να αξιοποιηθεί το σχολικό περιβάλλον ως παράγοντας μάθησης. Επιπλέον, ο ίδιος ο δάσκαλος δεν μπορεί να βοηθήσει περαιτέρω τους μαθητές που ανήκαν σε μειονοτικές ομάδες, με μαθησιακές δυσκολίες ή με οικονομικές δυσκολίες, μιας και ήταν περιορισμένες οι επικοινωνίες μέσω των ηλεκτρονικών υπολογιστών και δεν μπορούσε να προσαρμόσει, στον περιορισμένο διαδικτυακό χρόνο το μάθημα για να ικανοποιήσει τις μαθησιακές ανάγκες όλων. Επίσης, τα προβλήματα στην σύνδεση δημιουργούσαν εκ νέου ένα αίσθημα πανικού και δυσφορίας, μιας και το μάθημα μονίμως διακόπτονταν ή έπρεπε να ξανά συντονίσει εξ αποστάσεως, μετά τη διακοπή, την προσοχή του συνόλου των μαθητών του (Κατσαμπούρης, 2022).

Κλείνοντας, από την άλλη και για τους γονείς προέκυψε ιδιαίτερο το άλγος από την τροποποίηση του τρόπου διδασκαλίας. Εκτός από την νέα οικονομική επιβάρυνση για την προμήθεια σταθερού ιντερνέτ, ηλεκτρονικού υπολογιστή και μικροφώνου, τα οποία σε μία χώρα που βιώνει ακόμα περιόδους λιτότητας, δεν μπορούν να θεωρηθούν δεδομένα, οι γονείς έπρεπε να αναλάβουν ένα νέο ρόλο,

αυτού του επόπτη της εκπαίδευσης (Χατζόπουλος, 2021). Όφειλαν, δηλαδή να έχουν μόνιμη παρουσία στο σπίτι προκειμένου να ελέγχουν και να εξασφαλίζουν ότι το παιδί παραμένει προσηλωμένο στην διδασκαλία και δεν χρησιμοποιεί δικαιολογίες για την διαλειμματική του προσοχή. Σε αυτό προστίθεται το γεγονός ότι μεγάλη πλειοψηφία των γονέων έπρεπε, κατά τις πρωινές σχολικές ώρες να εργάζονται, με αποτέλεσμα να μην δύνανται να επιβλέπουν την ηλεκτρονική διδασκαλία την περίοδο της πανδημίας. Έτσι, αυξήθηκε και το δικό τους άγχος, καθώς δεν ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν τις κατάλληλες συνθήκες μάθησης για τα παιδιά τους, ενώ παράλληλα επιδεινώθηκε η απογοήτευση που βίωσαν λόγω της μονόπλευρης, αποσπασματικής εκπαίδευσής που αυτά έλαβαν στα δύο χρόνια της εξ αποστάσεως διδασκαλίας (Μακένζι, 2022).

1.3.2 Οι επιπτώσεις της υγειονομικής κρίσης στη θρησκεία

Παράλληλα, όσον αφορά τις επιπτώσεις της πανδημίας στον τομέα της θρησκείας είναι χρήσιμο να αναφερθούν για παράδειγμα, η ματαίωση λατρευτικών τελετών, η άρση λειτουργίας των κατηχητικών και η παύση της λειτουργίας των χώρων λατρείας σε περιόδους εορτών. Προσαρμοζόμενοι στα νέα δεδομένα, πλήθος χώρων λατρείας προχώρησαν στη μετάδοση των τελετών μέσω διαδικτυακών και τηλεοπτικών μέσων. Παράλληλα, θρησκευτικές οργανώσεις όλων των θρησκειών παρείχαν σημαντική βοήθεια στην συγκέντρωση μέσων για την αντιμετώπιση της πανδημίας και θα χρησίμευαν τόσο στο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό όσο και στους απλούς πολίτες (Kowalczyk et al, 2020).

Έτσι, πολλές θρησκευτικές ομάδες σε όλο τον κόσμο καινοτόμησαν κατά την περίοδο του κορωνοϊού και προς συμμόρφωση στις απαγορεύσεις συναθροίσεων πραγματοποίησαν διαδικτυακές υπηρεσίες, μεταδίδοντας και ζωντανά βίντεο με κατάλληλα τροποποιημένες τελετουργίες, κηρύγματα και προσευχές. Επίσης, αρκετές ήταν οι θρησκευτικές κοινότητες που προώθησαν, πέρα από θρησκευτικά μηνύματα και πρακτικές πληροφορίες για την υγεία καθώς και επείγουσα οικονομική βοήθεια λόγω της οικονομικής δυσπραγίας και της κατάρρευσης των εργασιακών συνθηκών (Kowalczyk et al, 2020).

Από την άλλη πλευρά είναι χαρακτηριστικό ότι σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρήθηκαν απερίσκεπτες συναθροίσεις κατά τη διάρκεια των απαγορεύσεων για

την αντιμετώπιση της πανδημίας του κορωνοϊού είτε από οργανωμένες θρησκείες είτε από ομάδες τους σε όλες τις χώρες. Αυτές οι συναθροίσεις οδήγησαν στην υπερμετάδοση του ιού με δράσεις αντίθετες προς την κοινωνική αποστασιοποίηση και την αποφυγή συλλογικών δραστηριοτήτων (Wildman et al, 2020).

Επομένως, συνολικά, δεν είναι εφικτό να καταγραφεί η παγκόσμια ποικιλομορφία των θρησκευτικών κοινοτήτων και των αντιδράσεών τους στις επείγουσες υγειονομικές συνθήκες. Συνήθως στον Τύπο παρουσιάζονταν οι προβληματικές συμπεριφορές τους, ενώ σε πολλές περιοχές του κόσμου οι θρησκευτικές κοινότητες είναι περισσότερο ωφέλιμες παρά επιβλαβείς (Wildman et al, 2020).

Επίσης, από την άλλη, η επιστήμη πρέπει να κάνει κατατοπιστικές, διορατικές γενικεύσεις όπου είναι δυνατόν, όπως ακριβώς ίσχυσε και στην περίπτωση της πανδημίας του κορωνοϊού. Με τον τρόπο αυτό πραγματοποιήθηκαν άτυπες συμμαχίες μεταξύ των θρησκευτικών και των κοσμικών ομάδων στην καταπολέμησή της πανδημίας και θρησκευόμενοι ιατροί προσπάθησαν να καθησυχάσουν τους πιστούς σε συνδυασμό με κληρικούς σχετικά με την ηθική και υγειονομική κρίση. Σε κάποιες περιπτώσεις, όμως, η εμπλοκή της θρησκευτικότητας μπορεί συχνά να περιπλέξει την αντιμετώπιση των κρίσεων, καθώς εμπλέκονται θρησκευτικά ζητήματα σε επιστημονικά δεδομένα, όπως ο τρόπος μετάδοσης της ασθένειας, οι αρνητικές επιπτώσεις της συνάθροισης με πολλά άτομα και η χρήση των масκών (Hart & Koenig, 2020).

Είναι αναμφίβολο ότι οι συναθροίσεις, ακόμα και αν είναι θρησκευτικές ή πνευματικές συμβάλλουν στη μετάδοση του ιού μέσω της κοινωνικής μετάδοσης. Τα τυπικά ιατρικά και επιδημιολογικά μοντέλα εξάπλωσης του ιού, όμως, συχνά δεν λαμβάνουν υπόψη τους καθαρά ανθρώπινους παράγοντες, όπως είναι οι θρησκευτικές ιδεολογίες και αξίες, καθώς οι άνθρωποι είναι πολύπλοκα όντα και ο τρόπος με τον οποίο η θρησκεία υφάινεται μέσα από το πλέγμα της ανθρώπινης ζωής είναι περίπλοκος. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητο να λαμβάνονται υπόψη οι αξιολογικές κρίσεις που υποκινούνται από τη θρησκεία και επηρεάζουν συμπεριφορές που σχετίζονται με την εξάπλωση του ιού. Οι ειδικοί πρέπει να εξηγήσουν πού η θρησκεία είναι πιθανόν να προκαλεί προβλήματα και να εντοπίσουν δημιουργικούς τρόπους επικοινωνίας και εναλλακτικούς τρόπους σκέψης (Wildman et al, 2020).

Επίσης, από την άλλη, η επιστήμη πρέπει να κάνει κατατοπιστικές, διορατικές γενικεύσεις όπου είναι δυνατόν, όπως ακριβώς ίσχυσε και στην περίπτωση της πανδημίας του κορωνοϊού. Με τον τρόπο αυτό πραγματοποιήθηκαν άτυπες συμμαχίες μεταξύ των θρησκευτικών και των κοσμικών ομάδων στην καταπολέμησή της πανδημίας και θρησκευόμενοι ιατροί προσπάθησαν να καθησυχάσουν τους πιστούς σε συνδυασμό με κληρικούς σχετικά με την ηθική και υγειονομική κρίση. Σε κάποιες περιπτώσεις, όμως, η εμπλοκή της θρησκευτικότητας μπορεί συχνά να περιπλέξει την αντιμετώπιση των κρίσεων, καθώς εμπλέκονται θρησκευτικά ζητήματα σε επιστημονικά δεδομένα, όπως ο τρόπος μετάδοσης της ασθένειας, οι αρνητικές επιπτώσεις της συνάθροισης με πολλά άτομα και η χρήση των масκών (Hart & Koenig, 2020).

Είναι αναμφίβολο ότι οι συναθροίσεις, ακόμα και αν είναι θρησκευτικές ή πνευματικές συμβάλλουν στη μετάδοση του ιού μέσω της κοινωνικής μετάδοσης. Τα τυπικά ιατρικά και επιδημιολογικά μοντέλα εξάπλωσης του ιού, όμως, συχνά δεν λαμβάνουν υπόψη τους καθαρά ανθρώπινους παράγοντες, όπως είναι οι θρησκευτικές ιδεολογίες και αξίες, καθώς οι άνθρωποι είναι πολύπλοκα όντα και ο τρόπος με τον οποίο η θρησκεία υφάινεται μέσα από το πλέγμα της ανθρώπινης ζωής είναι περίπλοκος. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητο να λαμβάνονται υπόψη οι αξιολογικές κρίσεις που υποκινούνται από τη θρησκεία και επηρεάζουν συμπεριφορές που σχετίζονται με την εξάπλωση του ιού. Οι ειδικοί πρέπει να εξηγήσουν πού η θρησκεία είναι πιθανόν να προκαλεί προβλήματα και να εντοπίσουν δημιουργικούς τρόπους επικοινωνίας και εναλλακτικούς τρόπους σκέψης (Wildman et al, 2020).

1.3.3 Η αντίδραση της Ελληνικής Εκκλησίας στην υγειονομική κρίση

Η αποτελεσματικότητα των μέτρων που αναφέρθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια για τον περιορισμό της εξάπλωσης της πανδημίας εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τη συνεργασία της Ελληνορθόδοξης Εκκλησίας. Πριν από την προσωρινή αναστολή όλων των ιερών τελετών σε χώρους λατρείας με κυβερνητική απόφαση, η Ορθόδοξη Εκκλησία είχε αποφασίσει, αφενός, ότι οι εκκλησίες θα παρέμεναν ανοιχτές για προσωπική προσευχή και, αφετέρου, ότι η Θεία Λειτουργία θα γινόταν συντηρητικά με τη συμμετοχή του κοινού από την Κυριακή 22 Μαρτίου 2020 έως το

Σάββατο 11 Απριλίου 2020, από τις 7:00 το πρωί έως τις 8:00 το βράδυ. Από την άλλη από ορισμένους υποστηρίχθηκε ότι «η Ιερά Σύνοδος στις 16 Μαρτίου αποφάσισε να λάβει μέτρα αμφίβολης χρησιμότητας και κακής αποτελεσματικότητας για το δεδομένο επίπεδο εξάπλωσης της επιδημίας» (Kordas, 2021).

Από τη μία θεωρήθηκε ότι εκείνη τη συγκεκριμένη στιγμή η Εκκλησία με την στάση της απέναντι στο θέμα είχε εξαντλήσει κάθε περιθώριο συμβιβασμού με την ελληνική πολιτεία. Έτσι, το κυβερνητικό μέτρο για το κλείσιμο των εκκλησιών που αναμφίβολα, επειδή περιορίζει τη θρησκευτική λατρεία, κινητοποίησε την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία ανέλαβε αμέσως πρωτοβουλία για την τροποποίηση του σχετικού νομοθετικού πλαισίου και την εξεύρεση ενός λιγότερο περιοριστικού μέτρου που θα επέτρεπε την ελευθερία της θρησκευτικής λατρείας και θα προστάτευε τόσο τη δημόσια υγεία όσο και την ίδια (Kousi, Mitsi & Simos, 2021).

Ως εκ τούτου, ζητήθηκε, μεταξύ άλλων, από το κράτος «να επιτραπεί η Θεία Λειτουργία και η Θεία Κοινωνία από έναν μόνο ιερέα χωρίς τη συμμετοχή του πλήθους των πιστών». Σε αυτό το σημείο, είναι αναγκαίο να αναφερθεί και να υπογραμμιστεί ότι η ελευθερία της συλλογικής άσκησης της λατρείας, η οποία λαμβάνει χώρα στους ναούς, είναι μεγάλης σημασίας για την Ορθόδοξη Εκκλησία. Πιο συγκεκριμένα, η Θεία Ευχαριστία, όπου οι Χριστιανοί λαμβάνουν το δώρο του Θεού, είναι το κέντρο της ζωής της Εκκλησίας και, κατά συνέπεια, η συμμετοχή των Χριστιανών στην ευχαριστιακή λειτουργία είναι το κύριο γεγονός (Kordas, 2021).

Ωστόσο, μετά τη συνεδρίαση της 1ης Απριλίου 2020 για την επανεκτίμηση των επιπτώσεων που είχε η εξάπλωση της COVID-19 στην Εκκλησία, η Ιερά Σύνοδος έλαβε την απόφαση να αποδεχθεί τη βούληση της κυβέρνησης σχετικά με την «επαναλειτουργία» των ναών, ειδικά κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Εβδομάδας, «κεκλεισμένων των θυρών» και με παρουσία μόνο ενός ιερέα και ενός ιεροκήρυκα, όπως αναφέρθηκε στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης από την αρμόδια Υπουργό Παιδείας. Στο πλαίσιο της εφαρμογής της υπουργικής απόφασης, η Ελληνορθόδοξη Εκκλησία εξέδωσε συνοδική εγκύκλιο (αρ. 3018/7.4.2020), η οποία παρακινούσε στους Μητροπολίτες να τηρήσουν «τις ρυθμίσεις», προκειμένου να αποφευχθούν τυχόν «κακόβουλα και επιβαρυντικά σχόλια». Ως εκ τούτου, η Ελληνική Εκκλησία τελικά συμμορφώθηκε με τις προτάσεις των ειδικών, συμμετέχοντας με τον δικό της τρόπο στην προσπάθεια της Πολιτείας να μετριάσει την εξάπλωση της COVID-19 (Androutsopoulos, 2021).

Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι στην Ελλάδα, στα πρώτα στάδια της εφαρμογής των μέτρων για την καταπολέμηση του κορωνοϊού, οι επιμέρους ρυθμίσεις της έκτακτης νομοθεσίας με τις υπουργικές αποφάσεις και τους νόμους, οι οποίοι αφορούσαν κυρίως τους περιορισμούς που επιβάλλονται στην άσκηση του δικαιώματος της θρησκευτικής λατρείας, τέθηκαν άμεσα σε δικαστική κρίση, προκειμένου να εξεταστεί εάν οι περιορισμοί ήταν συνταγματικοί ή αν υπερέβαιναν τους όρους της αναλογικότητας (Kordas, 2021). Έτσι, αρχικά, υποβλήθηκε αίτηση ακύρωση κατά της Υπουργικής Απόφασης υπ' αριθ. 2867 και συζητήθηκε από το Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών. Η αιτιολογία στηριζόταν στη βάση ότι καταπατείται κατά κύριο λόγο η συνταγματικά ρυθμιζόμενη αρχή της αναλογικότητας *«με βάση το γεγονός ότι η πλήρης αναστολή της λειτουργίας της Θείας Λειτουργίας σε όλους τους Ιερούς Ναούς και Μονές πρέπει να είναι ο μόνος τρόπος για την αποτελεσματική προστασία της δημόσιας υγείας»*. Η απόφαση υπ' αριθ. 342/2020 όριζε ότι σύμφωνα με τις αποφάσεις της νομολογίας, είναι απαραίτητη η προστασία της υπερβάλλουσας δημόσιας υγείας με τον προσωρινό περιορισμό της διεξαγωγής θρησκευτικών δραστηριοτήτων και είναι σύμφωνη η απαγόρευση με την αρχή της αναλογικότητας (Androutsopoulos, 2021).

Με τον ίδιο τρόπο έκρινε και το Διοικητικό Πρωτοδικείο Λάρισας απόφασε επί των ενστάσεων που υποβλήθηκαν υπέρ της ακύρωσης της υπουργικής απόφασης με αρ. 50451 που είχε απαγορεύσει πλήρως τις λιτανείες εκτός των χώρων λατρείας. Οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι συνιστούσε παρέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις της Εκκλησίας και πρότειναν την αντίθεση στην αρχή της αναλογικότητας για την προστασία του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας (Vlachopoulos, 2021).

Επαναλαμβάνοντας ουσιαστικά το σκεπτικό και τη νομική βάση της απόφασης υπ' αρ. 342/2020 του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών, η απόφαση αριθ. 17/2020 δέχθηκε ότι ενόψει του προσωρινού χαρακτήρα των μέτρων δεν τίθεται θέμα παρέμβασης του κράτους στις εσωτερικές υποθέσεις της Εκκλησίας (internacorporis) (Vlachopoulos, 2021).

Επίσης, η απόφαση του τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας υπ' αριθ. 49/2020, όρισε ότι ο προσωρινός χαρακτήρας των μέτρων και η εύλογη διάρκειά τους σε συνδυασμό με την έλλειψη άλλων μέτρων που θα μπορούσαν να ληφθούν άμεσα για την αποτελεσματική προστασία της δημόσιας υγείας, λόγω ύπαρξης επιτακτικών λόγων δημοσίου συμφέροντος, δεν τίθεται ζήτημα παραβίασης της αρχής της

αναλογικότητας (Martinelli, 2020). Επίσης, με την απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Svyato-Mykhaylivska-Parafiyavs-Ukraine, 14.6.2007, σκέψη 116, ορίστηκε ότι η παρέμβαση του κράτους στη θρησκευτική ελευθερία, στη συγκεκριμένη περίπτωση, πρέπει να αντιστοιχεί σε μια «πιεστική κοινωνική ανάγκη» (Androutsopoulos, 2021).

2^ο Κεφάλαιο: Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Είναι γεγονός ότι η πανδημία του κορωνοϊού έχει αλλάξει σε σημαντικό βαθμό την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, επηρεάζοντας πολλές πτυχές σε όλους τους τομείς της ζωής, όπως στην εργασία, την εκπαίδευση, τη θρησκεία και τις θρησκευτικές κοινότητες. Η ραγδαία εξάπλωση της τεχνολογίας και των πληροφοριακών μέσων και του διαδικτύου τα τελευταία χρόνια συνέβαλε στην ενσωμάτωση στοιχείων της θρησκείας στον εικονικό χώρο του διαδικτύου εξελίσσοντας τις θρησκείες και στο πλαίσιο των νέων τεχνολογιών.

Τον Απρίλιο του 2020 για πρώτη φορά στη χιλιετή ιστορία της θρησκείας, οι τελετές των εκκλησιών εμφανίστηκαν μόνο ψηφιακά μέσω τηλεόρασης για την εορτή του ορθόδοξου Πάσχα δημιουργώντας ο καθένας την «κατ' οίκον εκκλησία», ενώ παράλληλα, μπορεί να επισημανθεί και η ευλογία *Urbi et Orbi* του Πάπα Φραγκίσκου, που παρουσιάστηκε στις 27 Μαρτίου 2020, στην οποία οι πιστοί δεν μπορούσαν να είναι παρόντες, αλλά πολλές εκατοντάδες εκατομμύρια την παρακολούθησαν μέσω διαδικτύου (European Academy on Religion and Society, 2020).

Η πρώτη χρήση του Διαδικτύου στο πεδίο της θρησκείας εντοπίζεται από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Επίσης, είναι χαρακτηριστικές οι εφαρμογές εικονικής πραγματικότητας που αξιοποιήθηκαν στη θρησκεία, όπως είναι το εικονικό προσκύνημα, οι εφαρμογές προσευχής, οι εφαρμογές εξομολόγησης και τεχνητής νοημοσύνης (χρησιμοποιώντας chatbox), η ζωντανή μετάδοση ή μετάδοση θρησκευτικών εκδηλώσεων είχαν προωθηθεί και πριν την έλευση του φονικού ιού (Monica, 2021). Ο εγκλεισμός όμως που προκάλεσε η πανδημία ακόμα και κατά τη περίοδο μεγάλων θρησκευτικών εορτών και η κατ' ανάγκη μετάβαση της θρησκευτικότητας στις νέες τεχνολογίες παρότρυνε τους ερευνητές να ενδιαφέρονται για τις θρησκευτικές πρακτικές των εκκλησιών και των πιστών και ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόστηκε η ψηφιακή μετάβαση από τις εκκλησίες κατά τους μήνες του κλεισίματος. Έτσι, το Διαδίκτυο παρέχει θρησκευτικές επιλογές με πολλούς τρόπους και μεθόδους, όπως είναι τα ιερά κείμενα σε μορφή πολυμέσων και οι ιστοσελίδες εκκλησιών, τα διαδικτυακά θρησκευτικά κανάλια, τα ιστολόγια και οι διαδικτυακές θρησκευτικές υπηρεσίες, χρησιμοποιώντας στοιχεία θρησκευτικού περιεχομένου ή ιστορίας κ.λπ. (Szocik & Wisła-Płonka, 2018).

Η Αμερικανίδα καθηγήτρια Heidi Campbell (2021) μελέτησε τις εμπειρίες από αρκετούς εκκλησιαστικούς ηγέτες κατά την πανδημία (Campbell, 2021) και όλοι

πιστεύουν ότι το διαδίκτυο αποτελεί το μοναδικό εργαλείο για τη δημιουργία μιας online εκκλησίας. Ο Albert Bogle (2020), επικεφαλής της Εκκλησίας της Σκωτίας, διαπίστωσε περισσότερη συνεργασία μεταξύ της εκκλησίας και καλλιτεχνών κατά την περίοδο της πανδημίας κάνοντας ένα μεγάλο βήμα προς τον ψηφιακό κόσμο. Έτσι, χιλιάδες εκκλησιαστικοί ηγέτες άρχισαν να κάνουν streaming, να δημοσιεύουν ή να χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με σκοπό να εκπληρώσουν τις ανάγκες της κάθε κοινότητας. Μάλιστα, ο Bogle υποστήριξε ότι το σύνολο αυτών των δράσεων ήταν κάτι προοδευτικό και χρήσιμο, αφού θεωρούσε ότι η δημιουργικότητα του Αγίου Πνεύματος είναι ατελείωτη και μπορεί να εκδηλωθεί ακόμη και στη χρήση ψηφιακών μέσων. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι οι άνθρωποι κατά την περίοδο του κορωνοϊού περνούσαν περισσότερο χρόνο στο διαδίκτυο, καθώς δεν μπορούσαν να συναναστραφούν σε δραστηριότητες δια ζώσης (Albert, 2020).

Από την άλλη, η κοινότητα των Βενεδικτίνων συνέστησε τη δημιουργία μιας γωνιάς προσευχής: *«Ετοιμάστε μια γωνιά προσευχής (με κερί, σταυρό, Γραφή)!*» ήταν το μήνυμα της ιστοσελίδας και προετοίμασαν δυνατότητες, όπως μουσικές και κινηματογραφικές εμπειρίες που σχετίζονται με το πνευματικό πρόγραμμα κατά τη διάρκεια της Μεγάλης εβδομάδας. Επίσης, οι Ιησουίτες συγκέντρωσαν τις ψηφιακές ευκαιρίες που προσφέρει το τάγμα *«κατά τη διάρκεια της ποιμαντικής φροντίδας στο Διαδίκτυο στο σπίτι»*. Σε μια πνευματική αναφορά, διαβάζουμε: *«Ίσως δεν σκέφτηκα καν στην αρχή ότι θα μπορούσε να λειτουργήσει με αυτόν τον τρόπο. Το δικό μας δωμάτιο έχει γίνει εκκλησία. Το κομοδίνο μας είναι ένας βωμός, το κερί μας που αγοράστηκε από το μαγαζί της γειτονιάς είναι ένα αιώνιο κερί»* (Bálint, 2021).

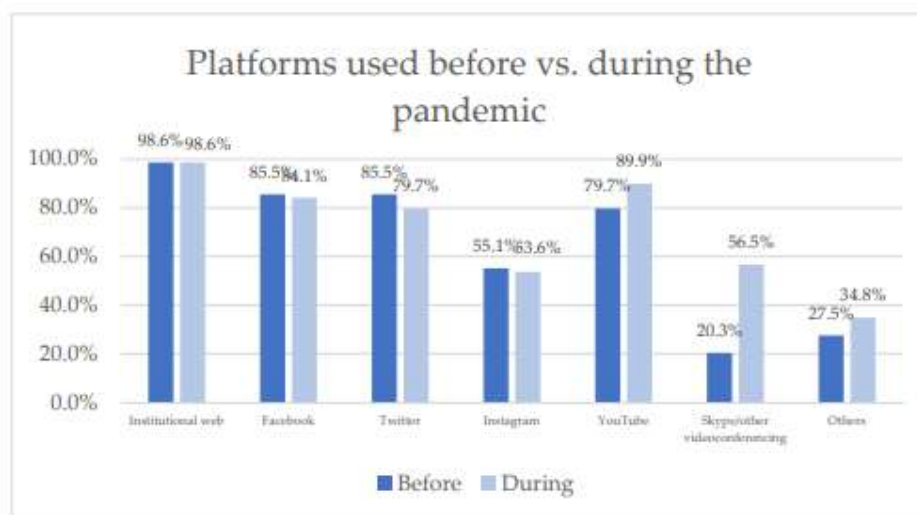
Ο Arni Svanur Danielsson, ένας Λουθηρανός ηγέτης της εκκλησίας, ανέφερε ότι η διαδικτυακή λειτουργία είναι πιο συμμετοχική, ακόμα κι αν δεν υπάρχει θεία Ευχαριστία σε αυτήν. Όμως, παρατηρεί ότι υπάρχει μια αβεβαιότητα στο αν ο ιεροκήρυκας γνωρίζει το κοινό του, την κοινότητά του (Svanur, 2020). Ένας άλλος Ιερέας, ο John Floberg, πραγματοποίησε εγγραφή στο Facebook την εποχή της πανδημίας και υπογραμμίζει ότι εξεπλήγη ευχάριστα με τα αιτήματα φιλίας που έλαβε και πόσα άτομα του έστειλαν e-mail σχετικά με το θρησκευτικό περιεχόμενο που δημοσίευσε. Με αυτό, συνειδητοποίησε το γεγονός ότι *«τα ίδια τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ήταν ακόμη και περίεργα για εκείνον, αλλά γεμάτα γνωριμίες»* (Floberg, 2020).

Παράλληλα, στις Ηνωμένες Πολιτείες, διεξήχθη μια μεγάλη έρευνα τον Μάρτιο του 2020 στην οποία ρωτήθηκαν 1500 εκκλησιαστικοί ηγέτες για τις αντιδράσεις τους στην πανδημία. Η συντριπτική πλειονότητα των ερωτηθέντων στράφηκε στην ψηφιακή μετάδοση, το 36% είχε «μόνο» μια στρατηγική για streaming και το 56% προσπάθησε να λάβει υπόψη τις τεχνολογικές ιδιαιτερότητες του διαδικτύου. Αξίζει επίσης να αναφερθούν ποιά ήταν τα μεγαλύτερα εμπόδια για τη ψηφιακή μετάδοση των θρησκευτικών λειτουργιών:

- Για το 41%, η τεχνολογία ήταν το πρόβλημα.
- Το 28% δεν ήταν κατάλληλο κλίμα στο σπίτι.
- Για το 25%, ήταν η ποιότητα του ήχου.
- Το 15% είπε κάτι άλλο.
- Το 10% είπε ο προγραμματισμός
- Τέλος, το 7% ανέφερε ότι δέχεται κριτική από ανθρώπους ή θρησκευτικούς ηγέτες που διαφωνούν με τη ψηφιοποίηση της θρησκείας (MacDonald, 2020).

Γενικός σκοπός της εργασίας είναι να διερευνήσει πώς η πανδημία επηρέασε τις ελληνικές θρησκευτικές ιστοσελίδες και πώς αποτυπώνεται αυτό, ποια θέματα αναλύθηκαν κατά την διάρκεια της πανδημίας του COVID-19 και με ποιο τρόπο μπορούν να ταξινομηθούν. Για τον σκοπό αυτό επιλέχθηκε και αναλύθηκε η παρακάτω βιβλιογραφική ανασκόπηση και έρευνα, στην οποία συγκεντρώθηκαν δεδομένα από επιστημονικά άρθρα, βιβλία και ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις που παρέχουν δεδομένα σχετικά με το θέμα, δηλαδή με τη Θρησκεία στο διαδίκτυο κατά την περίοδο της πανδημίας.

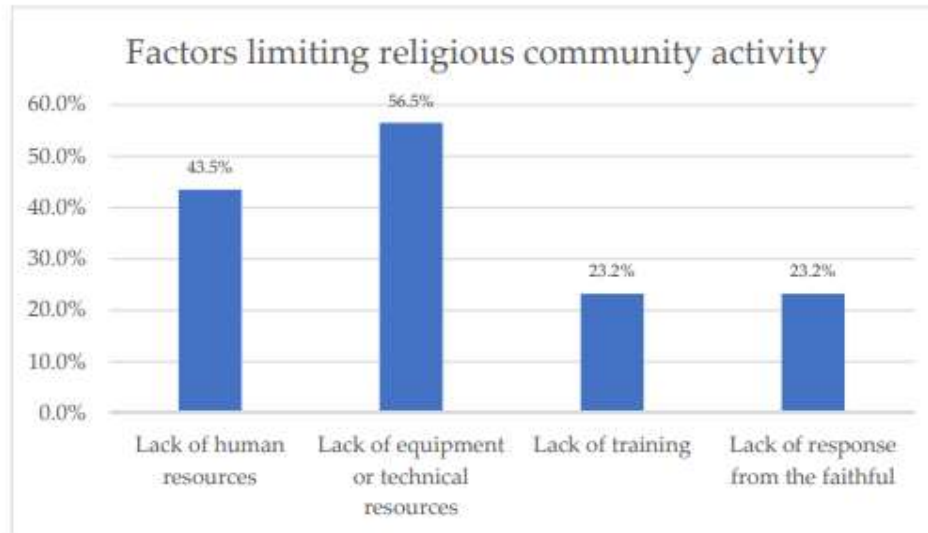
Ο Bosch (2021, όπως αναφέρεται στο Gauchachs, 2021) ερεύνησε καθεμία από τις 70 ισπανικές επισκοπές, θεωρώντας τις ως εκπροσώπους της καθολικής κοινότητας στη Ισπανία. Οι απαντήσεις τους συμπληρώνονται με μια εις βάθος συνέντευξη και τα αποτελέσματα αναδεικνύουν το τεράστιο και άνευ προηγουμένου βήμα προς την ψηφιοποίηση της κοινότητας μέσα από συνεπή, δημιουργική και αποτελεσματική δράση. Νέες μέθοδοι, πλατφόρμες και γλώσσες έχουν εφαρμοστεί, διευρύνοντας ακόμη και την συμμετοχή στην κοινότητα. Παρά την εκτός σύνδεσης επικοινωνία που εξακολουθεί να εντοπίζεται σε ορισμένες κοινότητες, η πανδημία έχει φέρει ένα νέο επικοινωνιακό παράδειγμα στην ισπανική καθολική κοινότητα. Η ψηφιοποίηση έχει παγιωθεί, διατηρώντας παράλληλα τις καλύτερες πτυχές της άμεσης επαφής και της δράσης (Gauchachs, 2021).

Γράφημα 2.1: Τα ποσοστά χρήσης κάθε πλατφόρμας πριν και μετά τον Κορωνοϊό
 Πηγή: Gauxachs, (2021)

Τα κανάλια που χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο ήταν οι εταιρικοί ιστότοποι των μητροπόλεων και το YouTube, ακολουθούμενο από το Facebook και Twitter, λόγω της αμεσότητας που παρέχουν. Η κοινότητα ήταν ήδη ενεργή σε αυτές τις πλατφόρμες σε ένα προ-πανδημικό πλαίσιο, αλλά η αύξηση της χρήσης του YouTube ήταν διακριτή όπως φαίνεται παραπάνω. Η καθολική κοινότητα συνδέθηκε με τα κανάλια των αντίστοιχων ενοριών τους και αυτό συνέβαλε στην αύξηση τον αριθμό των μελών της κοινότητας. Στο 86,8% των επισκοπών παρουσιάστηκαν αυξήσεις στον αριθμό των μελών τους. Η αύξηση αυτή οφείλεται στο ότι οι ψηφιακοί συμμετέχοντες δεν μπόρεσαν να συμμετάσχουν σε δια ζώσης δραστηριότητες επειδή διέμεναν σε άλλη πόλη ή χώρα ενώ άλλοι συμμετέχοντες εντάχθηκαν στην κοινότητα χάρη στην ανωνυμία που παρέχεται από το ψηφιακό χώρο, βρίσκοντας έτσι απαντήσεις σε πνευματικές ανησυχίες (Gauxachs, 2021).

Τέλος παρουσιάστηκαν και τα προβλήματα της ψηφοποίησης με κυρίαρχο την έλλειψη τεχνολογικού εξοπλισμού και ανθρώπινου δυναμικού που έχει γνώσει στις πλατφόρμες του διαδικτύου.

Γράφημα 2.2: Περιοριστικοί παράγοντες που επηρεάζουν την κοινότητα για τη χρήση ΤΠΕ

Πηγή: Gauchachs, (2021).

Στη περίπτωση της Ουγγαρίας αναλύθηκαν διαφορετικές πηγές δεδομένων (facebook, blog, web) για να ερευνηθούν 5234 θρησκευτικές κοινότητες ως προς την διαδικτυακή εμφάνιση τους, κατά πόσο άλλαξε κατά τη διάρκεια της πανδημίας του κορωνοϊού και πώς επιταχύνθηκε η ψηφιακή μετάβαση (ή επέκταση). Τα κύρια ευρήματα της έρευνας αυτής είναι ότι οι ενορίες που δεν είχαν καμία εμφάνιση στο διαδίκτυο προσπάθησαν να προβάλλουν με διαδικτυακή μετάδοση των τελετών εκτός σύνδεσης, ενώ αντίθετα ενορίες που είχαν την επαφή με το διαδίκτυο (το 50% του συνόλου) προσαρμόστηκαν αρκετά πιο εύκολα και επέκτειναν τις δυνατότητες τους με ψηφιακές αίθουσες προσευχής, συνομιλίες υποστηρικτών κτλ., ενώ δεν έλειψαν και οι ενορίες που δεν δέχτηκαν τη ψηφιακή εξισορρόπηση (Monica, 2021).

Επίσης, η καραντίνα αποκάλυψε τεχνολογικές ευκαιρίες που προηγουμένως ήταν απαρατήρητες από τις θρησκευτικές κοινότητες. Στο πρώτο κύμα της πανδημίας, οι μεγάλες γιορτές της άνοιξης ήταν διαδικτυακά για όλες τις παγκόσμιες θρησκείες (π.χ. Πάσχα, Σέντερ, Ραμαζάνι). Το ίδιο συνέβη κατά το δεύτερο κύμα του χειμώνα στον εορτασμό των Χριστουγέννων. Ο στόχος της κάθε κοινότητας ήταν απλώς να ηχογραφήσει και να μεταδώσει πραγματικές πράξεις στους πιστούς και το κανάλι θα μπορούσε να ήταν οποιοδήποτε (από το διαδίκτυο έως ακόμη και την κλασική τηλεόραση). Στόχος ήταν να δημιουργηθεί και να τονιστεί όσο το δυνατόν περισσότερο η οπτική ομοιότητά της με τη δια ζώσης εμπειρία (Monica, 2021).

Παράλληλα, όμως, καταγράφηκαν και πολλά προβλήματα κατά τη μετάδοση της τεχνολογίας και τη διαθεσιμότητα και την προσβασιμότητα του εξοπλισμού κυρίως από ηλικιωμένους ανθρώπους. Ο Enoy, ένας αμερικάνος Ιερέας/Πάστορας η κοινότητα του οποίου αποτελούνταν από ηλικιωμένους, πραγματοποιούσε συνομιλίες τακτικά, στην πραγματικότητα μονολόγους, χωρίς μεγάλη αξιοπιστία στο τομέα της τεχνολογίας και ποιότητας ήχου. Σε κάθε περίπτωση, όμως, αυτή η λύση ήταν επιτυχημένη στην κοινότητά του (Steve, 2020).

Όπως και στην Ουγγαρία έτσι και στην Πολωνία αποδεικνύεται ότι το 40,8% των πολωνικών ενοριών πραγματοποίησε διαδικτυακές εκπομπές. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι κύριες πηγές σήματος εκπομπής ήταν το YouTube (18,9%) και το Facebook (18,7%), ενώ λιγότερο από το 5% των ενοριών διεξήγαγαν τεχνικά ανεξάρτητες εκπομπές. Όσο μεγαλύτερη ήταν η ενορία, τόσο πιο συχνά πραγματοποιούνταν τέτοιες δραστηριότητες ενώ αντίστοιχη συσχέτιση παρατηρήθηκε μεταξύ αστικών και αγροτικών ενοριών. Η έρευνα έδειξε ότι στις επισκοπές, όπου οι επίσκοποι ενθάρρυναν απευθείας τους ιερείς των ενοριών να εκπέμπουν από τις ενορίες τους, το μέσο ποσοστό εκπομπών ήταν υψηλότερο (46%) από εκείνες στις οποίες δεν υπήρχαν τέτοια κίνητρα (38%) (Kuhle & Larsen, 2021).

Στην Πολωνία, μεμονωμένες εκκλησίες είτε περιόρισαν (Καθολική και Ορθόδοξη Εκκλησία) είτε ανέστειλαν πλήρως (Προτεσταντική Εκκλησία) τη θρησκευτική τους ζωή σε μια πραγματική κοινοτική διάσταση. Παράλληλα, όλες διατήρησαν επαφή με τους πιστούς τους με διάφορους τρόπους, χρησιμοποιώντας σύγχρονη τεχνολογία και πρόσβαση σε δημόσια μέσα ενημέρωσης (Szocik&Wisła-Płonka, 2018).

Συνολικά αξίζει να αναφερθεί ότι το Διαδίκτυο κυκλοφορεί θρησκευτικές ιδέες με πολλούς τρόπους και μεθόδους, για παράδειγμα: ιερά κείμενα σε μορφή πολυμέσων και ιστοσελίδες εκκλησιών, διαδικτυακά θρησκευτικά κανάλια, ιστολόγια και διαδικτυακές θρησκευτικές υπηρεσίες, χρησιμοποιώντας στοιχεία θρησκευτικού περιεχομένου ή ιστορίας σε παιχνίδια υπολογιστή κ.λπ. (Kuhle & Larsen, 2021).

Εν συνεχεία, αναλύεται και το άρθρο σχετικά με το πώς ανταποκρίθηκαν 179 αναγνωρισμένες θρησκευτικές κοινότητες στη Δανία και πώς χειρίστηκαν το lockdown και εξέτασε το είδος των διαδικτυακών δραστηριοτήτων που ακολούθησαν (όπως πλατφόρμες Facebook, ιστότοποι, Twitter και Instagram). Αυτή η μελέτη πραγματοποιήθηκε την άνοιξη του 2020 (από Μάρτιο έως Μάιο). Ο σχεδιασμός της έρευνας περιελάμβανε μόνο αναγνωρισμένες από το κράτος θρησκευτικές κοινότητες,

και αφήνοντας έξω μια σειρά από μουσουλμανικές και ινδουιστικές κοινωνίες (Kuhle&Larsen, 2021).

Πίνακας 2.1: Πίνακας με τα ποσοστά αύξησης χρήσης της διαδικτυακής δραστηριότητας

Θρησκευτική Ομάδα	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ ΔΕΔΟΜΕΝΑ
Χριστιανικές	16	5	-
Μουσουλμανικές	8	5	-
Ινδουιστικές	3	-	-
Βουδιστικές	3	1	-
Άλλα	12	7	-
Σύνολο	42 (70%)	18 (30%)	-

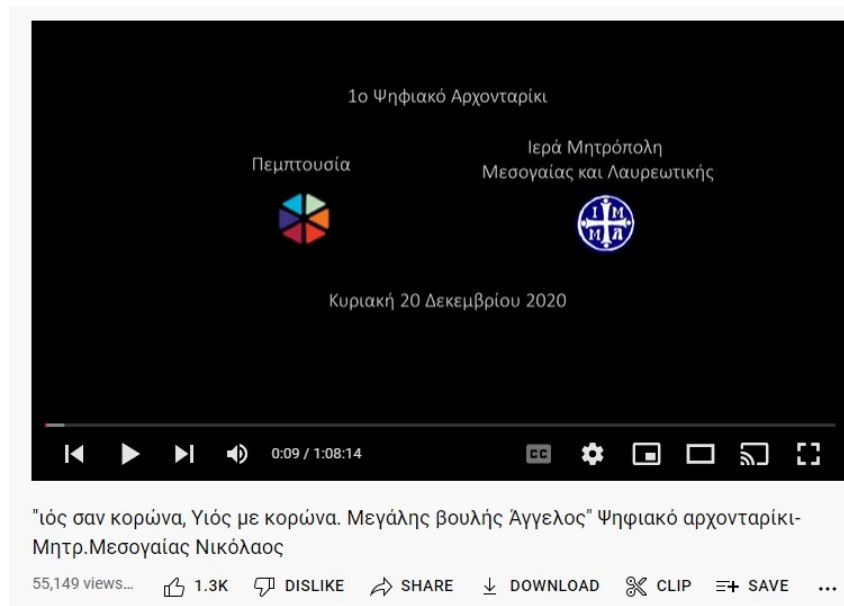
Πηγή: Kuhle&Larsen, (2021).

Από την έρευνα προέκυψε ότι οι πάστορες δεν δίσταζαν να δημοσιεύσουν τις θρησκευτικές τους πρακτικές διαδικτυακά απευθείας από τα κλειστά κτίρια της εκκλησίας ενώ όλες οι θρησκευτικές οργανώσεις, όπως φαίνεται και στον πίνακα, αύξησαν την διαδικτυακή δραστηριότητα τους σε ποσοστό τουλάχιστον 70% (Αποστολίδου, 2021).

Στην περίπτωση της ελληνικής επικράτειας στην προ πανδημική περίοδο το ραδιόφωνο και η τηλεόραση ήταν τα κύρια τεχνολογικά μέσα μετάδοσης της Θείας λειτουργίας και άλλων θρησκευτικών ακολουθιών. Η πανδημία οδήγησε στην αναγκαστική χρήση των ΤΠΕ για την διατήρηση σχέσης εκκλησίας πιστού. Συγκεκριμένα, το διαδίκτυο και τα κοινωνικά δίκτυα κυριάρχησαν εξαιτίας της εύκολης δημιουργίας λογαριασμού, με το facebook και το YouTube να βρίσκονται στην πρώτη επιλογή των χρηστών. Δεν έλειψαν όμως και οι αντιδράσεις από θεολόγους ενάντια στην ψηφιοποίηση των θρησκευτικών ακολουθιών. Σε άρθρο του ο κ Ζηζούλιας, αντιτίθεται στην online μετάδοση της θείας λειτουργίας και παροτρύνει να προσεύχονται οι πιστοί κατ' οίκον για όσο διάστημα χρειάζεται, ενώ υποστηρίζει ότι ο ρόλος της εκκλησίας είναι να παρέχει κείμενα για ανάγνωση. Την ίδια άποψη ενστερνίζεται και ο κ Καλιακμάνης, ο οποίος υποστήριξε ότι η Θεία Λειτουργία δεν μπορεί να παρακολουθείται, αλλά ο πιστός θα πρέπει να μετέχει σε αυτήν δια ζώσης (Αποστολίδου, 2021).

Για τις ιστοσελίδες που παρέχουν διαδικτυακά κανάλια τηλεόρασης, όπως Greektv4E, ecclesiaTV, Vatopedi.gr, ήταν αρκετά εύκολο στην περίοδο της πανδημίας να παρουσιάσουν θρησκευτικές εκπομπές και να αυξήσουν κατακόρυφα την επισκεψιμότητά τους. Για την περίπτωση όμως ενοριών, Ιερών μονών και Μητροπόλεων που δεν είχαν την ευχέρεια στην χρήση ιστοσελίδων, αυτές κατέληξαν στην χρήση του Facebook και του YouTube. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι διαδικτυακές εκπομπές να πολλαπλασιαστούν και να μειωθούν σημαντικά οι επιφυλάξεις για τα ΤΠΕ (Αποστολίδου, 2021).

Σε μια συνέντευξη του, ο μητροπολίτης Νέας Ιωνίας Γαβριήλ, αναφέρει «Την περίοδο αυτή της πανδημίας έπρεπε να δώσουμε μεγαλύτερη έμφαση στην διαδικασία χρήσεως των social media. Μέσα από την ιστοσελίδα μας και από το facebook έχουμε αναλάβει δραστηριότητες με στόχο αποκλειστικά και μόνο να στηρίζουμε τους ανθρώπους, να αισθανθούν την αγκαλιά και την φροντίδα της εκκλησίας και να μην χάσουν το κουράγιο τους». Αντίστοιχα, ο μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής διοργάνωσε στο YouTube διαδικτυακές συνάξεις (δέκα στον αριθμό) και είχε 55000 επισκέψεις κατά τη περίοδο της δεύτερης φάσης της πανδημίας (Αποστολίδου, 2021).

Εικόνα 2.1: Στιγμιότυπο από το 1^ο Ψηφιακό Αρχονταρίκι από την ιστοσελίδα www.pemptousia.gr

Πηγή: www.pemptousia.gr

3^οΚεφάλαιο: Μεθοδολογία Έρευνας

3.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει ένα δείγμα επίσημων θρησκευτικών ιστοσελίδων και να αποτυπώσει τον τρόπο με τον οποίο αντέδρασαν κατά την διάρκεια της πανδημίας του COVID-19. Οι ιστοσελίδες αυτές θα μελετηθούν και θα αξιολογηθούν με βάση συγκεκριμένα ερωτήματα. Τα ερωτήματα αυτά προκύπτουν από την βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Πιο συγκεκριμένα, στην ανασκόπηση της βιβλιογραφίας μελετήθηκε ο τρόπος με τον οποίο αντέδρασαν οι τοπικές εκκλησίες και οι θρησκευτικές κοινότητες κάνοντας χρήση των ΤΠΕ, με σκοπό τη στήριξη των ανθρώπων αλλά και να αισθανθούν την φροντίδα της κάθε τοπικής εκκλησίας. Τα είδη των ψηφιακών μέσων που κατά κύριο λόγο χρησιμοποιήθηκαν από τις θρησκευτικές κοινότητες ήταν το διαδίκτυο, η τηλεόραση, τα κανάλια youtube, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης κτλ και μελετήθηκαν εκτενώς από τους ερευνητές ενώ ειδική μνεία έγινε για τους τρόπους που επιλέχθηκαν για την επικοινωνία με το κοινό όπως απλές ομιλίες, συνεντεύξεις, διαδικτυακές συνάξεις, εκπομπές, μηνύματα μεγάλων Ιεραρχών, παιχνίδια κτλ. Στη συνέχεια, μεγάλη προσοχή έδωσαν οι ερευνητές στην αύξηση της χρήσης των ψηφιακών μέσων κατά την περίοδο της πανδημίας, είτε με το αριθμό των εγγραφών μελών μιας ιστοσελίδας, είτε με τον αριθμό των αναρτήσεων για μια ιστοσελίδα. Τέλος, οι μελέτες στην ελληνική επικράτεια αφορούσαν ερωτήματα για το περιεχόμενο των αναρτήσεων των θρησκευτικών ιστοσελίδων που αφορούσαν τις θέσεις της Εκκλησίας στην περίοδο της πανδημίας.

Με βάση τις παραπάνω ερευνητικές μελέτες πρόεκυψαν τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας τα οποία παρατίθενται και αναλύονται παρακάτω.

- Ποια ψηφιακά μέσα αξιοποίησαν οι θρησκευτικές ιστοσελίδες κατά τη διάρκεια της πανδημίας; Η χρήση των ψηφιακών εργαλείων από τις ιστοσελίδες βοηθάει αρκετά την πλοήγηση του χρήστη στην ιστοσελίδα, αλλάζει το τρόπο επικοινωνίας, δίνει τη δυνατότητα να αλληλοεπιδράσει περισσότερο με την ιστοσελίδα. Στο ερώτημα αυτό θα γίνει μια προσπάθεια καταγραφής της δομής των ιστοσελίδων και των ΤΠΕ που διαθέτουν.

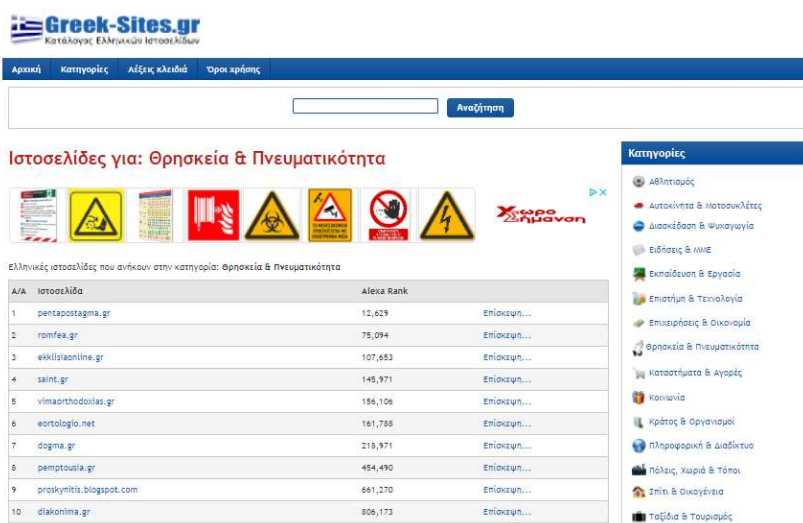
- Με ποια συχνότητα οι θρησκευτικές σελίδες προέβαιναν σε αναρτήσεις που αφορούσαν την πανδημία; Ο αριθμός των άρθρων της κάθε ιστοσελίδας θα δώσει έμμεσα το αποτύπωμα της πανδημίας και της περιόδου εγκλεισμού (lockdown) με αποτέλεσμα να προβληθεί η επιρροή της πανδημίας στην λειτουργικότητα της κάθε ιστοσελίδας. Στο ερώτημα αυτό θα μελετηθούν κυρίως ο αριθμός των αναρτήσεων στη περίοδο της πανδημίας σε σύγκριση με αντίστοιχη χρονική περίοδο πριν την εμφάνιση του φονικού ιού.
- Ποιο ήταν το περιεχόμενο των αναρτήσεων που έκαναν οι θρησκευτικές ιστοσελίδες την περίοδο του Covid-19; Το περιεχόμενο των αναρτήσεων προσδιορίζει την ταυτότητα της κάθε ιστοσελίδας καθώς επίσης και αν πραγματεύονται θέματα που συζητούνται έντονα στην κοινωνία που έχουν διχάσει τον κόσμο.

3.2 Επιλογή μεθόδου

Η ανάλυση περιεχομένου είναι μια δευτερογενής ανάλυση, ποιοτικού υλικού το οποίο μπορεί να έχει διάφορες μορφές όπως, συνεντεύξεις κείμενα εικόνες κτλ. Συνήθως εφαρμόζεται σε υλικό προερχόμενο από Τεχνολογία Πληροφοριών και Επικοινωνιών. Το πρώτο στάδιο περιλαμβάνει τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, την αποσαφήνιση του ερευνητικού στόχου και τον σχηματισμό ερευνητικών ερωτημάτων κατά την συλλογή δεδομένων. Ακολουθεί η ταξινόμηση, η καταγραφή και η ανάλυση τους. Στο δεύτερο στάδιο, συγκεκριμενοποιείται ο αριθμός των πηγών του ποιοτικού υλικού, δηλαδή, ο αριθμός των επίσημων θρησκευτικών ιστοσελίδων και το κριτήριο επιλογής τους. Το τρίτο στάδιο προσδιορίζει την καταγραφή και ανάλυση τμημάτων ή ολόκληρων κειμένων που παρουσιάζουν ερευνητικό ενδιαφέρον. Το τελευταίο στάδιο επικεντρώνεται στην ομαδοποίηση των εννοιολογικών κατηγοριών στις οποίες κατατάσσονται τα ερευνητικά δεδομένα και στην κατηγοριοποίησή τους (Ιωσιφίδης, 2017).

3.3 Δείγμα Πληθυσμός

Η αναζήτηση θρησκευτικών ιστοσελίδων πραγματοποιήθηκε μέσω του παγκόσμιου εργαλείου αναζήτησης GOOGLE η οποία θεωρείται ότι παρέχει καλύτερα αποτελέσματα σε σχέση με άλλες μηχανές αναζήτησης (Langville, 2006). Οι λέξεις κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν είναι: «Ελληνικές» «Θρησκευτικές» «ιστοσελίδες». Οι συγκεκριμένες ιστοσελίδες που επιλεχτήκαν να μελετηθούν ήταν με κριτήριο την υψηλή επισκεψιμότητά τους, λόγω ότι συγκεντρώνουν ένα μεγάλο μέρος χρηστών του διαδικτύου, καθώς και την επίσημη ιστοσελίδα της Εκκλησίας της Ελλάδος που περιγράφει τις επίσημες θέσεις /ανακοινώσεις της (www.ecclesia.gr). Συνακόλουθα, από την ιστοσελίδα Greek-sites.gr στη κατηγορία «θρησκεία και πνευματικότητα» ανακτήθηκαν στοιχεία όπως ο βαθμός επισκεψιμότητας (Alexrank) σε ένα πλήθος θρησκευτικών ιστοσελίδων όπως παρουσιάζεται στην Εικόνα 3.1. Με βάση την σειρά ταξινόμησης, επιλέχθηκαν οι δύο πρώτες ιστοσελίδες που έχουν τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα και είναι η www.pentapostagma.gr και www.romfea.gr. Τέλος, προστέθηκε η ιστοσελίδα pemptousia.gr που ανήκει σε ένα μεγάλο μοναστήρι στη μονή Βατοπεδίου του Αγίου όρους. Το 2015, βραβεύτηκε από τα WEBBYAWARDS (<https://winners.webbyawards.com/2015/websites-and-mobile-sites/general-websites-and-mobile-sites/religion-spirituality/158168/pemptousia-holy-mount-athos-wisdom-holiness>) ως η καλύτερη θρησκευτική ιστοσελίδα.

The screenshot shows the Greek-Sites.gr website interface. At the top, there is a search bar with the text 'Αναζήτηση'. Below the search bar, the category 'Θρησκεία & Πνευματικότητα' is selected. A table of results is displayed, listing the top 10 websites in the category based on their Alexa Rank. The table includes columns for Rank, Website Name, and Alexa Rank.

Α/Α	Ιστοσελίδα	Alexa Rank	Επισκεψ...
1	pentapostagma.gr	12,629	Επισκεψ...
2	romfea.gr	75,094	Επισκεψ...
3	ekklisiaonline.gr	107,653	Επισκεψ...
4	saint.gr	145,971	Επισκεψ...
5	vimaorthodoxias.gr	156,106	Επισκεψ...
6	eortologio.net	161,788	Επισκεψ...
7	dogma.gr	219,971	Επισκεψ...
8	pemptousia.gr	454,490	Επισκεψ...
9	proskymnis.blogspot.com	661,270	Επισκεψ...
10	diakonima.gr	806,173	Επισκεψ...

Εικόνα 3.1: Ιστοσελίδες για Θρησκεία και Πνευματικότητα

Πηγή: Greek-sites.gr

Η καθεμία ιστοσελίδα περιλαμβάνει πληροφορίες με τη μορφή κειμένου, υπερκειμένου, εικόνας, βίντεο και ήχου, συνθέτοντας έναν ιστοχώρο ή δικτυακό τόπο. Οι ιστοσελίδες αλληλοσυνδέονται και δύναται ο χρήστης να μεταβεί από τη μία στην άλλη κάνοντας «κλικ», επιλέγοντας δηλαδή συνδέσμους που υπάρχουν στο κείμενο ή στις φωτογραφίες της ιστοσελίδας. Είναι γεγονός, ότι ολοένα και περισσότερες ιστοσελίδες αποτελούν πηγές πληροφόρησης για εκατομμύρια χρήστες με σκοπό την ενημέρωσή τους σε θρησκευτικά ζητήματα και όχι μόνο.

3.4 Εργαλεία έρευνας

Ως εργαλεία έρευνας θα χρησιμοποιηθούν κριτήρια αξιολόγησης με στόχο την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων που έχουν διατυπωθεί στη παρούσα εργασία. Τα περισσότερα κριτήρια αξιολόγησης λαμβάνονται από την βιβλιογραφία ενώ άλλα τα εισάγουμε για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας.

Για την απάντηση του πρώτου ερευνητικού ερωτήματος αναπτύχθηκαν τα κριτήρια αξιολόγησης της δομής των ιστοσελίδων και αναλύονται παρακάτω.

3.4.1 Κριτήρια Αξιολόγησης Δομής Ιστοσελίδων

Τα κριτήρια αξιολόγησής της δομής βασίστηκαν σε τέσσερις μεγάλες υποκατηγορίες: την χρηστικότητα, την εξωστρέφεια την αξιοπιστία και την ψηφιοποίηση. (Ζωγόπουλος, 2011· Τσάκαλος, 2011).

Η κατηγορία χρηστικότητα περιλαμβάνει α) την περιοχή ή μπάρα αναζήτησης, όπου ο χρήστης βρίσκει εύκολα τις πληροφορίες που αναζητά, β) την επιλογή γλώσσας ανάγνωσης της ιστοσελίδας, ώστε να αυξήσει την πολυπολιτισμικότητα των επισκεπτών, γ) τη μη ύπαρξη διαφημίσεων μη θρησκευτικού περιεχομένου, γιατί οι διαφημίσεις προκαλούν δυσφορία και αποπροσανατολισμό στον χρήστη.

Η κατηγορία εξωστρέφεια περιλαμβάνει α) τη δυνατότητα δημιουργίας σχολίου και αρεσκείας (like) ώστε να υπάρχει ένας διάλογος μεταξύ των αναγνωστών και να αποτελέσει σύστημα ανατροφοδότησης ή αφορμή για συζήτηση σε φλέγοντα ζητήματα και β) επιλογή κοινοποίησης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης άρθρων δίνει την δυνατότητα στον χρήστη να κοινοποιήσει άρθρο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

με σκοπό την αύξηση της επισκεψιμότητας και αναγνωσιμότητας της ανάρτησης-ιστοσελίδας γ) δυνατότητα αποστολής ηλεκτρονικών δελτίων, δίνει τη δυνατότητα στον χρήστη να ενημερώνεται με αυτόματο τρόπο μειώνοντας χρόνο και κόπο.

Η κατηγορία αξιοπιστία περιλαμβάνει α) την ύπαρξη συνδέσμων που είναι ανενεργοί και δυσκολεύουν την πλοήγηση του χρήστη και δεν αφήνουν την καλύτερη εντύπωση στον χρήστη και β) την ενημέρωση των δημοσιεύσεων των άρθρων.

Τέλος η κατηγορία ψηφιοποίησης που περιλαμβάνει την καταγραφή συνδέσμων που οδηγούν σε ψηφιακά μέσα με τεχνολογίες της πληροφορικής και επικοινωνίας. Συγκεκριμένα, με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα ΤΠΕ που εξετάστηκαν στη δομή των ιστοσελίδων ήταν τα παρακάτω:

- ραδιόφωνο, αποτελεί μέσο για ζωντανή αναμετάδοση ιερών ακολουθιών, εκπομπών με θρησκευτικό περιεχόμενο και συνάξεων.
- τηλεόραση, αφορά πιο προσιτό μέσο αφού δίνει τη δυνατότητα οπτικοακουστικού υλικού με καθημερινό πρόγραμμα παρακολούθησης
- youtube, κανάλι που περιλαμβάνει μαγνητοσκοπημένες ακολουθίες, εκπομπές κτλ.
- μέσα κοινωνικής δικτύωσης (facebook, twitter, κτλ)είναι αναγκαίο μια ιστοσελίδα να αναφέρει τα κοινωνικά μέσα δικτύωσης ώστε οι χρήστες να λαμβάνουν πληροφορίες εύκολα.
- φωτογραφικό υλικό, βοηθάει τον αναγνώστη να κατανοήσει και να οπτικοποιήσει τα γεγονότα/ενημερώσεις.
- ηλεκτρονική μορφή εγγράφων.

Για την εκτίμηση της συχνότητας των αναρτήσεων για την περίοδο της Πανδημίας που αφορά το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα εξετάστηκε ο αριθμός των άρθρων που δημοσιεύτηκαν σε κάθε εξεταζόμενη ιστοσελίδα για μια συγκεκριμένη περίοδο της πανδημίας. Η χρονική περίοδος που μελετήθηκε ήταν από τον Μάρτιο του 2020 όπου εφαρμόστηκε το πρώτο lockdown και για ένα χρόνο μετά μέχρι τον Φλεβάρη του 2021. Η επιλογή της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου θεωρείται ως η πιο κατάλληλη για να αποτυπώσει την πρώτη αντίδραση των ιστοσελίδων για την πανδημία. Η επίδραση της πανδημίας στο αριθμό των αναρτήσεων αξιολογήθηκε με σύγκριση του αριθμού των αναρτήσεων για κάθε μια ιστοσελίδα ξεχωριστά για την ίδια χρονική περίοδο του ακριβώς προηγούμενου έτους ώστε να είναι πιο εστιασμένη η σύγκριση (Μάρτιος 2019 – Φλεβάρης 2020).

- Συγκεκριμένα, στη ιστοσελίδα ecclesia.gr, στο κεντρικό μενού στη κατηγορία «ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ» μέσω της βοηθητικής μπάρας επιλέγεται ο μήνας και το έτος από την επιλογή «ΑΡΧΕΙΟ ΕΙΔΗΣΕΩΝ» και καταγράφεται ο αριθμός των άρθρων.
- Στη ιστοσελίδα pentapostagma.gr, στην κατηγορία «ΕΚΚΛΗΣΙΑ», καταγράφεται ο αριθμός των αναρτήσεων για το αντίστοιχο χρονικό διάστημα.
- Στη ιστοσελίδα gomfea.gr, στην κατηγορία «ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ» επιλέγουμε την «Εκκλησία της Ελλάδος» και καταγράφεται ο αριθμός των αναρτήσεων για το αντίστοιχο χρονικό διάστημα.
- Στη ιστοσελίδα reptousia.gr, στην κατηγορία «ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ» καταγράφεται ο αριθμός των αναρτήσεων.

Για την απάντηση του τρίτου ερευνητικού ερωτήματος αναπτύχθηκαν τα κριτήρια αξιολόγησης περιεχομένου των ιστοσελίδων και αναλύονται παρακάτω.

3.4.2 Κριτήρια Αξιολόγησης περιεχομένου

Αφού μελετήθηκε ένα μεγάλο πλήθος άρθρων που δημοσιεύτηκαν κατά την περίοδο της πανδημίας στις επιλεγμένες ιστοσελίδες, το ενδιαφέρον εστιάστηκε στις θεματικές ενότητες που αναφέρονται σε:

- Κορωνοϊό: Θέματα που αφορούσαν τον νέο ιό και πως επηρεάζει την θρησκευτική κοινότητα η πανδημία.

Εξετάζεται αν η ιστοσελίδα ασχολείται με τα θέματα της πανδημίας.

- Εκκλησία: Αν δημοσιεύει η κάθε ιστοσελίδα την επίσημη θέση της εκκλησίας εγκύκλιοι, ανακοινώσεις κτλ

Εξετάζεται αν η ιστοσελίδα παραθέτει την επίσημη θέση της ιστοσελίδας χωρίς να αγνοεί τις αποφάσεις της Ελληνικής Εκκλησίας.

- Επιστήμη : Επιστημονικά θεολογικά άρθρα. Εδώ δεν αφορά ιατρικά θέματα αλλά κυρίως θεολογικά άρθρα που σχετίζονται με την πανδημία.

- Ιατρική: Αναρτήσεις που περιέχουν ιατρικές απόψεις, γνώμες αλλά και προτροπές για την αντιμετώπιση της πανδημίας

Εξετάζεται το πως αντιμετωπίζει η κάθε ιστοσελίδα τον εμβολιασμό ή τον φονικό ιό γενικότερα.

- Θρησκόληπτους: άρθρα που άπτονται σε κινδυνολογία, συνωμοσία και διχασμό.

Εξετάζεται η ανάρτηση άρθρων με περιεχόμενο που αφορά τον διχασμό σε φλέγοντα θέματα της πανδημίας ή θέματα που αφορούν την αντίθεση σε αποφάσεις της κυβέρνησης ή εκκλησίας.

Συνοψίζοντας, οι άξονες που διακρίνονται στη συγκεκριμένη έρευνα είναι τρεις και θα απαντήσουν στα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας ερευνητικής εργασίας. Πρώτον η αξιολόγηση της δομής των ιστοσελίδων, δεύτερον η συχνότητα του αριθμού των αναρτήσεων της κάθε ιστοσελίδας και τρίτον η αξιολόγηση του περιεχομένου των άρθρων.

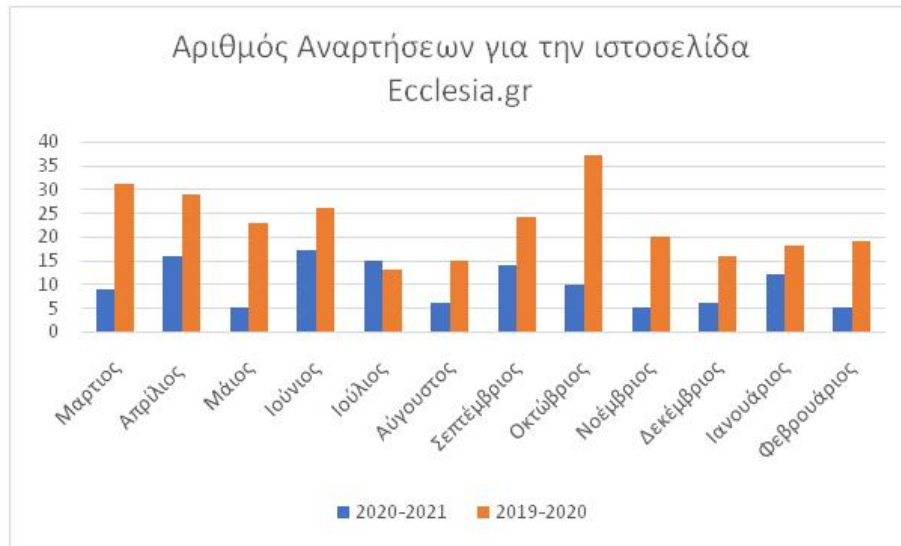
4^οΚεφάλαιο: Ανάλυση

4.1 Ανάλυση του επίσημου ιστότοπου της Εκκλησίας της Ελλάδος

Η έρευνα αρχίζει από τον επίσημο ιστότοπο της Εκκλησίας της Ελλάδος που είναι κάτω από το όνομα www.ecclesia.gr. Στην πρώτη σελίδα δίνεται η επιλογή γλώσσας περιήγησης με σκιαγραφημένο την δομή του κτιρίου της Αρχιεπισκοπής Αθηνών. Το μενού επιλογής περιλαμβάνει πολλές θεματολογίες σε μια καλά δομημένη μορφή με καρτέλες όπως Ιεράς Σύνοδος, επικαιρότητα, κοινωνικό έργο, πολιτισμός και άλλα όπου μπορεί εύκολα ο χρήστης να κατευθυνθεί στο θέμα της αρεσκείας του. Στην καρτέλα επικαιρότητα, υπάρχει ταξινόμηση όλων των ανακοινώσεων κατά μήνα από το Μάιο του 2012 (ημέρα ανάκτησης στοιχείων 5/2/2022) που βοηθάει αρκετά τον χρήστη της ιστοσελίδας να περιηγηθεί τόσο σε νέες δημοσιεύσεις όσο και σε παλιότερων ετών.

Στο βασικό μενού της ιστοσελίδας υπάρχει σύνδεσμος με τίτλο "ραδιόφωνο" όπου ο χρήστης έχει την δυνατότητα να ακούσει την θεία λειτουργία, εκπομπές θεολογικού περιεχομένου και ομιλίες και χρησιμοποιήθηκε κατά τη περίοδο της πανδημίας. Ωστόσο, δεν υπάρχει επιλογή για εγγραφή μελών όπως επίσης δεν υπάρχουν και διαθέσιμα links youtube για προβολή βίντεο. Παρόλα αυτά, υπάρχει η δυνατότητα σύνδεσης με κοινωνικά δίκτυα όπως το facebook και το twitter.

Στον σύνδεσμο Επικαιρότητα, μελετήθηκε η συχνότητα των αναρτήσεων για μια συγκεκριμένη περίοδο πριν και μετά την πανδημία. Συγκεκριμένα, οι περίοδοι που μελετήθηκαν ήταν από τον Μάρτιο του 2019 έως τον Φεβρουάριο του 2020 για την περίοδο χωρίς την εμφάνιση της πανδημίας ενώ Μάρτιος του 2020 έως τον Φεβρουάριο του 2021 ήταν η περίοδος Covid. Ο αριθμός των ανακοινώσεων της επικαιρότητας για την επίσημη ιστοσελίδα της Εκκλησίας βρίσκεται αρκετά υψηλότερος κατά την περίοδο που δεν έχε κάνει την εμφάνιση του ο φονικός ιός σε σχέση με την περίοδο εμφάνισης του Covid-19.

Γράφημα 4.1: Ραβδόγραμμα του αριθμού των άρθρων στο www.ecclesia.gr

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Συγκεκριμένα, το σύνολο των ανακοινώσεων για την προ Covid εποχή είναι 271 σε σχέση με την Covid εποχή που είναι μόνο 120, δηλαδή έχουμε μια μείωση της τάξης του 55% στην συχνότητα των αναρτήσεων παρόλο που προστέθηκαν οι ανακοινώσεις για την πανδημία. Επίσης στον Πίνακα 4.1 εμφανίζεται και ο μέσος όρος των αναρτήσεων ανά μήνα όπου πριν την εμφάνιση του κορωνοϊού, έχουμε περίπου 22 αναρτήσεις ανά μήνα και μειώνονται μόνο σε 10 μετά την εμφάνιση του. Το γεγονός αυτό οφείλεται ίσως στο γεγονός ότι ο ρόλος της ιστοσελίδας εστιάζεται στο έργο της εκκλησίας και με τον περιορισμό της κυκλοφορίας από την κυβέρνηση και τα περιοριστικά μέτρα που πάρθηκαν κατά της πανδημίας οδήγησε σε κατακόρυφη μείωση των δραστηριοτήτων της.

Πίνακας 4.1: Πίνακας με τον αριθμό των αναρτήσεων για την ιστοσελίδα ecclesia.gr

Covid Εποχή <i>Μάρτιος 2020 - Φεβρουάριος 2021</i>		Προ Covid Εποχή <i>Μάρτιος 2019- Φεβρουάριος 2020</i>		Ποσοστό μεταβολής
Μαρ-20	9	Μαρ-19	31	
Απρ-20	16	Απρ-19	29	
Μαϊ-20	5	Μαϊ-19	23	
Ιουν-20	17	Ιουν-19	26	
Ιουλ-20	15	Ιουλ-19	13	
Αυγ-20	6	Αυγ-19	15	
Σεπ-20	14	Σεπ-19	24	
Οκτ-20	10	Οκτ-19	37	
Νοε-20	5	Νοε-19	20	
Δεκ-20	6	Δεκ-19	16	
Ιαν-21	12	Ιαν-20	18	
Φεβ-21	5	Φεβ-20	19	
Σύνολο Αναρτήσεων	120	Σύνολο Αναρτήσεων	271	-55%
Κατά μέσο όρο/ μήνα	10	Κατά μέσο όρο/μήνα	22,6	

Πηγή: Ιδία επεξεργασία.

Τέλος, τα θέματα που αναφέρονται στα άρθρα αφορούν κυρίως την Εκκλησία και τις αποφάσεις της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου για την ενημέρωση του κλήρου και του λαού. Δεν υπάρχει αναφορά σε θρησκόληπτους αλλά οι ανακοινώσεις προσπαθούν με σύνεση να κατευθύνουν τους πιστούς σε σωστή διαχείριση της πανδημίας. Τέλος για το ζήτημα των εμβολίων γίνεται μνεία της ιατρικής επιστήμης και ξεκαθαρίζει ότι δεν είναι θρησκευτικό θέμα αλλά ιατρικό.

Επίσης στην καρτέλα «Ιερά Σύνοδος» εμφανίζεται ως υπερσύνδεσμος «ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΑΟ» που περιέχουν μηνύματα σε μορφή PDF με αφορμή την επικαιρότητα. Στον αριθμό 53 βρίσκεται το μήνυμα με τίτλο «Οι Χριστιανοί μας ρωτούν για το Εμβόλιο και οι γιατροί μας απαντούν» που ανέβηκε στις 19/07/2021 παρουσιάζοντας την στάση της εκκλησίας για τον εμβολιασμό υπογραμμίζοντας από τον τίτλο του άρθρου ότι δεν είναι θεολογικό θέμα αλλά ιατρικό.

Εικόνα 4.1: Άρθρο για τον εμβολιασμό στον επίσημο ιστότοπο της Εκκλησίας της Ελλάδος από την ειδική κατηγορία θεμάτων «Μηνύματα προς τον Λαό»

Πηγή: <https://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/prostolao/53.pdf>

Στις 3 Μαρτίου 2020 ο Πρωθυπουργός της Ελλάδος Κ. Μητσοτάκης επικοινωνήσε τηλεφωνικά με τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερώνυμο Β', ζητώντας του την βοήθεια της Εκκλησίας της Ελλάδος ως προς την αποτροπή της εξαπλώσεως του νέου κορωνοϊού. Ο Αρχιεπίσκοπος με εγκύκλιο του ενημερώνει το ποιμνίο του για τα μέτρα προστασίας που πρέπει να λάβουν, την αποφυγή πανικού καθώς και τη παροχή βοήθειας στους έχοντας ανάγκη. Η σχετική εγκύκλιος καθώς και όλες οι αποφάσεις της ΔΙΣ αναρτώνται στην ιστοσελίδα στην καρτέλα «ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ» ενώ υπάρχει η επιλογή, ο ενδιαφερόμενος, να ανατρέξει και σε παλιότερες ανακοινώσεις.

Στις 16 Μαρτίου αποφασίζεται από την Ελληνική Κυβέρνηση το γενικό lockdown και με αφορμή του η Διαρκής Ιερά Σύνοδος (ΔΙΣ) συνέρχεται εκτάκτως για τη λήψη των εξής αποφάσεων: οι Ιεροί Ναοί να παραμείνουν ανοικτοί για κατ' ιδίαν προσευχή, η λιτή τέλεση της Θείας Λειτουργίας από την Κυριακή (22.3.2020) μέχρι το Σάββατο του Λαζάρου (11.4.2020) αναβάλλονται οι καθημερινές Ιερές Ακολουθίες και όλα τα προγραμματισμένα Μυστήρια, ενώ στις Ιερές Μονές θα τελούνται οι προβλεπόμενες Ιερές Ακολουθίες χωρίς τη συμμετοχή προσκυνητών.

Μετά τη ραγδαία αύξηση των κρουσμάτων όμως η Εκκλησία της Ελλάδος αποφασίζει την Πρώτη Απριλίου του 2020 να αποδεχτεί τις αυστηρές υποδείξεις από τις υγειονομικές αρχές και την Ελληνική Πολιτεία για την χρονική περίοδο μέχρι της 11ης Απριλίου 2020 και προτρέπει όλους να παραμείνουν στο σπίτι τους. Στο βασικό μενού της ιστοσελίδας υπάρχει η καρτέλα «ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ» όπου αναρτώνται

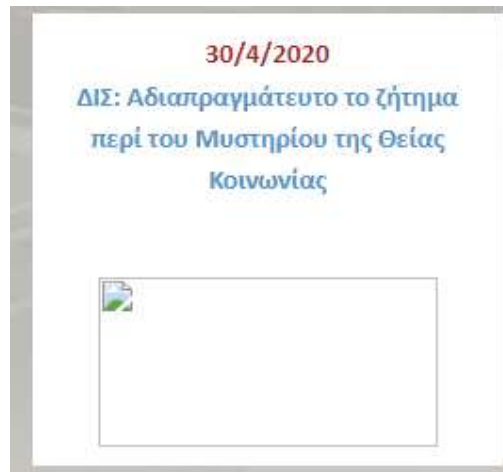
ανακοινώσεις για τις δράσεις της Εκκλησίας της Ελλάδος, επισκέψεις του Μακαριότατου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος καθώς και συνεντεύξεις του ανάλογα με την επικαιρότητα. Συγκεκριμένα τη περίοδο του Lockdown (Απρίλιο 2020) υπάρχουν προβολές ανακοινώσεων για την υγειονομική πανδημία από τον Αρχιεπίσκοπο με μηνύματα όπως «Δύναμη και κουράγιο και θα νικήσουμε», «να προσκαλέσουμε τον Κύριο σπίτι μας, στην δική μας εκκλησία και θα έρθει κοντά μας», «το Φως νικάει το σκοτάδι, Τίποτε δεν μπορεί να μας φοβίσει», «Έλληνες Κουράγιο» με σκοπό την ενδυνάμωση και την στήριξη των πιστών για την αναστολή της θείας λειτουργίας.

Ακολούθως, στην περίοδο του δεύτερου Lockdown και την περίοδο των Θεοφανίων παρουσιάζεται μια σύγκρουση μεταξύ της εκκλησίας και του κράτους όσον αφορά τα μέτρα προστασίας στους ιερούς ναούς για την πανδημία. Στις 4 Ιανουαρίου 2021, η Διαρκής Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος αναφέρει ότι «κατόπιν διαλογικής συζητήσεως, αποφάσισε ομοφώνως τα εξής: 1. Δεν συναινεί στα νέα Κυβερνητικά μέτρα ως προς τη λειτουργία των Ιερών Ναών, εμμένει σε όσα συμφωνήθηκαν αρχικώς με την Πολιτεία και εντέλλεται οι Ιεροί Ναοί να παραμείνουν ανοικτοί για την συμμετοχή των πιστών στη Θεία Λειτουργία και τον Αγιασμό των υδάτων εντός των Ιερών Ναών της Εορτής των Θεοφανίων όπως άλλωστε είχε συμφωνηθεί και αποτυπωθεί στην Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΚΥΑ) υπ' αριθμ. Δ1α/ΓΠ.οικ. 80588/15.12.2020 (ΦΕΚ Β' 5509). Ζητεί από την Πολιτεία να γίνει απολύτως σεβαστή η ανωτέρω Κ.Υ.Α. χωρίς περαιτέρω προβλήματα, λαμβανομένου υπ' όψιν του γεγονότος ότι κατά την εορτή των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς και τις λοιπές ημέρες του Αγίου Δωδεκαήμερου στους χιλιάδες Ενοριακούς Ιερούς Ναούς της Εκκλησίας της Ελλάδος με μέριμνα των κατά τόπους Σεβασμιότατων Μητροπολιτών και των ευλαβών κληρικών τηρήθηκαν όλα τα προβλεφθέντα υγειονομικά μέτρα για τον περιορισμό της διασποράς του κορωνοϊού. 2. Αποστέλλει επιστολή διαμαρτυρίας προς την Ελληνική Κυβέρνηση θεωρώντας τον διάλογο ως το μοναδικό μέσο επιλύσεως των ζητημάτων που αφορούν τις σχέσεις της Πολιτείας με τις θρησκευτικές κοινότητες που υφίστανται στο Ελληνικό Κράτος.

Εικόνα 4.2: Ανακοινώσεις από τον επίσημο ιστότοπο της Ελληνικής Εκκλησίας για να τηρηθούν τα μέτρα την πανδημίας που εφαρμόζει το Κράτος
 Πηγή:https://www.ecclesia.gr/epikairotita/main_epikairotita_next.asp?id=2994,
https://www.ecclesia.gr/epikairotita/main_epikairotita_next.asp?id=2999,
https://www.ecclesia.gr/epikairotita/main_epikairotita_next.asp?id=3004,

Στην συνέχεια και κατά τη διάρκεια του lockdown, μεγάλη συζήτηση προκλήθηκε για την μετάδοση του κορονοϊού μέσω της θείας κοινωνίας και για αυτό το λόγο συγκλήθηκε εκτάκτως η Διαρκής ιεράς σύνοδος στις 20 Απριλίου 2020 και εκδόθηκε η ανακοίνωση με τίτλο «Αδιαπραγμάτευτο το ζήτημα περί του μυστηρίου της θείας ευχαριστίας» με σκοπό να παρουσιάσει την τοποθέτηση της Εκκλησίας της Ελλάδος επι του θέματος.

Εικόνα 4.3: Ανακοίνωση από την Διαρκή Ιεράς Σύνοδο στον επίσημο ιστότοπο της Εκκλησίας της Ελλάδος περί του μυστηρίου της θείας ευχαριστίας

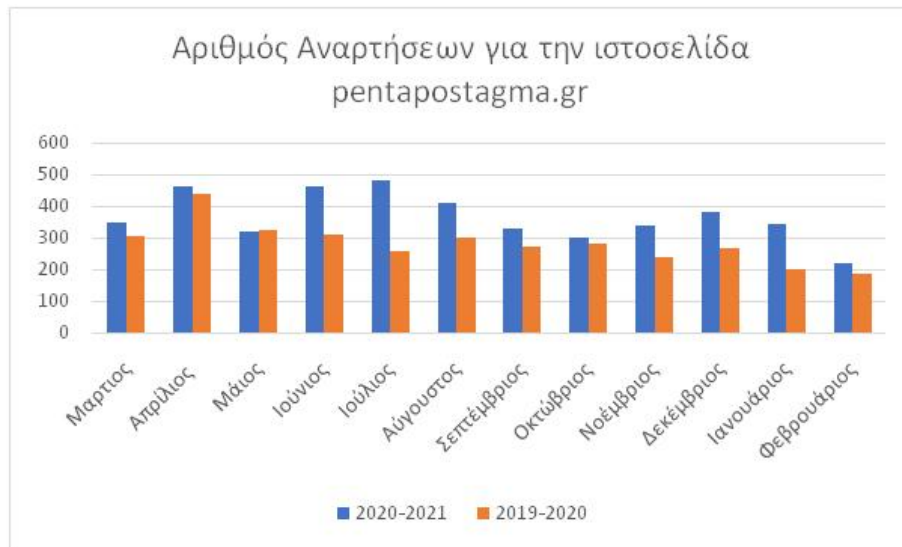
Πηγή: https://www.ecclesia.gr/epikairota/main_epikairota_next.asp?id=3006

4.2 Ανάλυση της ιστοσελίδας www.pentapostagma.gr

Η επόμενη ιστοσελίδα που επιλέχθηκε να αναλυθεί είναι η ιστοσελίδα www.pentapostagma.gr, διότι, όπως αναφέρθηκε, βρίσκεται πρώτη στις προτιμήσεις των χρηστών με βάση την επισκεψιμότητα τους. Η ιστοσελίδα περιέχει θρησκευτικό περιεχόμενο αλλά και άλλες κατηγορίες όπως εθνικά θέματα, κόσμος, πολιτική, οικονομία, πολιτισμός, υγεία και κοινωνία. Ως εκ τούτου, καλύπτει ένα μεγάλο μέρος θεμάτων για τον αναγνώστη έχοντας την μορφή ειδησεογραφικής ιστοσελίδας. Γενικότερα, υπάρχει εύκολη πλοήγηση στις διάφορες κατηγορίες της ιστοσελίδας ενώ παρεμβάλλονται διαφημίσεις. Επιπλέον, παρέχει στον αναγνώστη την επιλογή της εγγραφής του στο newsletter ώστε να λαμβάνει το ενημερωτικό δελτίο της ιστοσελίδας ενώ παράλληλα διαθέτει κανάλι στο youtube και σελίδες στα κοινωνικά δίκτυα (twitter και facebook). Από τα μειονεκτήματα της ιστοσελίδας είναι η μη επιλογή άλλης γλώσσας.

Περαιτέρω, στη δεξιά πλευρά της σελίδας υπάρχει η μπάρα αναζήτησης με λέξεις κλειδιά. Για τη περίπτωση της πανδημίας, τοποθετήθηκε η λέξη κλειδί «κορωνοϊό» και βρέθηκαν 11.440 άρθρα από 1/4/2020 έως 5/5/2022, γεγονός που δείχνει το πόσο ενεργή είναι η ιστοσελίδα. Ωστόσο, η αναζήτηση σε παλιότερες δημοσιεύσεις ήταν αρκετά επίπονη, αφού έπρεπε να γυρίσουμε σε πάνω από 1000 σελίδες πίσω για να εντοπιστούν αναρτήσεις από τα μέσα του 2020. Ωστόσο,

μελετήθηκε και σε αυτή την ιστοσελίδα η συχνότητα των αναρτήσεων για μια συγκεκριμένη περίοδο πριν και μετά την πανδημία. Οι περίοδοι που μελετήθηκαν ήταν από τον Μάρτιο του 2019 έως τον Φεβρουάριο του 2020 για την περίοδο χωρίς την εμφάνιση της πανδημίας ενώ Μάρτιος του 2020 έως τον Φεβρουάριο του 2021 για την περίοδο Covid. Σε αυτή την ιστοσελίδα παρατηρείται αύξηση του αριθμού των αναρτήσεων και της κινητικότητας της με την εμφάνιση του κορωνοϊού και των θεμάτων που φέρνει στο προσκήνιο.

Γράφημα 4.2: Ραβδόγραμμα του αριθμού των άρθρων στο www.pentapostagma.gr

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Στον παρακάτω Πίνακα 4.2, το σύνολο των ανακοινώσεων για την προ covid εποχή είναι 3380 σε σχέση με την covid εποχή που είναι 4388, δηλαδή έχουμε μια αύξηση της τάξης του 23% στην συχνότητα των αναρτήσεων. Επίσης στον Πίνακα 4.2 εμφανίζεται και ο μέσος όρος των αναρτήσεων ανά μήνα όπου πριν την εμφάνιση του κορωνοϊού, έχουμε περίπου 281 αναρτήσεις ανά μήνα και αυξάνονται σε 365 μετά την εμφάνιση του ιού.

Πίνακας 4.2: Πίνακας με τον αριθμό των αναρτήσεων για την ιστοσελίδα
pentapostagma.gr

Covid Εποχή <i>Μάρτιος 2020 - Φεβρουάριος 2021</i>		Προ Covid Εποχή <i>Μάρτιος 2019- Φεβρουάριος 2020</i>		Ποσοστό Μεταβολής
Μαρ-20	346	Μαρ-19	306	
Απρ-20	460	Απρ-19	436	
Μαϊ-20	320	Μαϊ-19	324	
Ιουν-20	460	Ιουν-19	310	
Ιουλ-20	480	Ιουλ-19	258	
Αυγ-20	410	Αυγ-19	302	
Σεπ-20	330	Σεπ-19	270	
Οκτ-20	300	Οκτ-19	280	
Νοε-20	340	Νοε-19	240	
Δεκ-20	380	Δεκ-19	266	
Ιαν-21	342	Ιαν-20	200	
Φεβ-21	220	Φεβ-20	188	
Σύνολο Αναρτήσεων	4388	Σύνολο Αναρτήσεων	3380	+22%
Κατά μέσο όρο/ μήνα	365,7	Κατά μέσο όρο/μήνα	281,7	

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Η ιστοσελίδα καλύπτει αρκετά άρθρα για την πανδημία και την αντίδραση της Εκκλησίας στη περίοδο της υγειονομικής κρίσης COVID-19. Τα θέματα καλύπτουν κυρίως τόσο την εκκλησία όσο και την επιστήμη από την πλευρά της υγείας με ξεχωριστή καρτέλα. Τα κύρια θέματα απασχολούν πολλά ερωτήματα όπως την πιθανή μετάδοση του κορωνοϊού, την στάση στον εμβολιασμό αλλά και την σύγκρουση Εκκλησίας – Κράτους για τα μέτρα πρόληψης της Πανδημίας. Συγκεκριμένα, περιλαμβάνει τόσο τις επίσημες ανακοινώσεις της Εκκλησίας και της πολιτείας για την πανδημία, συνεντεύξεις ιεραρχών, όσο και γεγονότα που συμβαίνουν σε ιερούς ναούς καθώς και προσωπικές απόψεις ανθρώπων (κυρίως ιερωμένων) με περιεχόμενο συνομωσίας και κινδυνολογίας.

Η ιστοσελίδα προβάλλει τον θάνατο μεγάλων ιεραρχών που πέθαναν από τον κορωνοϊό ενώ παρουσιάζει άρθρα για το ζήτημα της θείας κοινωνίας και του κορωνοϊού για το αν μεταδίδεται ο κορωνοϊός με την θεία μετάληψη όπως φαίνεται στην Εικόνα 4.4.

Αίσθηση έχει προκαλέσει η προτροπή του αρχιεπισκόπου Αμερικής για τη χρήση διαφορετικών κουταλιών κατά τη θεία κοινωνία. Προβάλλει, επίσης, άρθρα με θεολογικές απόψεις ιερωμένων όπως του Ουκρανού καθηγητή της πατερικής και δογματικής θεολογίας, π. Κύριλλο Χόβορον όπου αναφέρει «Το κακό δεν είναι στη

φύση, αλλά στην επιλογή που κάνει ο άνθρωπος. Επομένως, το πραγματικό κακό δεν βρίσκεται στον ιό, αλλά, για παράδειγμα, σε ένα άτομο, το οποίο αντί να ενδιαφέρεται και να φροντίζει τον πλησίον του, επιλέγει να αγνοήσει τους νόμους της φύσεως, και να έρχεται σε επαφή και μολύνει άλλους ανθρώπους».

Εικόνα 4.4: Αρθρογραφία από την ιστοσελίδα pentapostagma περί της θείας Κοινωνίας κατά την περίοδο της πανδημίας

Πηγή:

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/ekklisia-tis-ellados/6928350_i-ekklisia-milise-o-koronoios-den-metadidetai-me-tin-theia

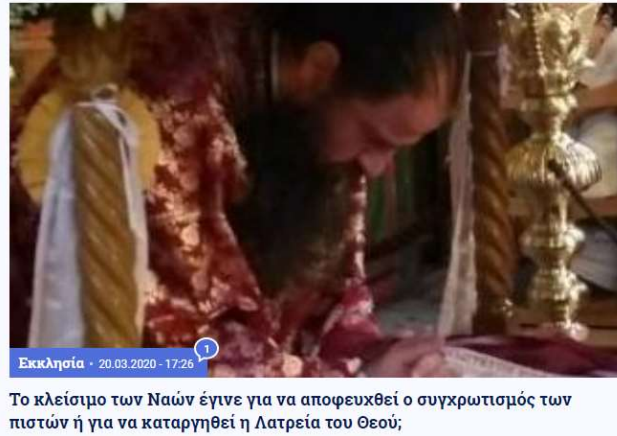
https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/pneumatika-ofelima/6930690_koronoios-kai-theia-koinonia-theologiki-analysi-pros

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/6942494_me-entoli-elpidoforoy-horista-koyleftalia-gia-ti-theia-koinonia

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/patriarheia/6932210_episkopos-tis-serbikis-orthodoxis-ekklisias-pethane-apo-koronoio

Μετά την απόφαση της αναστολής λειτουργίας των ναών, η ιστοσελίδα παρουσιάζει προσωπικές τοποθετήσεις ιερέων όπως του π. Γεωργίου Κελεμπέκη που αναρωτιέται για το κλείσιμο των ναών αλλά και γεγονότα που συμβαίνουν

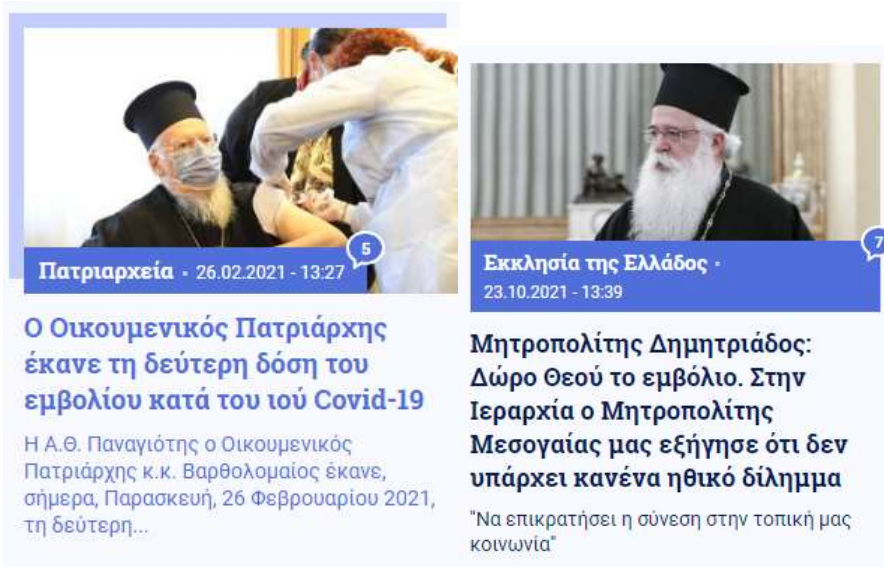
πανελλαδικά σε ιερούς ναούς όπως για παράδειγμα στο Κουκάκι στην Αθήνα όπου ο φακός της φωτογραφίας «έπιασε» έναν ιερέα να πραγματοποιεί την θεία κοινωνία από το πίσω μέρος του ναού εν μέσω απαγορεύσεων. Συγκεκριμένα το άρθρο αναφέρει «Οι γείτονες και οι περαστικοί αντέδρασαν ζητώντας από τον ιερέα να διακόψει την δραστηριότητά του αλλά ο ιερέας απαντούσε «όχι είναι νόμιμο αυτό που κάνω».»

Εικόνα 4.5: Άρθρο του π. Γεωργίου Κελεμπέκη για το κλείσιμο των Ιερών Ναών

Πηγή:https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/ekklisia-tis-ellados/7063045_apantisi-dis-stis-kataggelies-ierea-gia-kleisimo-ton-ieron

Με την εμφάνιση του εμβολίου αντίστοιχα η ιστοσελίδα δημοσίευσε αναρτήσεις για ιερωμένους και ιεράρχες που συμφωνούν με το εμβόλιο, όπως του Οικουμενικού Πατριάρχη κ. Βαρθολομαίου που πραγματοποίησε το δεύτερο εμβολιασμό κατά του covid, αλλά και άλλους ιεράρχες που αναφέρουν το εμβόλιο ως δώρο θεού.

Εικόνα 4.6: Αρθρογραφία από την ιστοσελίδα Pantapostagma.gr για τον εμβολιασμό ιεραρχών καθώς και του οικουμενικού πατριάρχη κ. Βαρθολομαίου

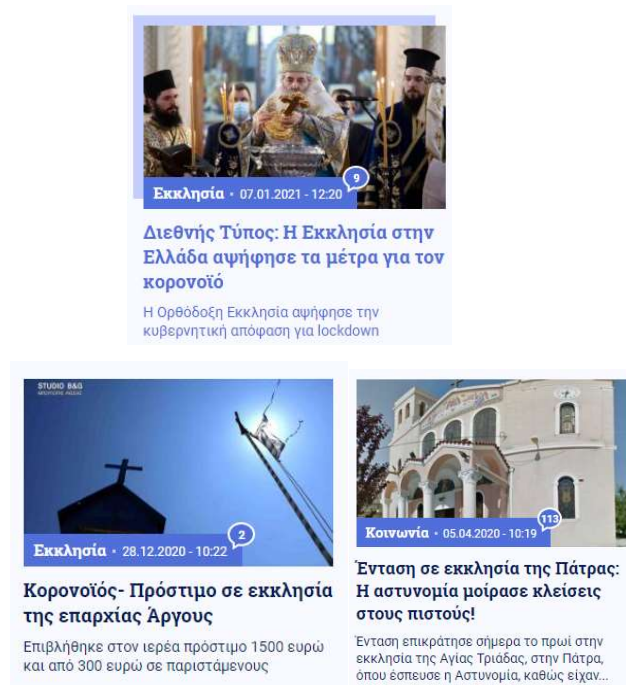
Πηγή: https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/patriarheia/6992632_o-oikoymenikos-patriarhis-ekane-ti-deyteri-dosi-toy-emboliou-kata-toy

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/ekklisia-tis-ellados/7045278_mitropolitis-dimitriados-doro-theoy-embolio-stin-ierarhia-o

Βέβαια, υπάρχουν και άρθρα όπως αυτό του κ. Θεοφάνη Γκατζή που αναφέρει την αντίθετη άποψη για τον εμβολιασμό και επισημαίνει τους κινδύνους που υπάρχουν. Συγκεκριμένα αναφέρει «Χαρακτηριστικά πρόσφατα γυναικά στην Πέλλα εκοιμήθη αφού έλαβε τη δεύτερη δόση εμβολιασμού! Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την *Eudra Vigilance* που είναι η ευρωπαϊκή βάση δεδομένων για τις αναφορές των παρενεργειών των φαρμάκων και των εμβολίων που χρηματοδοτούνται και ελέγχονται από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Φαρμάκων (EMA) καταγράφονται, μέχρι τις 8 Μαΐου, στην Ευρώπη 10.570 θάνατοι και 405.259 παρενέργειες από τους εμβολισμούς με εμβόλια των τεσσάρων εταιρειών (PFIZER/BioNTech, MODERNA, ASTRAZENECA/OXFORD και JOHNSON&JOHNSON)! Επίσης, στις ΗΠΑ, σύμφωνα με το CDC, ο αριθμός των θανάτων από τις 14 Δεκεμβρίου 2020 (ημέρα εισαγωγής του πρώτου πειραματικού «εμβολίου») μέχρι τις 10 Μαΐου 2021, δηλαδή μέσα σε 4 μήνες, ανέρχεται σε 4.434, ξεπερνώντας τον αριθμό των 4.394 θανάτων από ΟΛΑ τα εμβόλια που χορηγήθηκαν επί 21 χρόνια από 2000 έως 2020. Ειρήσθω εν παρόδω και όλως τυχαίως, λίγες μέρες πριν την κατάπτυστη απόφαση που έλαβε η Ιερά Σύνοδος για αλλαγή της ώρας της Αναστάσεως αποφασίστηκε από το κράτος έκτακτη

χρηματοδότησης της καθώς και χρηματοδότηση μέρους της δαπάνης για την κάλυψη των μισθών του λαϊκού προσωπικού της! Στο σημείο αυτό οφείλω να εξάρω το πολυσχιδές έργο της εκκλησίας μας, ειδικά στο φιλανθρωπικό έργο της, γι' αυτό οφείλει όσο μπορεί ο καθένας να συμβάλλει σε αυτό!»

Τέλος, παρά το γεγονός ότι η Εκκλησία φάνηκε διστακτική στις αποφάσεις του Κράτους για τον έλεγχο της Πανδημίας, εμφανίστηκε στο πλευρό της, συναινώντας σχεδόν σε όλες τις αποφάσεις για αναστολή λειτουργίας όλων των Εκκλησιών κατά την περίοδο της πανδημίας. Εξάιρεση αποτελεί με άρθρο της στις 07/01/2021 όπου ο Διεθνής τύπος αποτύπωσε την αντίθεση της Εκκλησίας με τα μέτρα του Κράτους για τον έλεγχο του κορωνοϊού στην μεγάλη εορτή των Θεοφανίων. Παρόμοια στάση διατήρησε και το Κράτος απέναντι στην Εκκλησία με αστυνόμευση έξω από ιερούς ναούς και πρόστιμα σε πιστούς που συμμετέχουν εν μέσω περιοριστικών μέτρων.

Εικόνα 4.7: Αρθρογραφία από την ιστοσελίδα Pantapostagma.gr για τις εντάσεις στις εκκλησίες λόγω των μέτρων για τον κορωνοϊό.

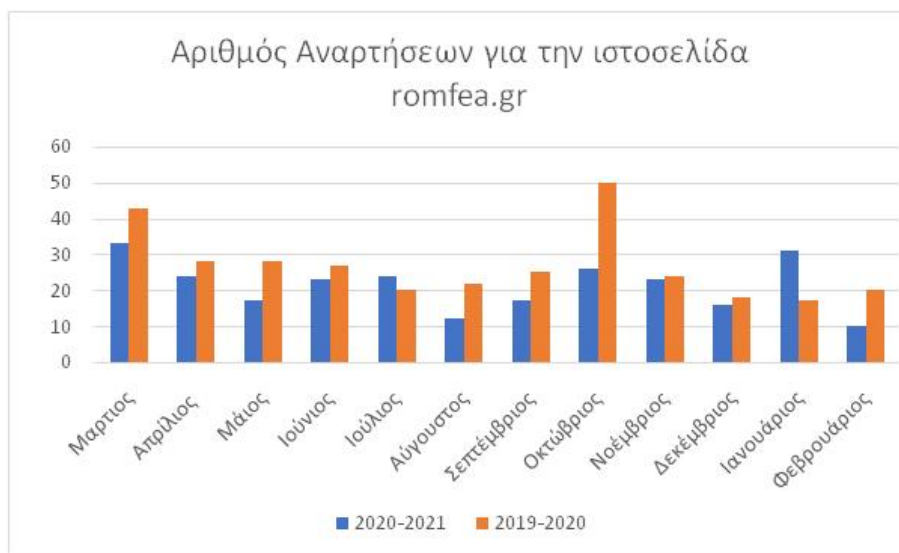
Πηγή: https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/6983735_diethnis-typos-i-ekklisia-stin-ellada-apsifise-ta-metra-gia-ton-koronoio
https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/6981928_koronoios-prostimo-se-ekklisia-tis-eparhias-argouis
https://www.pentapostagma.gr/koinonia/6933320_koronoios-prostima-se-pistoys-poy-ebgainan-apo-tin-ekklisia

4.3 Ανάλυση της ιστοσελίδας www.romfea.gr

Η επόμενη ιστοσελίδα που επιλέχθηκε να αναλυθεί είναι η ιστοσελίδα www.romfea.gr, η οποία, όπως και η προηγούμενη, βρίσκεται εξίσου ψηλά στο βαθμό επισκεψιμότητας. Η ιστοσελίδα ακολουθεί παρόμοια δομή με την www.pentapostagma.gr αλλά περιέχει καθαρά θρησκευτικό περιεχόμενο. Περιλαμβάνει καρτέλες όπως Πατριαρχεία, Εκκλησίες Μητροπόλεις και Ιερούς Ναούς. Συγκεκριμένα, ασχολείται με γεγονότα της Ελληνικής Εκκλησίας αλλά και άλλων ορθόδοξων εκκλησιών όπως της Κύπρου, της Ρωσίας, της Ρουμανίας, της Αλεξάνδρειας, την Αρχιεπισκοπή Αμερικής, τον Οικουμενικό πατριάρχη.

Στη δεξιά πλευρά υπάρχει η μπάρα αναζήτησης όπου μπορεί ο επισκέπτης να αναζητήσει με λέξεις κλειδιά καθώς και η ροή ειδήσεων ανά χρονολογική σειρά. Παρέχει στον αναγνώστη την επιλογή της εγγραφής του στο newsletter ώστε να λαμβάνει το ενημερωτικό δελτίο της ιστοσελίδας ενώ παράλληλα διαθέτει και σελίδες στα κοινωνικά δίκτυα (Twitter και Facebook). Αξίζει να σημειωθεί ότι η ιστοσελίδα διαθέτει webtv στο οποίο βρίσκουμε βίντεο με ομιλίες, κηρύγματα, λειτουργίες-ψαλμωδίες και αφιερώματα σε προσκυνήματα. Από τα μειονεκτήματα της ιστοσελίδας είναι η μη επιλογή άλλης γλώσσας.

Η συχνότητα των αναρτήσεων μελετήθηκε και σε αυτήν την ιστοσελίδα για μια συγκεκριμένη περίοδο πριν και μετά την πανδημία στην καρτέλα εκκλησία. Οι περίοδοι που μελετήθηκαν ήταν από τον Μάρτιο του 2019 έως τον Φεβρουάριο του 2020 για την περίοδο χωρίς την εμφάνιση της πανδημίας ενώ Μάρτιος του 2020 έως τον Φεβρουάριο του 2021 για την περίοδο Covid.

Γράφημα 4.3: Ραβδόγραμμα του αριθμού των άρθρων στο www.romfea.gr

Πηγή: ίδια επεξεργασία

Στο Γράφημα 4.3 παρατηρείται μια μικρή μείωση του αριθμού των αναρτήσεων με τον ερχομό του κορωνοϊού σχεδόν σε όλους τους μήνες της χρονικής περιόδου με μερικές εξαιρέσεις (μήνες Ιούλιος και Ιανουάριος). Στο παρακάτω πίνακα φαίνεται η μείωση της τάξεως του 20% στο σύνολο των αναρτήσεων για την περίοδο που εξετάσαμε ενώ κατά μέσο όρο ο αριθμός των αναρτήσεων ανά μήνα είναι περίπου 26 αναρτήσεις πριν το κορωνοϊό ενώ μειώνεται στις 21 αναρτήσεις ανά μήνα μετά τον κορωνοϊό.

Πίνακας 4.3 Πίνακας με τον αριθμο των αναρτήσεων για την ιστοσελίδα
romfea.gr

Covid Εποχή <i>Μάρτιος 2020 - Φεβρουάριος 2021</i>		Προ Covid Εποχή <i>Μάρτιος 2019- Φεβρουάριος 2020</i>		Ποσοστό Μεταβολής
Μαρ-20	33	Μαρ-19	43	
Απρ-20	24	Απρ-19	28	
Μαϊ-20	17	Μαϊ-19	28	
Ιουν-20	23	Ιουν-19	27	
Ιουλ-20	24	Ιουλ-19	20	
Αυγ-20	12	Αυγ-19	22	
Σεπ-20	17	Σεπ-19	25	
Οκτ-20	26	Οκτ-19	50	
Νοε-20	23	Νοε-19	24	
Δεκ-20	16	Δεκ-19	18	
Ιαν-21	31	Ιαν-20	17	
Φεβ-21	10	Φεβ-20	20	
Σύνολο Αναρτήσεων	256	Σύνολο Αναρτήσεων	322	-20%
Κατά μέσο όρο/ μήνα	21,3	Κατά μέσο όρο/μήνα	26,8	

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Με το πρώτο lockdown ανεβαίνουν αναρτήσεις με απόψεις ιερωμένων και μη, για τη θρησκεία και τον Covid όπως «Ορθόδοξη Λατρεία στα χρόνια του CoViD-19, COVID-19 μια νέα μορφή ολοκληρωτισμού, Με φόβο Θεού στον φόβο του covid-19, Περί της εκκοσμίκευσης του Μυστηρίου της Ευχαριστίας λόγω Covid-19». Στη συνέχεια ακολουθούν ενημερώσεις για την υγεία Πατριαρχών και μητροπολιτών που νοσούν από τον κορωνοϊό καθώς και άλλων εκκλησιών του χριστιανισμού όπως του Πάπα Φραγκίσκου.

Οι περισσότερες αναρτήσεις είναι θεολογικά άρθρα κυρίως από ιερωμένους αλλά και καθηγητές Θεολογίας με θέματα όπως φαίνονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 4.4: Τίτλοι θεολογικών άρθρων που δημοσιεύτηκαν στην ιστοσελίδα romfea.gr

Τίτλος	Δημιουργήθηκε στις
Η Θεία Λατρεία στον καιρό της πανδημίας	22 Μαρτίου 2022
Η Ποιμαντική στον καιρό της πανδημίας	31 Ιανουαρίου 2022
Η Ιερά Επιστασία για την εξέλιξη της πανδημίας στο Άγον Όρος	25 Ιανουαρίου 2022
Πανδημίας Απόλογος	10 Ιανουαρίου 2022
Εκκλησία και επιστήμη στον αγώνα κατά της πανδημίας	20 Ιουλίου 2021
Εκκλησία και πανδημία	14 Ιουλίου 2021
Κοινωνία της Διακινδύνευσης και Πανδημία	23 Μαρτίου 2021
Η Πρόνοια του Θεού μέσα στην πανδημία	14 Φεβρουαρίου 2021

Πηγή: www.romfea.gr

Η ιστοσελίδα δεν ακολουθεί την εξέλιξη της πανδημίας, δεν είχε, δηλαδή, τόσο έντονη δράση, με τις αναρτήσεις της να περιορίζονται μόνο σε ανακοινώσεις ιερών μονών και προσκνημάτων αλλά και εικόνες από μεγάλους ιεράρχες της ορθόδοξης εκκλησίας ανά τον κόσμο που εμβολιάζονται, για να τονίσει τη στάση τους στον Covid-19.

Εμβολιάστηκε κατά του COVID-19 ο Αμερικής Ελπιδοφόρος

Ο Αρχιεπίσκοπος Αυστραλίας εμβολιάστηκε κατά της Covid-19

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης εμβολιάστηκε κατά του ιού Covid-19

Εθελοντής για το εμβόλιο κατά του COVID-19 ο Μητροπολίτης Ιλαρίων

Εικόνα 4.8: Αρθρογραφία από την ιστοσελίδα romfea.gr για τον εμβολιασμό ιεραρχών και επισκόπων

Πηγή: <https://www.romfea.gr/oikoumeniko-patriarxeio-ts/arxiepiskopi-amerikis/42776-covid-19>
<https://www.romfea.gr/oikoumeniko-patriarxeio/42173-o-oikoumenikos-patriarxis-elabe-ti-2i-dosi-tou-emboliou-kata-tou-covid19>
<https://www.romfea.gr/epikairota-xronika/39456-bolokolamsk-ilarionas-elaba-tin-proti-dosi-tou-emboliou>
<https://www.romfea.gr/oikoumeniko-patriarxeio-ts/arxiepiskopi-australias/43509-covid-19>

Επιπλέον, η ιστοσελίδα παρουσιάζει πολλές απόψεις ιερωμένων που αναφέρονται για το κλείσιμο των ναών και την αναστολή της θείας λειτουργίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ομιλία του πανιερωτάτου Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας κ. Νικηφόρου κατά τη θεία λειτουργία της Κυριακής των Βαΐων αναφέροντας ότι δεν μπορεί η θεία λειτουργία να αντικατασταθεί στα μπαλκόνια ή σε εξωτερικούς χώρους. Συγκεκριμένα, αναφέρει «Με το νέο LockDown, πού επιβλήθηκε, θά μείνετε οί πολλοί γιά τρίτη φορά μέσα σ' ένα χρόνο έγκλεισμένοι στά σπίτια και τά διαμερίσματά σας, στίς σύγχρονες αυτές κατακόμβες, μέσα στις όποϊες μάς καθήλωσε όλος ό σύγχρονος διώκτης τών χριστιανών και όχι μόνο, ό έπάρατος και θανατηφόρος κορωνοϊός. Δυστυχώς, θα έπαναληφθει καί φέτος αυτό πού είχαμε καί πέρυσι. Αντί, δηλαδή, τών έντός τών ιερών ναών Ακολουθιων τών Αγίων Παθών

και τῆς Ἀναστάσεως, θα ἔχουμε καί πάλι τά πάθη και την ἀνάσταση τῆς τηλεόρασης και τῶν μπαλκονιῶν.»

Από την ιστοσελίδα δεν θα μπορούσε να απουσιάζουν και άρθρα για το θέμα της μετάδοσης του ιού μέσω της θείας Κοινωνίας. Συγκεκριμένα, ο Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Κωστόπουλος που αναπτύσσει το θέμα της μετάδοσης, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Η σημερινή σκανδαλώδης συζήτηση περί της αναπόδεικτου μεταδοτικότητας ασθενειών μέσω της Θείας Κοινωνίας στο βάθος θέλει να επιτύχει την απόσβεση της αναμνήσεως της Σταυρικής Θυσίας του Θεανθρώπου Κυρίου, για την σωτηρία του ανθρωπίνου γένους.» ενώ παρακινεί τους πιστούς να μην φοβούνται (<https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/41509-theia-koinonia-kai-korono%CF%8Aos>).

Θεία Κοινωνία και Κορωνοϊός

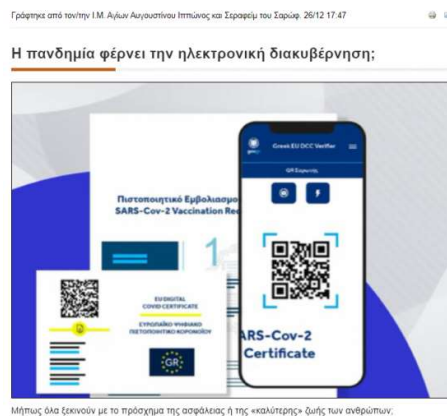

Του Αρχιμ. Κυρίλλου Κωστόπουλου στην Romfea.gr
Ιεροκήρυκος Ι. Μ. Πατρών
Δρος Θεολογίας

Εικόνα 4.9: Άρθρο από την ιστοσελίδα romfea.gr του Αρχιμ. Κυρίλλου Κωστόπουλου, Ιεροκήρυκα στην Ιερά Μητρόπολη Πατρών για τον Κορωνοϊό και την θεία κοινωνία
Πηγή: <https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/41509-theia-koinonia-kai-korono%CF%8Aos>

Παράλληλα, εντοπίζονται αναρτήσεις με περιεχόμενο διχασμού και αντιδράσεων για τους χειρισμούς της κυβέρνησης στην πανδημία. Συγκεκριμένα στην ανάρτηση που γράφτηκε από την Ι.Μ. Αγίων Αυγουστίνου Ιππώνος και Σεραφείμ του Σαρώφ στις 26/12/2021 ο συγγραφέας αναρωτιέται: «Μήπως όλα ξεκινούν με το πρόσχημα της ασφάλειας ή της «καλύτερης» ζωής των ανθρώπων;» Αναφέρει, ότι είχε πει ο γέροντας Νεκτάριος στην ομιλία του στις 30 Απριλίου 2020 στο βίντεο με τίτλο «Η πανδημία φέρνει την ηλεκτρονική διακυβέρνηση;» και επιβεβαιώνονται με τα σημερινά γεγονότα και σημειώνει τα εξής «Εντός των αμέσως επόμενων ημερών

θα είναι διαθέσιμη η ταυτότητα, σε ψηφιακή μορφή, για το covid freewallet των κινητών τηλεφώνων. Αυτό ανακοίνωσε στη Βουλή ο υφυπουργός Ψηφιακής Διακυβέρνησης, Θεόδωρος Λιβάνιος, κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου του υπουργείου Υγείας, για την αντιμετώπιση της πανδημίας και την προστασία της δημόσιας υγείας. Όπως διευκρίνισε ο κ. Λιβάνιος, στην ταυτότητα ψηφιακής μορφής, θα είναι αποθηκευμένα ορισμένα στοιχεία του κατόχου της, όπως φωτογραφία, όνομα και ημερομηνία γέννησης, ώστε να γίνεται ευκολότερος ο έλεγχος του πιστοποιητικού εμβολιασμού και της ταυτοποίησης ότι είναι το ίδιο πρόσωπο που θέλει να εισέλθει σε ένα κατάστημα».

Εικόνα 4.10: Άρθρο από την ιστοσελίδα romfea.gr για την πανδημία και την ηλεκτρονική διακυβέρνηση

Πηγή: <https://www.romfea.gr/diafora/47577-i-pandimia-fernei-tin-ilektroniki-diakyvernisi>

Αντίστοιχη ανάρτηση στην Romfea.gr αναρτάται από τον Πρωτοπρ. Χρήστο Αιγίδη με τίτλο «Από την πανδημία του κορονοϊού στην πανδημία του διχασμού» και αναφέρει τα εξής : *Αδιαμφισβήτητα ζούμε σε παράξενους καιρούς. Εδώ και ενάμιση χρόνο ένας μικροσκοπικός ιός έχει κάνει άνω – κάτω όλη την ανθρωπότητα. Ο φόβος και η αβεβαιότητα κυριαρχούν στην καθημερινότητα μας. Παραδόσεις αιώνων αλλάζανε. Τα τυπικά τροποποιήθηκαν. Οι άνθρωποι μαζευτήκανε. Οι Εκκλησίες κλείσανε. Οι Ρασοφόροι σιωπήσαμε .Τώρα τελευταία γίνεται πολύς θόρυβος για το θέμα του εμβολιασμού. Η Πολιτεία ζήτησε από την Εκκλησία να «βάλει πλάτη» για την προώθησή του. Παλαιότερα βέβαια αντιδρούσε όταν είχε λόγο η Εκκλησία για κάτι που δεν ήταν στην αρμοδιότητά Της (π.χ. Σκοπιανό, Ταυτότητες, Προσφυγικό). Τώρα ζητάει τη στήριξή Της. Αλλάζανε οι καιροί; Μπα δεν νομίζω. Η σχέση αυτή μάλλον είναι a lacart. Έτσι είδαμε να εμβολιάζονται on camera, όπως είδαμε και διαδηλώσεις κατά*

του εμβολιασμού. Ακούσαμε με σθένος να υπερασπίζονται για την χρησιμότητα του εμβολίου, όπως ακούσαμε και ένθερμους αρνητές του. Διαβάσαμε απόψεις υπέρ. Όμως ισχύει και το αντίθετο. Ακόμα και η Ιατρική Κοινότητα φαίνεται διχασμένη. Για να είμαστε ειλικρινείς οι αρνητές έχουν περισσότερο φανατισμό. Ας το ξεκαθαρίσουμε άπαξ. Ο εμβολιασμός ΔΕΝ είναι θέμα πνευματικό. Κακώς κάποιιοι προσπαθούν να του δώσουν τέτοια ιδιότητα. Ο εμβολιασμός είναι θέμα ιατρικό και ο καθένας μας με ελευθερία και υπευθυνότητα ας πράξει όπως επιθυμεί. Πότε μας ρώτησε κάποιος πιστός για το εμβόλιο της γρίπης; Πότε μας ρώτησε κάποιος γονέας για τα εμβόλια που θα κάνει το παιδί του; Γιατί τώρα μας ρωτούν για το εμβόλιο του Κορονοϊού; Ο Πνευματικός μου είπε "εσύ παιδί μου είσαι παπάς και να μιλάς για τα παπαδικά σου". Αναρωτιέμαι αν όλοι εκείνοι που απαγορεύουν τους πιστούς να εμβολιαστούν έχουν καταλάβει το μέγεθος της ευθύνης τους!!! Ακόμα αισθάνομαι άβολα όταν κάποιιοι ομιλούν λες και είναι Manager των φαρμακευτικών εταιριών. Στην Εκκλησία όλοι χωρούν. Και εμβολιασμένοι και μη. Αλίμονο εάν κάνουμε διακρίσεις. Εάν ξεχωρίζουμε. Είναι πολύ άδικο να αναλωθούμε σε τέτοια διλήμματα. Αντί να μορφώνουμε τον Χριστό στις ψυχές που μας εμπιστεύθηκε η Εκκλησία να ασχολούμαστε με το εμβόλιο. Αντί ο λόγος μας να ενώνει και να παρηγορεί, να διχάζει και να αγχώνει. Ας δώσουμε στον κόσμο την προοπτική του Παραδείσου και όχι την πρόσκαιρη αποτελεσματικότητα (ή μη) μιας ασθένειας. Ας του μιλήσουμε για την ανοσία της αμαρτίας Και ας του δώσουμε τα εμβόλια της αιωνιότητας που είναι τα Άγια Μυστήρια της Εκκλησίας μας».

Τέλος, άλλη μια ανάρτηση εμφανίζεται από τον Ιερό Σύνδεσμο Κληρικών Ελλάδος με τίτλο «ΙΣΚΕ: "Ως άλλοι Νέρωνες, μας κατηγορούν για τη διασπορά της πανδημίας!"» όπου διαφωνούν με τις αποφάσεις της Ελληνικής κυβέρνησης για τον χειρισμό της Πανδημίας και ζητάνε να μην αλλάξει η ώρα της ανάστασης. Χαρακτηριστικά αναφέρεται «Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι έχει προκληθεί μεγάλη αναστάτωση, διχασμός και σκανδαλισμός στο χριστεπώνυμο πλήρωμα, με αντεγκλήσεις και διαξιφισμούς. Γνωρίζουμε με απόλυτη βεβαιότητα ότι υπάρχουν ακόμη και σκέψεις από ορισμένες Μητροπόλεις ή και ενορίες να απειθήσουν στην ανωτέρω απόφαση και είτε να τηρήσουν την παράδοση, η οποία επιβάλλει η παννυχίδα να αρχίζει την 11η νυκτερινή, είτε να μεταθέσουν την έναρξη την 5η πρωινή ώρα. Βλέποντας την αναστάτωση που επικρατεί, εμείς οι απλοί Ιερείς που καθημερινά αφουγκραζόμαστε τις αγωνίες του ποιμνίου, καλούμαστε να μεταφέρουμε το μήνυμα των πιστών προς την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος: ότι δεν θα πρέπει η επιβολή αυστηρών μέτρων στη λειτουργία του εκκλησιαστικού σώματος να αποτελεί

επικοινωνιακό άλλοθι για την κυβέρνηση, η οποία επιδιώκει να προβάλει μέσω των Μ.Μ.Ε. την αποτελεσματικότητά της στην τήρηση των υγειονομικών μέτρων, όταν ταυτόχρονα στις πλατείες διασκεδάξει μέγα πλήθος μέχρι πρωίας χωρίς ενόχληση από το κράτος. Θεωρούμε ότι θα πρέπει η Πολιτεία να σταματήσει να μας περιπαίζει προκλητικά λέγοντας ότι επιβάλλεται στις 2 Μαΐου, την ημέρα του Πάσχα, η απαγόρευση κυκλοφορίας να αρχίζει στις 22:00, ενώ την επόμενη ημέρα η απαγόρευση θα αρχίζει από τις 23:00, και σύμφωνα με δήλωση Υπουργού αν κάποιος αποχωρήσει από χώρο εστίασης στις 23:00 θα είναι σύννομος, με αποτέλεσμα *de facto* να παρατείνεται η κυκλοφορία μετά τις 23:00 (τι θα αλλάξει άραγε μέσα σε μία ημέρα;) και να σταματήσουν να μας θεωρούν πολίτες δευτέρας κατηγορίας. Ως άλλοι Νέρωνες, μας κατηγορούν για τη διασπορά της πανδημίας! Δεν ξεχνάμε, μετά τον εορτασμό των Θεοφανίων, την παραπληροφόρηση του ελληνικού λαού από ορισμένα Μ.Μ.Ε. πανελλαδικής εμβέλειας, τα οποία πρόβαλλαν εικόνες από εορτασμό Θεοφανίων παρελθόντων ετών ως δήθεν εφετινές με σκοπό την κατασυκοφάντηση των πιστών. Για τους παραπάνω λόγους, ταπεινός σας παρακαλούμε να θέσετε εκ νέου το συγκεκριμένο θέμα επί τάπητος στα κυβερνητικά στελέχη ώστε να υπάρξει άρση της απόφασης για μετάθεση της ώρας, διότι αυτή η μετάθεση «οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνεται»(Ματθ.27,24).Βασικό επιχείρημα είναι ότι η τέλεση της Αναστάσεως την 12η νυκτερινή πιθανόν να αποτρέψει πανηγυρισμούς και εκδηλώσεις στις πλατείες των πόλεων. Είμαστε βέβαιοι όμως ότι αμέσως μετά το «Χριστός Ανέστη», εάν αυτό αναγγελθεί την 9η νυκτερινή, θα ξεκινήσουν πάρτι στις πλατείες, τα οποία θα συνεχιστούν ανεμπόδιστα έως πρωίας. Την ίδια ώρα που οι δύστυχοι ιερείς και ψάλτες θα κάνουν αγώνα ταχύτητας για να τηρήσουν το ωράριο φοβούμενοι μη καθυστερήσουν κανένα λεπτό. Το απευχόμεθα, αλλά η μέχρι τώρα εμπειρία μάς λέγει ότι αυτό θα συμβεί. Ένα άλλο επιχείρημα είναι ότι τις τελευταίες ημέρες παρατηρείται ύφεση της πανδημίας και τα επιδημιολογικά δεδομένα είναι σαφώς καλύτερα, κάτι το οποίο επιτρέπει αυτή την παραχώρηση λόγω της σπουδαιότητας της ημέρας. Άλλωστε, αυτό δεν μας λένουν τόσο καιρό οι διάφοροι ειδικοί και δημοσιογράφοι ότι ο κόσμος κουράστηκε και πρέπει να γίνει χαλάρωση των μέτρων; Πράγματι, ο κόσμος κουράστηκε. Οι πιστοί δεν κουράστηκαν; Οι πιστοί δεν είναι κόσμος;»

4.4 Ανάλυση της ιστοσελίδας www.pemptousia.gr

Επόμενη ιστοσελίδα που μελετήθηκε είναι η www.pemptousia.gr από την Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου (IMMB). Η ιστοσελίδα έχει μεγάλη εμβέλεια σε χρήστες καθώς παρέχει τη δυνατότητα χρήσης σε 4 διαφορετικές γλώσσες: Ελληνικά, Αγγλικά, Ρουμάνικα και Αραβικά.

Ο ιστότοπος βασίζεται σε τρεις πυλώνες -Ορθοδοξία, Πολιτισμός και Επιστήμες- και παρέχει ένα πλήθος άρθρων στους αναγνώστες. Οι καρτέλες που μπορεί να επιλέξει ο επισκέπτης είναι Πολιτισμός, Επιστήμες, Ορθοδοξία, Παιδικά, Αγιορείτικος λόγος, Οπτικοακουστικό Υλικό, Ψαλτική Πύλη, Newsletter, επικοινωνία και ευρετήριο.

Στη δεξιά πλευρά της σελίδας δίνεται η δυνατότητα ο χρήστης να παρακολουθήσει το ραδιόφωνο, την τηλεόραση της ιστοσελίδας με εκκλησιαστικό πρόγραμμα καθώς και την ψηφιακή βιβλιοθήκη, όπου εκεί υπάρχουν επιστημονικά άρθρα και βιβλία από Θεολόγους, τόσο για online διάβασμα, όσο και για αγορά πατώντας στο εικονίδιο «Εκδόσεις IMMB», μέσω ενός απλού κλικ στα αντίστοιχα εικονίδια. Στη συντακτική ομάδα της ιστοσελίδας εντοπίζονται πλήθος επιστημόνων που κατέχουν θέσεις καθηγητών, διεθνών και Ελληνικών πανεπιστημίων, με αντικείμενα από Εγκληματολογία, Αστροφυσική, Αγγειοχειρουργικής, Γεωπονία, Ωτορινολαρυγγολογία, Φυσική, Νομική, Θεολογία, Μηχανολογία, Εφαρμοσμένη Εδαφολογία, Αρχιτεκτονική, Μικροηλεκτρονική, Οργανική Χημεία, δείχνοντας, έτσι, την αξιοπιστία της ιστοσελίδας και το εύρος των θεμάτων που μπορεί να βρει ο αναγνώστης.

Υπάρχει ενημερότητα των πληροφοριών της ιστοσελίδας ενώ η οργάνωση της ιστοσελίδας είναι αρκετά σωστή αλλά εξαιτίας του πλήθους των θεμάτων που καλύπτει μπορεί μερικές φορές να δυσκολεύει τον αναγνώστη. Η πλοήγηση στα διάφορα μέρη είναι αρκετά εύκολη ενώ έχει ξεχωριστή καρτέλα «ευρετήριο» όπου μπορεί να γίνει αναζήτηση με βάση τον συγγραφέα ή την κατηγορία που επιθυμεί. Υπάρχει σύνδεσμος για επιστροφή στην αρχική σελίδα που βοηθάει αρκετά στην εύκολη πλοήγηση του ιστότοπου. Η ιστοσελίδα διαθέτει και υπερσυνδέσμους για εφαρμογές στο κινητό για όλα τα λογισμικά (ios, Android) ώστε οι χρήστες να είναι πάντα ενημερωμένοι.

Στην εύρεση άρθρων σχετικά με την πανδημία και Covid-19 πραγματοποιήθηκε αναζήτηση με τις λέξεις κλειδιά «Πανδημία» και «Covid-19». Βρέθηκαν 440 άρθρα

που περιείχαν τη λέξη πανδημία είτε στον τίτλο είτε στο περιεχόμενο του άρθρου. Από την άλλη πλευρά, η λέξη κλειδί «Covid-19» εμφάνισε μόνο 70 αποτελέσματα, τα περισσότερα, των οποίων, ήταν ένα υποσύνολο της πρώτης αναζήτησης και για αυτό το λόγο εξετάστηκαν μόνο τα άρθρα με τη λέξη κλειδί «Πανδημία». Σημειωτέον ότι σε αρκετά άρθρα με διαφορετικό θέμα, όπου ο συγγραφέας στο τέλος του άρθρου επεσήμανε και ευχόταν τη λήξη της πανδημίας, συνυπολογίζονταν στα αποτελέσματα της αναζήτησης. Το παρακάτω γράφημα παρουσιάζει το σύνολο των άρθρων, ανά τρίμηνο, κατά τα έτη 2020 και 2021, που περιέχουν είτε τον όρο Covid, είτε τον όρο Πανδημία.

Γράφημα 4.4: Αναρτήσεις άρθρων με λέξεις κλειδιά (Covid ή Πανδημία) στο www.pemptousia.gr (Ημερομηνία ανάκτησης 07/05/2022)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 4.5 Πίνακας με τον αριθμό των αναρτήσεων για την ιστοσελίδα
rempptousia.gr

Covid Εποχή <i>Μάρτιος 2020 - Φεβρουάριος 2021</i>		Προ Covid Εποχή <i>Μάρτιος 2019- Φεβρουάριος 2020</i>		Μεταβολή
Μαρ-20	141	Μαρ-19	68	
Απρ-20	126	Απρ-19	87	
Μαϊ-20	159	Μαϊ-19	65	
Ιουν-20	136	Ιουν-19	60	
Ιουλ-20	126	Ιουλ-19	72	
Αυγ-20	112	Αυγ-19	79	
Σεπ-20	131	Σεπ-19	107	
Οκτ-20	149	Οκτ-19	85	
Νοε-20	179	Νοε-19	89	
Δεκ-20	145	Δεκ-19	87	
Ιαν-21	136	Ιαν-20	91	
Φεβ-21	131	Φεβ-20	84	
Σύνολο Αναρτήσεων	1671	Σύνολο Αναρτήσεων	974	+73%
Κατά μέσο όρο/ μήνα	139,3	Κατά μέσο όρο/μήνα	81,2	

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Από το γράφημα 4.4 διαπιστώνεται ότι οι περισσότερες αναρτήσεις εμφανίζονται τη περίοδο μετά την εμφάνιση του κορωνοϊού, δηλαδή μετά τον Μάρτιο του 2020. Αξιοσημείωτο είναι ότι η αύξηση του αριθμού των αναρτήσεων είναι αρκετά σταθερή σε κάθε μήνα γεγονός που βεβαιώνει την απρόσκοπτη λειτουργία της ιστοσελίδας ακόμα και μετά το lockdown.. Στον πίνακα φαίνεται και αριθμητικά η αύξηση του αριθμού των αναρτήσεων που είναι της τάξεως 71.5 % ενώ κατά μέσο όρο ο αριθμός των αναρτήσεων αυξήθηκαν από 81 στις σχεδόν 140 αναρτήσεις.

Όλες οι αναρτήσεις αφορούσαν άρθρα με σκοπό την εμπύχωση των ανθρώπων στο καιρό της πανδημίας. Η ιστοσελίδα αρκετά εξοικειωμένη με την πλατφόρμα zoom πραγματοποιεί διαδικτυακή ημερίδα σε συνεργασία με το τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα: «Πίστη, ελπίδα και όραμα στον καιρό της πανδημίας».

Πολλά θέματα αναπτύσσονται μετά την πανδημία για το αν πρέπει να κλείσουν οι εκκλησίες, αν η θεία κοινωνία μεταδίδει μικρόβια, αν ο εμβολιασμός είναι δεκτός από την εκκλησία. Ο π. Θεόδωρος Μπατάκας πρόεδρος του Σ.Σ.Κ. Βόλου ο «Εσταυρωμένος» αναφέρεται σε ένα προσωπικό γεγονός και εκφράζει την γνώμη του για το κλείσιμο των ναών. Ο ίδιος συγκλονίζεται με τα πρωτόγνωρα συναισθήματα

που βίωσε για την λειτουργία των ναών χωρίς πιστούς. Συγκεκριμένα αναφέρει « Ήταν 2:15' μετά τα μεσάνυχτα, λίγο μετά την απόλυση της Θείας Λειτουργίας της Κυριακής του Πάσχα. Κρατώντας το φαναράκι μου με το άγιο φως, εξήλθα από το Ναό έχοντας αντικρουόμενα συναισθήματα. Χαρά, για το γεγονός της Αναστάσεως, που ζήσαμε κατά τη Θεία Λειτουργία, και λύπη για την απουσία του λαού από το μεγάλο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Η ιερατική μου ψυχή βίωνε έντονα την χαρμολύπη... Κάποια στιγμή και μόλις πάτησα το πόδι μου στο αδειανό προαύλιο του Ναού μας, και χωρίς ν' αντιληφθώ την παρουσία κάποιων συνανθρώπων μας, άκουσα μια δυνατή φωνή που έλεγε:– Σήμερα, εγκληματήσατε! Λειτουργήσατε μόνοι σας κι εμείς μείναμε απ' έξω! Γιατί το κάνατε; Δεν μας κοινωνήσατε! Αυτό δεν το θέλει ο Θεός...Ένας εκ των συλλειτουργών ιερέων, που με συνόδευε, προσπάθησε με ήρεμο τρόπο, να του εξηγήσει πως είχαν τα πράγματα. Αλλ' εκείνος συνέχισε να φωνάζει έντονα επαναλαμβάνοντας τα ίδια λόγια: – Εγκληματήσατε...Την ίδια ώρα, όμως, με πλησίασε με ευγένεια ένας άλλος ετέρος της αναπάντεχης νυκτερινής συντροφιάς και μου πρόσφερε 10 ευρώ λέγοντάς μου: – Πάτερ μου, πάρε αυτό το χαρτονόμισμα για να το δώσεις σε κανένα φτωχό... Εσύ γνωρίζεις αυτούς που έχουν ανάγκη καλύτερα από μένα. Συγκλονίστηκα! Είμαι σίγουρος, πως ο Αναστάς Κύριος εκτίμησε περισσότερο αυτή την ευλογημένη πράξη και όχι την σκληρότατη αντίδραση του πρώτου νυκτερινού επισκέπτη...Όλοι πονέσαμε για το κλείσιμο των Ιερών Ναών -λόγω των έκτακτων μέτρων που έλαβε η ελληνική κυβέρνηση, λόγω κορωνοϊού- και για την ακούσια αποχή από το Ποτήριο της Ζωής».

“Σήμερα... εγκληματήσατε”!

23 Απριλίου 2020

Ο π. Θεόδωρος Μπατάκας είναι πρόεδρος του Σ.Σ.Κ. Βόλου ο «Εσταυρωμένος»*

Εικόνα 4.11: Άρθρο από την ιστοσελίδα [pemptousia](https://www.pemptousia.gr) για το κλείσιμο των ιερών ναών

Πηγή: <https://www.pemptousia.gr/2020/04/simera-egklimatisate/>

Από την άλλη πλευρά, ο π. Ανδρέας Αγαθοκλέους περιγράφει ένα γεγονός από ένα ιατρό άλλης θρησκείας που προτρέπει τον κόσμο να λαμβάνει τη θεία κοινωνία για να σωθεί. Ο πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Δορμπαράκης αναφέρει τον διχασμό που δημιουργήθηκε στους κόλπους της εκκλησίας για τον εμβολιασμό ενάντια στον Covid-19 ενώ ο Μητροπολίτης Φθιώτιδος σε συνέντευξή του αναφέρει *«Πονάει η καρδιά μου, βλέπω να φεύγουν νέοι άνθρωποι, παιδιά να μένουν ορφανά»*.

Orthodoxia / Συνεντεύξεις

Μητροπολίτης Φθιώτιδος Συμεών: «Πονάει η καρδιά μου, βλέπω να φεύγουν νέοι άνθρωποι, παιδιά να μένουν ορφανά»

15 Δεκεμβρίου 2021

Για τη "δίνη" της πανδημίας του κορωνοϊού που ταλαιπωρεί την ανθρωπότητα και την πατρίδα μας, την "πανδημία" αγάπης που έχει κηρύξει προκειμένου να ενισχυθεί το έργο της Μητροπόλεως, αλλά και την οικολογία μίλησε αποκλειστικά στο Πρακτορείο "ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ" (ore.gr) ο Μητροπολίτης Φθιώτιδος κ. Συμεών.

Orthodoxia / Πνευματική ζωή
π. Ανδρέας Αγαθοκλέους

Τώρα, να κοινωνούμε ή όχι;

9 Ιανουαρίου 2021

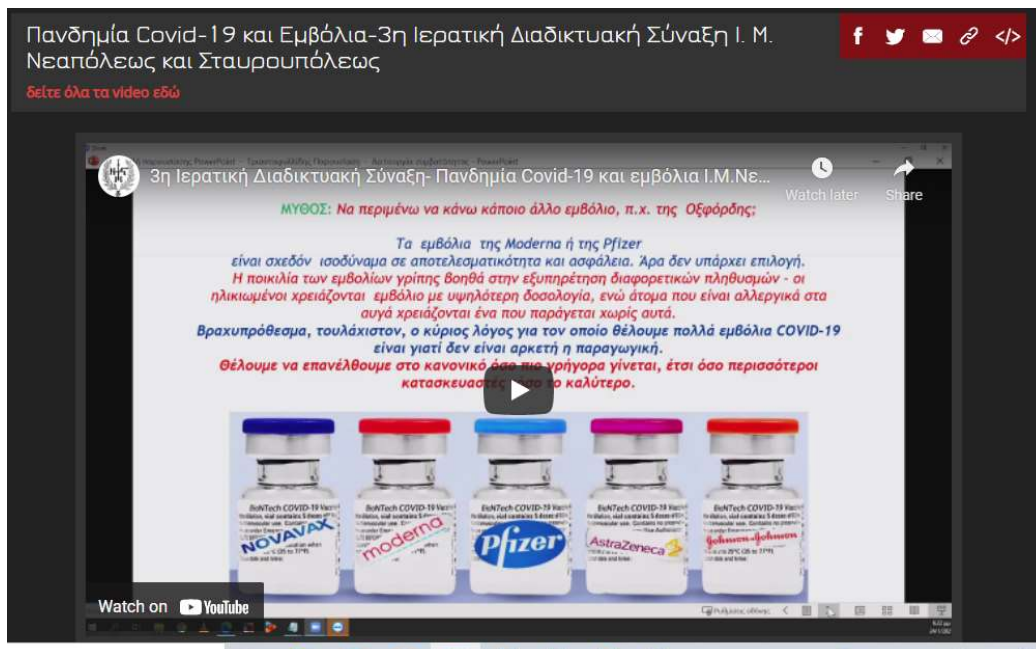
Πολύς λόγος γίνεται, από τότε που άρχισε η πανδημία του κορωνοϊού, αν η Θεία Κοινωνία μεταδίδει ή όχι μικρόβια και κατ' επέκταση αν πρέπει οι χριστιανοί να κοινωνούν ή όχι την περίοδο αυτή.

Εικόνα 4.12: Άρθρα από την ιστοσελίδα [pemptousia](https://www.pemptousia.gr) με απόψεις για την πανδημία από τον Μητροπολίτη Φθιώτιδος Συμεών και τον π. Αγαθοκλέους

Πηγή: <https://www.pemptousia.gr/2021/12/mitropolitiss-ftiotidos-simeon-ponai-i-kardia-mou-vlepona-fevgoun-nei-anthropi-pedia-na-menoun-orfana/>

<https://www.pemptousia.gr/2021/01/tora-na-kinonoume-i-ochi/>

Τέλος η ιστοσελίδα παραθέτει σε μορφή youtube σύνδεσης την Τρίτη ιερατική διαδικτυακή σύναξη Ι Μ Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως που μιλάει ο Σεβασμιώτατος μητροπολίτης Μεσογαίας Νικόλαος για τα εμβόλια και την πανδημία Covid-19.

Εικόνα 4.13: Βίντεο από την 3^η ιερατική διαδικτυακή σύναξη περί των εμβολίων με ομιλητή τον Μητροπολίτη Μεσογαίας

Πηγή: <https://www.pemptousia.gr/video/pandimia-covid-19-ke-emvolia-3i-ieratiki-diadiktiaki-sinaxi-i-m-neapoleos-ke-stavroupoleos/>

5^οΚεφάλαιο. Αποτελέσματα

5.1 Αποτελέσματα για την Αξιολόγηση της Δομής των Ιστοσελίδων: Πρώτο ερευνητικό ερώτημα

Για την αξιολόγηση της δομής των ιστοσελίδων διαμορφώθηκαν τρεις μεγάλες κατηγορίες, η αξιοπιστία, η χρηστικότητα και η εξωστρέφεια των ιστοσελίδων. Πιο αναλυτικά, η αξιοπιστία περιλαμβάνει την έγκαιρη ενημερότητα των άρθρων και των αναρτήσεων των ιστοσελίδων καθώς επίσης και την απουσία ανενεργών συνδέσμων που οδηγούν τον χρήστη σε μη υπαρκτό περιεχόμενο. Η χρηστικότητα βασίζεται σε παροχή επιλογών κατά την χρήση της, όπως για παράδειγμα, η αλλαγή της γλώσσας, η μπάρα αναζήτησης καθώς και η μη ύπαρξη διαφημίσεων μη θρησκευτικού περιεχομένου που μπορεί να δυσκολεύουν τον αναγνώστη στην πλοήγηση του. Τέλος, η εξωστρέφεια έγκειται στο γεγονός της δυνατότητας του χρήστη για κοινοποίηση του άρθρου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, με σκοπό την δημοσιοποίηση του άρθρου, όπως και η δυνατότητα δημιουργίας σχολίου που επιτρέπει στον αναγνώστη να σχολιάσει την αρθρογραφία.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται η αξιολόγηση της δομής της κάθε ιστοσελίδας καθώς και η βαθμολογία για τις παραπάνω κατηγορίες. Η επιλογή των κριτηρίων βασίστηκε σε προηγούμενες μελέτες θρησκευτικών ιστοσελίδων (Γιοχάλα, 2021), ενώ η βαθμολογία στηρίζεται στις κατωτέρω παραδοχές:

- Ενημερότητα: Στη περίπτωση που δεν υπάρχει ημερήσια ανάρτηση την ημέρα της πλοήγησης, ο βαθμός είναι 0.
- Διαφημίσεις: Στη περίπτωση που υπάρχουν διαφημίσεις χωρίς θρησκευτικό υπόβαθρο, ο βαθμός είναι 0.
- Μη ενεργοποιημένα links: Στη περίπτωση που δεν υπάρχουν ενεργά άρθρα πατώντας στον αντίστοιχο σύνδεσμο, ο βαθμός είναι 0.
- Επιλογή Αναζήτησης: Στη περίπτωση που δεν υπάρχει χώρος για αναζήτηση άρθρου με λέξεις κλειδιά, ο βαθμός είναι 0.
- Αλλαγή Γλώσσας: Δεν υπάρχει επιλογή για εναλλαγή γλώσσας. Στη περίπτωση που υπάρχουν πάνω από τρεις γλώσσες τότε ο βαθμός είναι 2.

- Κοινοποίηση Άρθρου: Στη περίπτωση που δεν υπάρχει δυνατότητα κοινοποίησης του άρθρου, ο βαθμός είναι 0.

Πίνακας 5.1: Αξιολόγηση της δομής της κάθε ιστοσελίδας

	Κριτήρια Αξιολόγησης	Ecclesia	Pentapostagma	Pemptousia	Romfaia
Αξιοπιστία	Ενημερότητα	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1	Όχι / 0
	Μη ενεργοποιημένα Links	Όχι / 1	Όχι / 1	Όχι / 1	Ναι / 0
Χρησιμότητα	Διαφημίσεις	Όχι / 1	Ναι / 0	Όχι / 1	Ναι / 0
	Επιλογή Αναζήτησης	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1
	Αλλαγή Γλώσσας	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 2	Όχι / 0
Εξωστρέφεια	Κοινοποίηση Άρθρου	Όχι / 0	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1
	Δυνατότητα Σχολίων	Όχι / 0	Ναι / 1	Όχι / 0	Ναι / 1
	Βαθμολογία	5/8	6/8	7/8	3/8

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Από τον ανωτέρω πίνακα προκύπτει ότι στην κατηγορία αξιοπιστία μόνο μία ιστοσελίδα, η Romfaia.gr, φάνηκε να εμφανίζει μη ενεργούς συνδέσμους που δεν περιείχαν περιεχόμενο αφήνοντας τον χρήστη μη ικανοποιημένο. Όσον αφορά την ενημερότητα των άρθρων των ιστοσελίδων, παρατηρήθηκε ότι όλες οι ιστοσελίδες φαίνεται να έχουν ημερήσια επικαιροποίηση του περιεχομένου τους με διαφορετική, βέβαια, συχνότητα εμφάνισης των άρθρων σε κάθε μία από αυτές. Πιο συγκεκριμένα, στην ιστοσελίδα Ecclesia.gr η συχνότητα εμφάνισης των άρθρων φαίνεται να είναι σε εξάρτηση με τις ανακοινώσεις – χειρισμούς της κυβέρνησης για τον Covid και την στάση τις κυβέρνησης στην πανδημία. Στην ιστοσελίδα Pentapostagma.gr υπάρχει αρκετά μεγάλη συχνότητα παρουσίασης άρθρων, καλύπτοντας αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διάφορες γνώμες αλλά και ένα μεγάλο εύρος άλλων πηγών. Σε αντίθεση με την ιστοσελίδα Pentapostagma.gr, στην ιστοσελίδα Romfaia.gr δεν φαίνεται να υπάρχει μεγάλη συχνότητα άρθρων, αφού υπάρχουν χρονικά διαστήματα όπου δεν δημοσιεύονται άρθρα. Τέλος, στη σελίδα Pemptousia.gr υπάρχει μία μέτρια συχνότητα παρουσίασης άρθρων για τον Covid.

Όσον αφορά την επόμενη κατηγορία, την χρησιμότητα της ιστοσελίδας, οι δύο ιστοσελίδες, η Romfaia.gr και το Pentapostagma.gr εμφανίζουν διαφημίσεις, που δεν περιλαμβάνουν θρησκευτικό περιεχόμενο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο χρήστης να

δυσκολεύεται κατά τη διαδικασία της πλοήγησής του. Από την άλλη πλευρά, η ιστοσελίδα Pemptousia.gr και Ecclesia.gr παρουσιάζουν διαφημιστικό υλικό, το οποίο περιλαμβάνει ζητήματα θρησκευτικού υποβάθρου, σύμφωνα με τις προτιμήσεις του χρήστη.

Επίσης, στην χρηστικότητα περιλαμβάνεται και η επιλογή Αναζήτηση για την εύρεση του άρθρου με βάση τις λέξεις κλειδιά. Η δυνατότητα αυτή φαίνεται να υπάρχει και στις τέσσερις μελετώμενες ιστοσελίδες. Επιπλέον, σε ότι αφορά τη δυνατότητα της αλλαγής της γλώσσας και της επιλογής μιας άλλης, είναι αξιοσημείωτο ότι η Pemptousia.gr παρέχει τη δυνατότητα επιλογής τεσσάρων διαφορετικών γλωσσών διευρύνοντας το σύνολο των χρηστών που μπορεί να χρησιμοποιήσει τον ιστότοπο. Αντιθέτως, η Romfaia.gr δεν περιλαμβάνει καμία δυνατότητα αλλαγής της γλώσσας, ενώ οι υπόλοιπες δύο σελίδες επιτρέπουν την αλλαγή αλλά μόνο σε μία ξένη γλώσσα.

Τέλος, στην κατηγορία εξωστρέφεια, η μόνη ιστοσελίδα που δεν παρέχει τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης με τον κοινό χρήστη είναι η επίσημη εκκλησία της Ελλάδος. Έτσι, η ιστοσελίδα Ecclesia.gr δεν επιτρέπει την κοινοποίηση του άρθρου ούτε τη δυνατότητα Σχολίων. Η Pemptousia.gr, από την άλλη πλευρά, ενώ δίνει τη δυνατότητα για κοινοποίηση, δεν επιτρέπει τα σχόλια, ενώ οι ιστοσελίδες Pentapostagma.gr και Romfaia.gr δίνουν τη δυνατότητα συνολικά και για σχολιασμό από τον χρήστη και για την έναρξη διαλόγου, όπως και για την κοινοποίηση των άρθρων.

Επιπρόσθετα, η αξιολόγηση της δομής της κάθε ιστοσελίδας ολοκληρώθηκε με την αξιολόγηση με βάση την δυνατότητα σύνδεσης με ΤΠΕ. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται η αντίστοιχη βαθμολογία για όλες τις κατηγορίες των ψηφιακών μέσων που έχουν επιλεγεί.

Η βαθμολογία στηρίζεται στις κατωτέρω παραδοχές:

- Ραδιόφωνο: Στη περίπτωση που υπάρχει σύνδεσμος που οδηγεί στο άνοιγμα ραδιοφωνικού καναλιού, ο βαθμός είναι 1.
- Τηλεόραση: Στη περίπτωση που υπάρχει σύνδεσμος που οδηγεί σε άνοιγμα τηλεοπτικού καναλιού ο βαθμός είναι 1.
- Youtube: Στη περίπτωση που υπάρχει σύνδεσμος που οδηγεί σε ενεργά βίντεο, ο βαθμός είναι 1.

- Φωτογραφικό υλικό: Στη περίπτωση που υπάρχει φωτογραφικό υλικό, ο βαθμός είναι 1.
- Μέσα κοινωνικής δικτύωσης: Στη περίπτωση που υπάρχουν τα εικονίδια με τα αντίστοιχα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τότε ο βαθμός είναι 1.
- Ψηφιακά newsletter: Στη περίπτωση που υπάρχει δυνατότητα εγγραφής για αποστολή ψηφιακού υλικού στο email του χρήστη, ο βαθμός είναι 1.

Πίνακας 5.2: Αξιολόγηση της δομής της κάθε ιστοσελίδας με βάση τη χρήση ΤΠΕ κατά την περίοδο COVID

ΤΠΕ	Ecclesia.gr	Pentapostagma.gr	Pemptousia.gr	Romfaia.gr
Ραδιόφωνο	Ναι / 1	Όχι / 0	Ναι / 1	Όχι / 0
Τηλεόραση (TV)	Όχι / 0	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1
Youtube	Όχι / 0	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1
Φωτογραφικό Υλικό	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1
Μέσα κοινωνικής δικτύωσης	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1
Ψηφιακά newsletter	Όχι / 0	Ναι / 1	Ναι / 1	Όχι / 0
Βαθμολογία	3/6	5/6	6/6	4/6

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Από τον ανωτέρω πίνακα προκύπτει ότι η ιστοσελίδα ecclesia.gr χρησιμοποιεί τα λιγότερα ψηφιακά εργαλεία για να ενημερώσει τον επισκέπτη κατά τη χρήση της ιστοσελίδας. Το ραδιόφωνο αποτελεί το μόνο μέσο με ζωντανή σύνδεση και δυνατότητα να παρακολουθήσει ο χρήστης τις ιερές ακολουθίες εκπομπές κτλ ενώ αντίθετα οι ιστοσελίδες pentapostagma και romfea δεν το παρέχουν καθόλου. Όσον αφορά το φωτογραφικό υλικό αλλά και τη δυνατότητα σύνδεσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όλες οι ιστοσελίδες παρέχουν την δυνατότητα διευκολύνοντας τον αναγνώστη στη πλοήγηση του στην κάθε ιστοσελίδα.

Όσον αφορά την χρήση ψηφιακής τηλεόρασης ή καναλιού στο youtube παρέχεται σε όλες τις ιστοσελίδες πλην της ιστοσελίδας Ecclesia.gr που φαίνεται να έχει ένα διαφορετικό ρόλο σε σχέση με τις άλλες ιστοσελίδες.

Οι ιστοσελίδες remptousia και pentapostagma φαίνεται να χρησιμοποιούν την πλατφόρμα Youtube για να παρουσιάσουν τα θέματα τους, συνεντεύξεις ακολουθίες και άλλα, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την μελέτη του Gauchachs που δείχνει μεγάλη αύξηση της πλατφόρμας μετά την πανδημία εξαιτίας του ότι μπορεί να

προσομοιάσει καλύτερα την ζωντανή σύνδεση. Από την άλλη πλευρά, η ιστοσελίδα romfea.gr, παρόλο που εμφανίζει βίντεο μέσω youtube, η αξιοπιστία και η ευχρηστότητα της ιστοσελίδας δεν βοηθάει στην τελική εμφάνιση της ιστοσελίδας.

5.2 Αποτελέσματα για την Αξιολόγηση της συχνότητας των αναρτήσεων στις ιστοσελίδες την περίοδο του Covid: Δεύτερο ερευνητικό ερώτημα

Για την αξιολόγηση της συχνότητας των αναρτήσεων κατά την περίοδο της πανδημίας που αφορά το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα της εργασίας μελετήθηκε το πλήθος των αναρτήσεων για κάθε ιστοσελίδα και συγκρίθηκε με αντίστοιχη περίοδο πριν την πανδημία με σκοπό την διερεύνηση των επιπτώσεων που δημιούργησε η πανδημία και το lockdown στην δραστηριότητα της κάθε ιστοσελίδας.

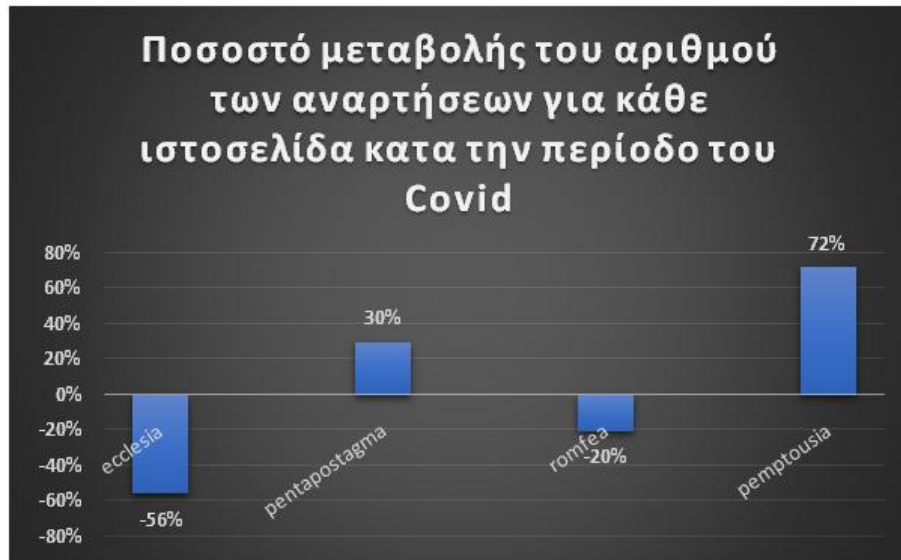
Στο γράφημα 5.1 φαίνεται το ποσοστό μεταβολής του αριθμού των αναρτήσεων για κάθε ιστοσελίδα συγκρίνοντας τις δύο χρονικές περιόδους. Για τη περίπτωση της ιστοσελίδας remptousia.gr εμφανίζεται μια αύξηση της τάξης του 72%, η μεγαλύτερη που παρατηρείται από τις μελετώμενες ιστοσελίδες. Η αύξηση αυτή οφείλεται κυρίως στην επιπλέον ανάρτηση άρθρων και θεμάτων που αφορούν τον κορωνοϊό χωρίς να επηρεάζεται η δραστηριότητα που είχε η ιστοσελίδα πριν εμφανιστεί η πανδημία. Επιπρόσθετα, ο εγκλεισμός λόγω της πανδημίας έδωσε την δυνατότητα να «παρέχει» περισσότερο ελεύθερο χρόνο στην επιστημονική ομάδα των συντακτών της ιστοσελίδας ώστε να προσθέσει νέα άρθρα αλλά και να διοργανώσει συνάξεις, συνεντεύξεις και ομιλίες με θρησκευτικούς Ιεράρχες για την περίοδο του εγκλεισμού. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ιστοσελίδα ήταν αρκετά καλά σχεδιασμένη για να υποδεχτεί την πανδημία αφού χρησιμοποίησε όλα τα ψηφιακά εργαλεία που διέθετε με αποτέλεσμα να διευκολύνει το έργο της ιστοσελίδας.

Αύξηση της συχνότητας των αναρτήσεων παρουσιάζεται και στη ιστοσελίδα pentapostagma.gr αλλά σε μικρότερο βαθμό με ποσοστό 30%. Η ιστοσελίδα αυξάνει την δραστηριότητα της, με αναρτήσεις που αφορούν την πανδημία και το νέο φονικό ιό, χωρίς να επηρεάζεται το έργο της σε σύγκριση με πριν την πανδημία. Τα θέματα που αναρτώνται παρόλο που έχουν ένα μεγάλο εύρος θεμάτων περιορίζονται ωστόσο στον ειδησεογραφικό χαρακτήρα εστιάζοντας κυρίως σε θέματα που απασχολούν τους πιστούς ή καυτηριάζοντας πολλές φορές και επιλογές της Κυβέρνησης ή της Εκκλησίας για την διαχείριση της πανδημίας. Στη ψηφιακή τηλεόραση της

ιστοσελίδας διατίθεται το κανάλι youtube που διαθέτει βίντεο με πολλά θέματα της ειδησεογραφίας αλλά μόνο για ενημέρωση.

Η ιστοσελίδα romfea.gr εμφανίζει μια συνολικά μικρή μείωση της δραστηριότητας με βάση τον αριθμό των αναρτήσεων της. Παρ' όλα αυτά στο Γράφημα 4.3 η μείωση της δραστηριότητας εστιάζεται στους πρώτους μήνες μετά την έξαρση της πανδημίας και του lockdown εμφανίζοντας μειωμένο αριθμό αναρτήσεων και εστιάζοντας κυρίως σε ανακοινώσεις προς τους πιστούς επιβεβαιώνοντας ότι η πανδημία επηρέασε αρκετά την δραστηριότητα της ιστοσελίδας. Η επιστροφή της δραστηριότητας εμφανίζεται κατά τους καλοκαιρινούς μήνες όπου η δραστηριότητα επιστρέφει στα επίπεδα προ πανδημίας. Στη συνέχεια δεν υπάρχει μια καθαρή τάση αύξησης ή μείωσης του αριθμού των αναρτήσεων δείχνοντας ότι η ιστοσελίδα προσπαθεί να συμπεριλάβει τα νέα δεδομένα της πανδημίας ώστε να συμπεριλάβει στις αναρτήσεις της και τα θέματα του κορωνοϊού.

Από την άλλη μεριά η ιστοσελίδα που παρουσίασε την πιο έντονη μείωση της συχνότητας των αναρτήσεων ήταν η ecclesia.gr, δείχνοντας ότι η πανδημία επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις δραστηριότητες της ιστοσελίδας πάνω από το μισό της δραστηριότητας πριν την πανδημία. Αυτό κυρίως οφείλεται στο ότι το έργο της Εκκλησίας περιορίζεται στην ενημέρωση του έργου της Εκκλησίας. Μετά τον περιορισμό της εξόδου λόγω εφαρμογής lockdown, το έργο της Εκκλησίας μηδενίστηκε χωρίς να τροφοδοτεί την ιστοσελίδα με ανακοινώσεις ενώ στις ενημερώσεις περιορίστηκε αρκετά στις αποφάσεις τις ΔΙΣ και μηνύματα του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερώνυμου.

Γράφημα 5.1: Ραβδόγραμμα του ποσοστού μεταβολής του αριθμού των αναρτήσεων για κάθε ιστοσελίδα.

5.3 Αξιολόγηση περιεχομένου Ιστοσελίδων: Τρίτο ερευνητικό ερώτημα

Είναι εύκολα αντιληπτό ότι οι θρησκευτικές ιστοσελίδες θεώρησαν σκόπιμο να ενημερώσουν τους πιστούς αναφορικά με τη νέα πραγματικότητα που διαμόρφωσε η πανδημία του κορωνοϊού. Με άλλα λόγια, οι ίδιοι προσαρμοζόμενοι στις επιταγές της νέας «ψηφιακής κοινωνίας» δημιούργησαν, με τη σειρά τους ηλεκτρονικούς θρησκευτικούς ιστότοπους για την εύκολη πρόσβαση του ποιμνίου τους στις διδαχές της Εκκλησίας για τη δύσκολη αυτή για την ανθρωπότητα εποχή.

Από την ερευνητική προσέγγιση των ιστοσελίδων προκύπτει ότι το σύνολο των θρησκευτικών ιστοσελίδων επεδίωξε να καλύψει όλες τις πτυχές της πανδημίας, ασχολούμενοι με επιμέρους ζητήματα που προέκυψαν λόγω αυτής. Έτσι, εκτός από την γενική επισκόπηση της πανδημίας και του κορωνοϊού, οι θρησκευτικές ιστοσελίδες ενεπλάκησαν και σε μία ρητορική, αναφορικά με τον επιβαλλόμενο εμβολιασμό εκφράζοντας την θέση της Εκκλησίας σχετικά με την χρησιμότητα και την αναγκαιότητα της εφαρμογής του.

Ειδικότερα, το θέμα του εμβολιασμού φαίνεται να δίχασε και ένα μεγάλο μέρος των θρησκευόμενων πολιτών, οι οποίοι κατέφυγαν στους ιερωμένους τους για διδαχή, με αποτέλεσμα οι θρησκευτικές ιστοσελίδες να προβούν και εκείνες στην

εξέταση του ζητήματος. Έτσι, γίνεται αντιληπτό ότι όλοι οι διαδικτυακοί τόποι της Εκκλησίας έκριναν απαραίτητο να φέρουν στο προσκήνιο και την θέση τους για τον εμβολιασμό του κορωνοϊού, δίνοντας στους θρησκευόμενους περαιτέρω πληροφορίες για τη στάση της στο μεσοδιάστημα της χαλεπούς αυτής πραγματικότητας.

Εν συνεχεία, η πλειοψηφία των ιστοσελίδων ασχολήθηκε και με τις εγκυκλίους και τις αποφάσεις που εξέδωσε η Εκκλησία κατά τη διάρκεια των τριών χρόνων της πανδημίας, αναρτώντας, παράλληλα, και άρθρα με επιστημονικό και θεολογικό περιεχόμενο. Ελέγχοντας το σύνολο των επικυρωμένων ιστοσελίδων της θρησκευτικής ηλεκτρονικής κοινότητας, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι σημαντική θέση στην ανάλυση και την δημοσίευση άρθρων επιστημονικής και θεολογικής θεματολογίας πραγματοποιήθηκε κυρίως από την σελίδα Pemptousia.gr, στη συγγραφή των οποίων συμμετείχε μία μεγάλη ομάδα επιστημόνων αλλά και καταξιωμένοι, πνευματικά Ιεράρχες της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Έτσι, η διαδικτυακή πλατφόρμα του Pemptousia.gr, δημοσιοποιεί άρθρα κυρίως επιστημονικά, που διακρίνονται για την λόγια παράθεση των δεδομένων που αναλύονται και συγγράφονται από ομότιμους καταξιωμένους καθηγητές. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα άρθρα με επιστημονικό τυπικό περιεχόμενο φαίνεται να παρουσιάζουν τα γεγονότα αντικειμενικά, χωρίς ο γράφων να λαμβάνει θετική ή αρνητική στάση απέναντι σε θέματα της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Τέλος, σε ένα μικρό ποσοστό των θρησκευτικών ιστοσελίδων, υπήρξε δημοσιογραφική μνεία στα γεγονότα που λάμβαναν χώρα σε τοπικό επίπεδο κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Στην παρουσίαση αυτής της θεματολογίας, κεντρική θέση κατείχαν οι ιστοσελίδες Pentapostagma.gr και Romfaia.gr, οι οποίες θεώρησαν απαραίτητο οι πιστοί να ενημερώνονται σφαιρικά για την νέα πραγματικότητα και να είναι πλήρως πληροφορημένοι για τις περαιτέρω προεκτάσεις του κορωνοϊού στο επίπεδο της τοπικής κοινωνίας. Ως εκ τούτου, ο σκοπός των άρθρων στην ιστοσελίδα Pentapostagma.gr φαίνεται να είναι περισσότερο ενημερωτικός, αφού αναδεικνύει διάφορα θέματα, όπως: θρησκοληψία, κινδυνολογία, προφητολογίες, καταστροφολογία και διχασμό. Το ίδιο ισχύει και για την ιστοσελίδα Romfaia.gr αλλά με λιγότερο έμφαση στα άρθρα που έχουν θρησκοληπτικό χαρακτήρα. Είναι πιθανό, αυτό το είδος της δημοσιογραφίας και των ειδήσεων να προσέλκυε περισσότερους και νέους πιστούς στο διαδικτυακό περιβάλλον της θρησκευτικής ιστοσελίδας.

Στο εγχείρημα της αξιολόγησης του περιεχομένου των ιστοσελίδων χρειάζεται να αναφερθεί, τέλος, και η επίσημη θέση της διοικούσας Εκκλησίας της Ελλάδος και η δημοσίευσή της, η οποία εκφράζει την οπτική των ιεραρχών, που την συναπαρτίζουν, στο πλαίσιο της Διαρκής Ιεράς Συνόδου (ΔΙΣ). Ειδικότερα, για την κάθε απόφαση που δημοσιοποιείται από την Εκκλησία της Ελλάδος συγκροτείται η Διαρκής Ιεράς Σύνοδος, στο πόρισμα της οποίας εκφράζεται η πλευρά του συνόλου της θρησκευτικής ιεραρχίας, που συνιστά το ανώτατο διοικητικό μέρος της Εκκλησίας.

Για το λόγο αυτό, η θεματολογία αλλά και τα υφολογικά στοιχεία των άρθρων και των ανακοινώσεων δεν μπορούν να εκφεύγουν από την επισημότητα και την σοβαρότητα που επιβάλλει η παρουσία και ο ρόλος της ίδιας της Εκκλησίας της Ελλάδος στην σωστή διάδοση και μεταλαμπάδευση των αρχών της Ορθοδοξίας στους πιστούς. Με δεδομένο τα ανωτέρω, οι δικές της δημοσιεύσεις αλλά και η διαδικτυακή της δραστηριοποίηση οφείλει να γίνεται με απώτερο σκοπό την συνετή και φρόνιμη κατεύθυνση των πιστών στην απεμπόληση των παρερμηνειών και των φανατισμών σε ζητήματα αναφορικά με την εξέλιξη της πανδημίας. Έτσι, ο σκοπός των άρθρων των αναρτήσεων της, είναι να ενημερώσει τους πιστούς για την στάση της εκκλησίας, να κατευθύνει το λαό στην σωστή κατεύθυνση καθώς και να τον εμψυχώσει. Γενικότερα, η εκκλησία κινείται με επιφυλακτικότητα και διακριτικότητα χωρίς να υποχρεώνεται να εκφέρει άποψη και να περιορίσει έτσι το ακροατήριό της. Η συγκατάβαση, η καταλογή και η κατανόηση επιτρέπει να διατηρήσει την επαφή με το μεγαλύτερο, εν δυνάμει, ακροατήριό της, προβάλλοντας την θέση της ιατρικής και τον εμβολιασμό ως προσωπική επιλογή.

Στην μετάδοση της γνώσης και των αποφάσεων της επίσημης Εκκλησίας της Ελλάδος οι ιστοσελίδες Pentapostagma.gr και Romfaia.gr παραθέτουν και οι ίδιες τις ανακοινώσεις της Εκκλησίας αλλά αναφέρονται και σε μεμονωμένα γεγονότα και αποκρίσεις που συμβαίνουν σε τοπικό επίπεδο στις μητροπόλεις της ελληνικής επικράτειας, προκειμένου να προσφέρουν στους αναγνώστες τους τα θέματα της επικαιρότητας. Είναι χαρακτηριστικό, τέλος, ότι οι εν λόγω ιστοσελίδες προσφέρουν πλήθος άρθρων με πλούσια εικονογραφία και συνεχή ενημέρωση για τις εξελίξεις, προκειμένου να εισφέρουν τα θρησκευτικά ζητήματα στην ζωή του απλού πιστού.

Οι ανωτέρω διαπιστώσεις φωτίζουν τον τρόπο με τον οποίο ο Covid απασχόλησε τις θρησκευτικές ιστοσελίδες αλλά και το περιεχόμενο των αναρτήσεων τους.

Πίνακας 5.3: Κατηγοριοποίηση του περιεχομένου των αναρτήσεων των ιστοσελίδων

	Ecclesia.gr	Pentapostagma.gr	Pemptousia.gr	Romfaia.gr
Κορωνοϊός	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1
Εκκλησία	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1
Επιστήμη	Όχι / 0	Όχι / 0	Ναι / 1	Όχι / 0
Ιατρική	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1	Ναι / 1
Θρησκόληπτους	Όχι / 0	Ναι / 1	Όχι / 0	Όχι / 0

6^ο Κεφάλαιο: Συζήτηση

Αναμφίβολα η πανδημία, εξαιτίας της COVID-19, άλλαξε σε σημαντικό βαθμό την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, διαταράσσοντας τις οικονομίες, την κοινωνική ζωή, τις μαζικές μεταφορές, την εργασία και την απασχόληση, τις αλυσίδες εφοδιασμού, τον ελεύθερο χρόνο, τον αθλητισμό, τις διεθνείς σχέσεις, τα ακαδημαϊκά προγράμματα, κυριολεκτικά δηλαδή, τα πάντα. Οι εκκλησίες και οι θρησκευτικές κοινότητες δεν έμειναν αλώβητες και, κατά πάσα πιθανότητα, έχουν μεταμορφωθεί οριστικά από την πανδημία.

Ωστόσο, η ραγδαία εξάπλωση της τεχνολογίας, των πληροφοριακών μέσων και του διαδικτύου, τα τελευταία χρόνια συνέβαλε στην ενσωμάτωση στοιχείων της θρησκείας στον εικονικό χώρο του διαδικτύου, εξελίσσοντας τις θρησκευτικές κοινότητες και στο πλαίσιο των νέων τεχνολογιών.

Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, η βιβλιογραφική ανασκόπηση που προηγήθηκε, ανέδειξε ότι, αρκετοί εκκλησιαστικοί ηγέτες υποστηρίζουν ότι το διαδίκτυο αποτελεί το μοναδικό εργαλείο για τη δημιουργία μιας online εκκλησίας (Campbell, 2021). Προς αυτήν την κατεύθυνση οι ιερείς, στην προσπάθειά τους να επικοινωνούν με τους πιστούς πραγματοποίησαν εγγραφές στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (όπως πλατφόρμες Facebook, ιστότοποι, Twitter, Instagram, blog, web), στρεφόμενοι, έτσι, στη ψηφιακή μετάδοση της θείας λειτουργίας και γενικότερα της επαφής και της επικοινωνίας με τον κόσμο. Η ελληνική εκκλησία ακουλώθοντας και αυτή, σύμφωνα με την Αποστολίδου (2021), τις εξελίξεις και τα νέα δεδομένα που διαμορφώθηκαν εξαιτίας της πανδημίας, οδηγήθηκε στην αναγκαστική χρήση των ΤΠΕ για την διατήρηση σχέσης εκκλησίας πιστού. Συγκεκριμένα, το διαδίκτυο και τα κοινωνικά δίκτυα κυριάρχησαν εξαιτίας της εύκολης δημιουργίας λογαριασμού, με το facebook και το YouTube να βρίσκονται στην πρώτη επιλογή των χρηστών.

Οι ως άνω, καταγεγραμμένες στη βιβλιογραφία, διαπιστώσεις φαίνεται ότι συνάδουν, ως ένα βαθμό, με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε. Πιο συγκεκριμένα, σε ότι αφορά τα ψηφιακά εργαλεία που χρησιμοποίησαν, οι υπό μελέτη, θρησκευτικές σελίδες κατά τη διάρκεια της πανδημίας (1^ο ερευνητικό ερώτημα) διαπιστώθηκε, ότι η ιστοσελίδα της Εκκλησίας της Ελλάδος, εμφανίζεται να έχει τα λιγότερα ψηφιακά εργαλεία για τον χρήστη, εξαιτίας του ότι ο κύριος σκοπός της ιστοσελίδας είναι να προβάλλει, κυρίως, το έργο της Εκκλησίας. Αντίθετα, οι

ιστοσελίδες pentapostagma και romfea παρέχουν περισσότερα εργαλεία με κανάλια στο youtube και μαγνητοσκοπημένες. Από την άλλη πλευρά, η reptousia.gr εμφανίζει μια ολοκληρωμένη ψηφιακά ιστοσελίδα παρέχοντας ψηφιακή βιβλιοθήκη, ραδιόφωνο και τηλεόραση με ημερήσιο πρόγραμμα και συμμετοχή σε ψηφιακά συνέδρια, συνάξεις και εκπομπές με διάφορες πλατφόρμες βρίσκοντας αρκετό χώρο να εξελίξει την ψηφιακή της ταυτότητα.

Περαιτέρω, από τη βιβλιογραφία ανασκόπηση αναδείχτηκαν και προβλήματα της ψηφοποιήσης. Σύμφωνα με τον MacDonald (2020), τα μεγαλύτερα εμπόδια που εντοπίστηκαν για τη ψηφιακή μετάδοση των θρησκευτικών λειτουργιών ήταν η τεχνολογία, το κατάλληλο κλίμα στο σπίτι (MacDonald, 2020), αλλά και έλλειψη ανθρώπινου δυναμικού που έχει γνώσεις για τις πλατφόρμες του διαδικτύου (Gauxachs, 2021).

Το πρόβλημα της τεχνολογίας αναφέρεται και από την παρούσα έρευνα καθώς μπορεί να υποστηριχτεί ότι η πανδημία δεν οδήγησε όλες τις ιστοσελίδες σε αύξηση της διαδικτυακής τους δραστηριότητα (2^ο ερευνητικό ερώτημα), γεγονός που οφείλεται, κυρίως, στα ψηφιακά εργαλεία που έχει διαθέσιμα η κάθε ιστοσελίδα αλλά και στο ρόλο της κάθε ιστοσελίδας. Πιο συγκεκριμένα, η ιστοσελίδα ecclesia.gr, παρουσιάζει τη μεγαλύτερη μείωση του αριθμού των αναρτήσεων και ανακοινώσεων. Από τη διαπίστωση αυτή, σε συνδυασμό και με το προηγούμενο ερώτημα, όπου η συγκεκριμένη ιστοσελίδα παρουσιάζει τα λιγότερα ψηφιακά μέσα, συμπεραίνεται ότι η λειτουργία της ιστοσελίδας επηρεάστηκε αρκετά, εμμένοντας κυρίως σε ανακοινώσεις της διαρκούς ιεράς συνόδου για το έργο της εκκλησίας. Συνακόλουθα, η ιστοσελίδα romfaia.gr εμφανίζει μείωση του αριθμού των αναρτήσεων αλλά εμφανίζεται να επηρεάζεται σε μικρότερο βαθμό από την πανδημία γιατί δεν προβάλλει μόνο ανακοινώσεις που αφορούν τις Εκκλησίες και Ιερές μονές αλλά και θέματα που άπτονται στη εκκλησιαστική ειδησεογραφία. Επιπλέον, η ιστοσελίδα reptousia -όπου παρουσίασε τα περισσότερα ψηφιακά μέσα- ήταν η ιστοσελίδα με την μεγαλύτερη αύξηση του αριθμού των αναρτήσεων, επιβεβαιώνοντας ότι ήταν έτοιμη ψηφιακά, είχε δημιουργήσει ένα πρόσφορο έδαφος και ο ξαφνικός εγκλεισμός δεν θεωρήθηκε εμπόδιο αλλά ευκαιρία για την περαιτέρω εξέλιξη της. Τέλος, στην ιστοσελίδα pentapostagma παρουσιάστηκε εξίσου αύξηση του αριθμού των αναρτήσεων εξαιτίας της μεγάλης ποικιλίας των άρθρων αλλά και της δημοσιογραφικής φύσης των αναρτήσεων της ιστοσελίδας δίνοντας χώρο σε θέματα

που προκάλεσε η πανδημία αλλά και φλέγοντα θέματα που απασχόλησε τους πιστούς.

Ολοκληρώνοντας, σε ότι αφορά το περιεχόμενο των αναρτήσεων που έκαναν οι θρησκευτικές ιστοσελίδες, από τη βιβλιογραφία προκύπτει ότι οι ενορίες σε μεγάλο βαθμό πραγματοποιούσαν διαδικτυακές εκπομπές (Kuhle & Larsen, 2021) με στόχο να δημιουργηθεί και να τονιστεί όσο το δυνατόν περισσότερο, η οπτική ομοιότητα της διαδικτυακής επικοινωνίας με τη δια ζώσης εμπειρία (Monica, 2021). Επιπλέον, σύμφωνα με την Kuhle & Larsen (2021), το Διαδίκτυο κυκλοφορεί θρησκευτικές ιδέες με πολλούς τρόπους και μεθόδους, για παράδειγμα: ιερά κείμενα σε μορφή πολυμέσων και ιστοσελίδες εκκλησιών, διαδικτυακά θρησκευτικά κανάλια, ιστολόγια και διαδικτυακές θρησκευτικές υπηρεσίες, χρησιμοποιώντας στοιχεία θρησκευτικού περιεχομένου ή ιστορίας σε παιχνίδια υπολογιστή κ.λπ.

Προς αυτή την κατεύθυνση, από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι όλες οι ιστοσελίδες επεδίωξαν να καλύψουν τις πτυχές της πανδημίας από την δική τους σκοπιά, η κάθε μια εξαιτίας της κάθε ιδεολογίας αλλά και του ρόλου που έχει. Για παράδειγμα, η εκκλησία της Ελλάδος περιορίζεται κυρίως σε αποφάσεις της ΔΙΣ αλλά και σε μηνύματα του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος για την εμπύχωση των πιστών. Η διαπίστωση αυτή εμφανίζεται και σε άλλες εκκλησίες με βάση την βιβλιογραφική ανασκόπηση που μεγάλοι θρησκευτικοί ηγέτες προσπαθούν με μηνύματα να εμπυχώσουν τους πιστούς (Campbell, 2020; MacDonald, 2020). Από την άλλη πλευρά, η *remptousia* προσεγγίζει τα περισσότερα θέματα της πανδημίας από την πλευρά της επιστήμης και το πώς αυτή μπορεί να βοηθήσει/επηρεάσει την πανδημία. Η προσέγγιση αυτή οφείλεται τόσο στο επιστημονικό προσωπικό της ιστοσελίδας, αλλά και στον ρόλο που έχει επιλέξει να προσεγγίσει το θέμα. Οι υπόλοιπες ιστοσελίδες παρουσιάζουν τα θέματα της πανδημίας με περισσότερο ειδησεογραφικό χαρακτήρα και ιδιαίτερα στο *Pentapostgma.gr* που εμφανίζει ένα μεγάλο πλήθος αναρτήσεων ώστε να προσελκύσει μεγαλύτερη επισκεψιμότητα, φέρνοντας στο προσκήνιο θέματα που άπτονται στην κινδυνολογία και συνομοσιολογία και βρίσκουν μεγάλο ενδιαφέρον οι χρήστες.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε να υποστηριχτεί με βεβαιότητα ότι η θρησκευτική κοινότητα, ακολουθώντας τις εξελίξεις και τα δρώμενα της εποχής, προσπάθησε να ανταπεξέλθει, στο βαθμό που ήταν επιθυμητό και εφικτό, στην εξ' αποστάσεως επικοινωνία με τους πιστούς, κάνοντας χρήση των ΤΠΕ.

7^ο Κεφάλαιο: Διατύπωση προτάσεων για περαιτέρω έρευνα

Στην αξιολόγηση των δεδομένων για την διαδικτυακή παρουσία της θρησκείας στην περίοδο του κορωνοϊού σημαντική πρόταση για περαιτέρω έρευνα συνιστά η μελέτη και η αναζήτηση άρθρων που προέρχονται αποκλειστικά από το σύνολο των ανεπίσημων ιστοσελίδων που έχουν δημοσιευτεί στον παγκόσμιο κυβερνοχώρο.

Είναι εύκολα αντιληπτό ότι η πανδημία έφερε στο διαδικτυακό προσκήνιο πολλές ανεπίσημες ιστοσελίδες, οι οποίες δημοσίευσαν άρθρα αναδεικνύοντας ένα πλήθος διαφορετικών απόψεων στον θρησκευτικό χώρο. Η έρευνα πάνω στις θέσεις και αυτών των ιστοσελίδων μπορεί να προσφέρει επαρκείς απαντήσεις και μία ανανεωμένη εκδοχή της θέσης του συνόλου της θρησκευτικής κοινότητας στα ζητήματα της πανδημίας και της θρησκευτικότητας που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της.

Στον αντίποδα, μία ακόμα οπτική, που χρειάζεται να διερευνηθεί περαιτέρω αποτελεί η ερευνητική ενασχόληση με το ίδιο το περιεχόμενο των θρησκευτικών ιστοσελίδων κατά την περίοδο του κορωνοϊού σε αντιπαραβολή με τις πρότερες της πανδημίας αναρτήσεις θεολογικού περιεχομένου που υπήρχαν σε αυτές. Κλείνοντας, θα μπορούσε να αξιολογηθεί και η χρήση των διαφορετικών πλατφορμών που αξιοποιήθηκαν για τις ανάγκες της μη εκ του σύνεγγυς παρουσίας στις εκκλησίες, λόγω της υποχρεωτικής τήρησης μέτρων καραντίνας κατά την πανδημία, αλλά και ο βαθμός της διατήρησής τους ως εναλλακτικές μορφές επαφής με το ποίμνιο στην μετά-covid εποχή.

Βιβλιογραφία

A. Ξενόγλωσση

- Alba Sabaté Gauxachs, J. M. (2021). Coronavirus-Driven Digitalization of In-Person Communities. Analysis of the Catholic Church Online Response in Spain during the Pandemic. *Religions*, 1-17. DOI:<https://doi.org/10.3390/rel12050311>
- Albert, B. (2020). Turning Flavor of the Month into Staple Diet. In *The Distanced Church: Reflections on Doing Church Online*. Digital Religion Publications. An Imprint of the Network for New Media. *Religion & Digital Culture Studies*, 7-10. DOI:<https://doi.org/10.21423/distancedchurch>
- Androutsopoulos, G. (2021). The right of religious freedom in light of the coronavirus pandemic: The Greek case. *Laws*, 10(1), 14. DOI: <https://doi.org/10.3390/laws10010014>
- Asmundson, G. J., & Taylor, S. (2020). Coronaphobia: Fear and the 2019-nCoV outbreak. *Journal of anxiety disorders*, 70, 102196. doi: 10.1016/j.janxdis.2020.102196
- Athanasiou, M., Lytras, T., Spala, G., Triantafyllou, E., Gkolfinopoulou, K., Theocharopoulos, G., ... & Panagiotopoulos, T. (2010). Fatal cases associated with pandemic influenza A (H1N1) reported in Greece. *PLoS Currents*, 2. doi: 10.1371/currents.RRN1194
- Bálint, N. (2021). VALÓSÁGOS ISTEN EGY DIGITÁLIS VILÁGBAN – MEGEJTŐ BESZÁMOLÓ EGY ONLINE LELKIGYAKORLATRÓL. Retrieved 10 August, 2022, from <https://jezsuita.hu/valosagos-isten-egy-digitalis-vilagban-megejto>.
- Bonovas, S. & Nikolopoulos, G. (2012). High-burden epidemics in Greece in the era of economic crisis. Early signs of a public health tragedy. *Journal of preventive medicine and hygiene*, 53(3), 169-171.
- Bunt, G. R. (2004). *Religion Online: Finding Faith on the Internet*. Retrieved 10 August, 2022, from <http://books.google.com/books?id=xy0PJrWXH4C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

- Campbell, H. (2005). Considering spiritual dimensions within computer-mediated communication studies. *New Media & Society*, 7(1), 110-134. DOI: <https://doi.org/10.1177/1461444805049147>
- Campbell, H. (2011). Religion and the Internet in the Israeli Orthodox context. *Israel Affairs*, 17(3), 364-383. DOI: <https://doi.org/10.1080/13537121.2011.584664>
- Campbell, H. (2021). The distanced Church: reflections on doing Church online. *Practical Theology*, 161-164. DOI: <https://doi.org/10.21423/distancedchurch>
- Carrigan Jr, H. L. (2001). Seeking God in Cyberspace: Religion and the Internet. *Journal of Religious & Theological Information*, 4(4), 55-82. DOI: https://doi.org/10.1300/J112v04n04_05
- Dawson, L. L. & Cowan, D. E. (Eds.). (2004). *Religion online: Finding faith on the Internet*. Psychology Press.
- European Academy on Religion and Society, (2020). Retrieved 20 July, 2022, from https://www.academia.edu/45098337/European_Academy_on_Religion_and_Society_Perspectives_on_2020
- Fardin, M. A. (2020). COVID-19 and anxiety: A review of psychological impacts of infectious disease outbreaks. *Archives of clinical infectious diseases*, 15(COVID-19). DOI: 10.5812/archcid.102779
- Floberg, J. (2020). The Challenges of Online in Indian Country & Rural America. Στο H. A. Campbell, *he Distanced Church: Reflections on Doing Church Online. Digital Religion Publications. An Imprint of the Network for New Media, Religion & Digital Culture Studies*. (σσ. 17-19).
- Future, C. f. (2020). *The Coronavirus Disruption Project*. Retrieved 10 August, 2022 from <https://www.digitalcenter.org/coronavirus-disruption-project/>
- Gerhold, L. (2020). COVID-19: Risk perception and coping strategies. Results from a survey in Germany. *PsyArXiv Preprints*. DOI: 10.31234/osf.io/xmpk4
- Goulia, P., Mantas, C., Dimitroula, D., Mantis, D. & Hyphantis, T. (2010). General hospital staff worries, perceived sufficiency of information and associated psychological distress during the A/H1N1 influenza pandemic. *BMC infectious diseases*, 10(1), 1-11. DOI: <https://doi.org/10.1186/1471-2334-10-322>
- Halabi, E. (2012). *Η χρήση του διαδικτύου στην ποιμαντική πράξη της Εκκλησίας* (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Σχολή Θεολογική. Τμήμα Θεολογίας. Τομέας Ηθικής και Κοινωνιολογίας).

- Harper, C. A., Satchell, L. P., Fido, D., &Latzman, R. D. (2021). Functional fear predicts public health compliance in the COVID-19 pandemic.*International journal of mental health and addiction*,19(5), 1875-1888. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00281-5>
- Hart, C. W. & Koenig, H. G. (2020). Religion and health during the COVID-19 pandemic.*Journal of Religion and Health*,59(3), 1141-1143. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01042-3>
- Helland, C. (2007). Diaspora on the electronic frontier: Developing virtual connections with sacred homelands.*Journal of computer-mediated communication*,12(3), 956-976.DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00358.x>
- Helland, C. (2004). Popular Religion and the World Wide Web: A match made in (cyber) Heaven. In *Religion Online finding Faith on the Internet*. New York and London: Loutledge.
- Johnson, J. (2022). *Statista*. Retrieved 10 August, 2022, from <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>
- Kordas, G. (2021). COVID-19 in Greece: From the Government’s Clash with the Greek Church to the Diffusion of Anti-Mask Supporters.*Partecipazione e conflitto*,14(1), 241-260. DOI: 10.1285/i20356609v14i1p241
- Kowalczyk, O., Roszkowski, K., Montane, X., Pawliszak, W., Tylkowski, B., & Bajek, A. (2020). Religion and Faith Perception in a Pandemic of COVID-19. *Journal of religion and health*,59(6), 2671-2677. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01088-3>
- Krogh, M. C. & Pillifant, B. A. (2013). The house of Netjer: A new religious community online. In *Religion Online*(pp. 205-220). Routledge.
- Kuhle, L. & Larsen, L.T. (2021). Forced’ Online Religion: Religious Minority and Majority Communities’ Media Usage during the COVID-19 Lockdown. *Religions*, 12(7), <https://doi.org/10.3390/rel12070496>
- Langville, A. N., & Meyer, C. D. (2006). Updating Markov chains with an eye on Google's PageRank.*SIAM journal on matrix analysis and applications*,27(4), 968-987. DOI: <https://doi.org/10.1137/040619028>
- MacDonald Andrew, E. S. (2020). COVID-19 Church Survey Summary Report. How Church Leader are responding to the Challenges of COVID-19. *The Billy Graham Center’s Send Institute, Exponential, Leadership Network, Catalyst*,

- Discipleship.org*, and *ARC*. Retrieved 10 August, 2022, from <https://static1.squarespace.com>
- Martinelli, E. (2020). The Greek Orthodox Church at the time of the SARS-CoV-2 epidemic. In *Law, Religion and Covid-19 Emergency*. Retrieved 5 July, 2022, from https://diresomnet.files.wordpress.com/2020/05/law-religion-and-covid-19-emergency_diresom-papers-1-2.pdf
- Mertens, G., Gerritsen, L., Duijndam, S., Salemink, E., & Engelhard, I. M. (2020). Fear of the coronavirus (COVID-19): Predictors in an online study conducted in March 2020. *Journal of anxiety disorders*, 74, 102258. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102258>
- McCarthy, J. (2020). U.S. coronavirus concerns surge, Government trust slides. *Gallup*. Retrieved 10 August, 2022, from <https://news.gallup.com/poll/295505/coronavirus-worries-surge.aspx>
- McLean, C. P. & Anderson, E. R. (2009). Brave men and timid women? A review of the gender differences in fear and anxiety. *Clinical psychology review*, 29(6), 496-505. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.05.003>
- Monica, A. (2021). Trends in Online Religious Processes during the Coronavirus Pandemic in Hungary - Digital Media use and generations differences. *Religions*, 12(10). <https://doi.org/10.3390/rel12100808>
- PAHO. (2020). *COVID-19 Resources*. <https://www.paho.org/en>
- Pappas, S. (2020). How will people react to the new financial crisis? *American Psychological Association*. Retrieved 10 August, 2022, from <https://www.apa.org/monitor/2020/06/covid-financial-crisis>
- Parlapani, E., Holeva, V., Voitsidis, P., Blekas, A., Gliatas, I., Porfyri, G. N., ... & Diakogiannis, I. (2020). Psychological and behavioral responses to the COVID-19 pandemic in Greece. *Frontiers in psychiatry*, 821.
- Prebish, C. S. (2013). The cybersangha: Buddhism on the Internet. In *Religion Online* (pp. 135-148). Routledge.
- Salari, N., Hosseinian-Far, A., Jalali, R., Vaisi-Raygani, A., Rasoulpoor, S., Mohammadi, M., ... & Khaledi-Paveh, B. (2020). Prevalence of stress, anxiety, depression among the general population during the COVID-19 pandemic: a systematic review and meta-analysis. *Globalization and health*, 16(1), 1-11. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12992-020-00589-w>

- Schimmenti, A., Billieux, J., & Starcevic, V. (2020). The four horsemen of fear: An integrated model of understanding fear experiences during the COVID-19 pandemic. *Clinical Neuropsychiatry*, 17(2), 41.
- Sirletti, S. Remondini, C. & Lepido, D. (2020). *Virus Outbreak Drives Italians to Panic-Buying of Masks and Food*. Ανάκτηση από <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-02-24/virus-outbreak-drives-italians-to-panic-buying-of-masks-and-food>
- Steimer, T. (2022). The biology of fear-and anxiety-related behaviors. *Dialogues in clinical neuroscience*. DOI: <https://doi.org/10.31887/DCNS.2002.4.3/tsteimer>
- Steve, E. (2020). The Unspectacular Pastor: Live and In Person. Στο *In The Distanced Church: Reflections on Doing Church Online*. (p. 15-17). Digital Religion Publications.
- Svanur, D. A. (2020). Reflections on Doing Church Online. In *The Distanced Church*. DOI: <https://doi.org/10.21423/distancedchurch>
- Szocik, K. & Wisła-Płonka, J. (2018). Moral neutrality of religion in the light of conflicts and violence in mediatized world. *Social Communication*, 4(s1), 76-88.
- Tomes, N. (2000). The making of a germ panic, then and now. *American Journal of Public Health*, 90(2), 191. doi: 10.2105/ajph.90.2.191
- Tsoucalas, G., & Sgantzios, M. (2016). The 2009 influenza A virus-subtype H1N1 pandemic, a glance from Greece. *Infez Med*, 24(4), 259-264. PMID: 28011959
- Van Damme, W. & Van Lerberghe, W. (2000). Epidemics and fear. *Tropical medicine & international health :TM & IH*, 5(8), 511–514. DOI: <https://doi.org/10.1046/j.1365-3156.2000.00599.x>
- Vlachopoulos, S. (2021). Constitutional Mithridatism: Fundamental Rights in Times of a Pandemic. *The Visio Journal* 6, 10. Retrieved 5 July, 2022, from https://www.researchgate.net/profile/Tanja-Porcnik/publication/353342224_The_COVID-19_Pandemic_and_Human_Rights/links/60f5b66016f9f31300957dab/The-COVID-19-Pandemic-and-Human-Rights.pdf#page=16
- Wildman, W. J., Bulbulia, J., Sosis, R., & Schjoedt, U. (2020). Religion and the COVID-19 pandemic. *Religion, Brain & Behavior*, 10(2), 115-117. <https://doi.org/10.1080/2153599X.2020.1749339>
- WHO (2021). *Safety and monitoring in patients receiving remdesivir for COVID-19*. Retrieved 5 July, 2022, from

<https://www.who.int/home/search?indexCatalogue=genericsearchindex1&searchQuery=covid%2019>

Yao, H., Chen, J. H., & Xu, Y. F. (2020). Patients with mental health disorders in the COVID-19 epidemic. *Lancet Psychiatry*. DOI:[https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30090-0](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30090-0)

Β. Ελληνόγλωσση

- Αποστολίδου, Ε. (2021). Η χρήση των socialmedia από την εκκλησία, στην эпоχή του Covid-19. Μακεδονία. Ανακτήθηκε 05 Ιουνίου, 2022, από <https://www.makthes.gr/h-khrisi-ton-social-media-apo-tin-ekklisia-stin-epokhi-tou-covid-19-377283>
- Γονιδάκης, Φ. (2021). *Η μοναξιά της πανδημίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός
- Ελληνική Στατιστική Αρχή, (2021). *Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από νοικοκυριά και άτομα – Χρήση ηλεκτρονικού εμπόριο – απόρρητο και προστασία της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων*. Ανακτήθηκε 03 Ιουλίου, 2022, από <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.statistics.gr/documents/20181/bfeda5cf-6bce-2b1d-5027-8983222da4d6>
- ΕΟΔΥ. (2020). *Αποφάσεις*. Ανακτήθηκε 03 Ιουλίου, 2022 από <https://eody.gov.gr/en/npho/>
- Halabi, E. (2012). *Η χρήση του Διαδικτύου στην Ποιμαντική Πράξη της Εκκλησίας, διδακτορική διατριβή*. (Αδημοσίευτη Διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Ζεϊμπέκης, Β. (2021). COVID-19 και ραγδαία αύξηση του ηλεκτρονικού εμπορίου: πώς επηρεάζουν τη ζήτηση και τα είδη των αποθηκευτικών χώρων;. *SupplyChain&LogisticsMagazine* , σσ. 42-45.
- Ιωσιφίδης, Θ. (2017). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας και Επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών*. Αθήνα: Τζιόλας.
- Κατσαμπούρης, Ε. (Επιμ.). (2022). *Το ψυχολογικό αποτύπωμα της πανδημίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σμίλη
- Μακένζι, Ντ. (2020). *Covid – 19: Η πανδημία που δεν θα έπρεπε να έχει συμβεί και πώς θα σταματήσουμε την επόμενη*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.
- Μέσκος, Γ. (2007). *Πληροφορική και Εκκλησία*. Ανακτήθηκε 03 Ιουλίου, 2022 από <https://antifono.gr/%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1/>
- Παπαδημητριάδης, Δ. (2021). *Άγχος*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος.

- Παπαϊωάννου, Ν. (2021). Η σημασία του ανθρώπινου προσώπου στην ψηφιακή εποχή: Ανθρωπολογικές, ηθικές και εκκλησιαστικές προκλήσεις με αφορμή την πανδημία του κορονοϊου. Ανακτήθηκε 03 Ιουλίου, 2022 από https://www.pemptousia.gr/vivliothiki/papaioannou_book/mobile/index.html
- Σιώμοκος, Γ. Ι. (2020). *Covid-19: Το successstory της Ελλάδας*. Ανακτήθηκε 10 Αυγούστου, 2022, από https://agora.aueb.gr/wp-content/uploads/2020/12/Covid-19_Results_Agora-2.pdf:
- Τσίλης, Ν. (2013). Θρησκεία και διαδίκτυο. Στο *Θρησκεία και διαδίκτυο* (σ. 22). χονγκ κονγκ.
- Φαναράς, Σ. (2020). *Στην Εποχή Της Πανδημίας - Μέρος 2^ο*. Ανακτήθηκε 03 Ιουλίου, 2022 από <https://www.dianeosis.org/2020/10/stin-epoxi-tis-pandimias-meros-2o/>:
- Χατζόπουλος, Θ. (2021). *Πανδημία και περιοριστικά μέτρα. Ο ψυχισμός απέναντι στον θάνατο και στους περιορισμούς του. Ψυχαναλυτική Δοκιμή*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός.

Γ. Ιστοσελίδες

Ecclesia.gr

<https://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/prostolao.htm>

https://www.ecclesia.gr/epikairotita/main_epikairotita_next.asp?id=2999

https://www.ecclesia.gr/epikairotita/main_epikairotita_next.asp?id=3004

https://www.ecclesia.gr/epikairotita/main_epikairotita_next.asp?id=2994

https://www.ecclesia.gr/epikairotita/main_epikairotita_next.asp?id=3006

Pemptousia.gr

<https://www.pemptousia.gr/2021/12/mitropolitiss-fthiotidos-simeon-ponai-i-kardia-mou-vlepo-na-fevgoun-nei-anthropi-pedia-na-menoun-orfana/>

<https://www.pemptousia.gr/2021/01/tora-na-kinonoume-i-ochi/>

<https://www.pemptousia.gr/2020/04/simera-egklimatisate/>

<https://www.pemptousia.gr/2021/01/pandimia-covid-19-ke-emvolia-3i-diadiktiakieratiki-sinaxi-tis-i-m-neapoleos-ke-stavroupoleos/>

Pentapostagma.gr

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/ekklisia-tis-ellados/6928350_i-ekklisia-miliseo-koronoios-den-metadidetai-me-tin-theia

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/pneymatika-ofelima/6930690_koronoios-kaitheia-koinonia-theologiki-analysi-pros

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/6930434_kleisimo-ton-naon-egine-gia-na-apofeyhthei-o-syghrotismos-ton-piston-i-gia-na

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/ekklisia-tis-ellados/7045278_mitropolitisdimitriados-doro-theoy-embolio-stin-ierarhia-o

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/6983735_diethnis-typos-i-ekklisia-stin-ellada-apsifise-ta-metra-gia-ton-koronoio

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/6981928_koronoios-prostimo-se-ekklisia-tis-eparhias-argoys

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/patriarheia/6992632_o-oikoymenikos-patriarhis-ekane-ti-deyteri-dosi-toy-emboliy-kata-toy

https://www.pentapostagma.gr/koinonia/6933320_koronoios-prostima-se-pistoys-poy-ebgainan-apo-tin-ekklisia

https://www.pentapostagma.gr/ekklisia/patriarheia/6932210_episkopos-tis-serbikis-orthodoxis-ekklisias-pethane-apo-koronoio

Romfaia.gr

<https://www.Romfaia.gr/ieres-mitropoleis/49028-i-theia-latreia-ston-kairo-tis-pandimias>

<https://www.Romfaia.gr/ieres-mitropoleis/48167-i-poimantiki-ston-kairo-tis-pandimias>

<https://www.Romfaia.gr/agioritika-nea/48058-i-iera-epistasia-gia-tin-ekseliksi-tis-pandimias-sto-agion-oros>

<https://www.Romfaia.gr/katigories/10-apopseis/47849-pandimias-apologos>

<https://www.Romfaia.gr/ekklisia-ellados/44645-ekklisia-kai-epistimi-ston-agona-kata-tis-pandimias>

<https://www.Romfaia.gr/oi-biblioparousiaseis/44526-ekklisia-kai-pandimia>

<https://www.Romfaia.gr/katigories/10-apopseis/42029-i-pronoia-tou-theou-mesa-stin-pandimia>

<https://www.Romfaia.gr/katigories/10-apopseis/42570-koinonia-tis-diakindynefsis-kai-pandimia>

<https://www.Romfaia.gr/oikoumeniko-patriarxeio-ts/arxiepiskopi-amerikis/42776-covid-19>

<https://www.Romfaia.gr/oikoumeniko-patriarxeio/41805-o-oikoumenikos-patriarxis-emboliastike-kata-tou-iou-covid19>

<https://www.Romfaia.gr/oikoumeniko-patriarxeio/42173-o-oikoumenikos-patriarxis-elabe-ti-2i-dosi-tou-emboliou-kata-tou-covid19>

<https://www.Romfaia.gr/oikoumeniko-patriarxeio-ts/arxiepiskopi-australias/43509-covid-19>

<https://www.Romfaia.gr/patriarxeia-ts/patriarxeio-mosxas/38545-ethelontis-gia-to-embolio-kata-tou-covid19-o-mitropolitis-ilarion>

<https://www.Romfaia.gr/diafora/47577-i-pandimia-fernei-tin-ilektroniki-diakyvernisi>